

ኤርትራ፡ በቋንቋ፡ በጎሳ ወዘተ

የአንድ ሀገር የአንድነት መለያ ወይም መመዘኛ ነጥቦች ቋንቋ፡ ጎሳና ሃይማኖት፡ ለብዙ ጊዜ አብሮ መኖር፤ ባሕል የአለባበስ፡ የአመጋገብ ተመሳሳይነት፡ የመሬት አቀማመጥ ከታ ገጠምነት ወዘተ ናቸው።

ቋንቋ የአንድ ሕዝብ ግንኙነት ብቸኛ መለያ ሆኖ ሊወሰድ አይችልም። ትግሪኛ፡ አማርኛ፡ ኦሮሚኛ፡ አፋርኛ፡ ሶማሊኛ ወዘተ ተናጋሪዎች የቋንቋ አንድነት የሚያሟሉ ቢሆኑም የጎሳ (ዘር) አንድነት ግን አያሟሉም። ለመላ ኢትዮጵያ ምሳሌ ብዬ የጠቀሰኳቸው የሳህ ወይም ዓሳውርታ ተናጋሪ ሕዝብና በኒ ዓመር የሚባሉ ናቸው። ሳህ አንድነታቸው የተመሠረተው በቋንቋ ነው በዘር ግን ከዚህ በዝርዝር እንደሚቀርበው ከ21 ጎሳዎች የተወጣጡ ናቸው። ሳህ ቋንቋ ተናጋሪ የሚኖርበት የመሬት ስፋት በጣም አነስተኛ ነው፤ ከአንድ ወረዳ ያነሳ ነው። በተቃራኒ በኒ ዓመር የሚባሉ ሁለት ቋንቋ ተናጋሪ ናቸው (ትግራይና በዛ)፤ በአንድ መጠሪያ ለም አብረው የሚኖሩ ግን ለብዙ መቶ ዓመታት ብቻ ሳይሆን ምናልባት ለብዙ ሺህ ዓመታት ነው። የቀድሞ ቅኝ ገዢዎቻችን ጣሊያኖች የቋንቋ አንድነት ቢኖራቸውም የዘር አንድነት የላቸውም፡ የተለያዩ ቋንቋም ነበሩዋቸው አሁንም አልጠፉም ዲያልክት እየተባሉ ይጠቀሙበታል በብዛት ተሰራጭቶ ኢጣሊያ ቋንቋ ለመሆን የበቃ የአንድ የኢጣሊያ ክፍል ሀገር የቀሰካና በተለይም የዋና ከተማዋ ፈረንሳይ ቋንቋ ነው።

የሶማሊኛ ቋንቋ ተናጋሪ የካም ዘርች መለያ የሆነው በጎሳ ስለሚያምኑ ለአርባ በአርባ ጦርነት ተዳርገው ይታያሉ። የአፋር ሁኔታም ከሶማሊዎች ጋር ተመሳሳይ ነው። በተቃራኒ በጎሳ አንድነት የግያምኑ አርምኛ ቋንቋ ተናጋሪ ናቸው። አንድነታቸው የተመሠረተው ከግንብ የወረሰት፤ በካም ዘርች ሁሉ የሌለ የዕድሜ ክልል አንድነት የጋዳ አስተዳደርና የቋንቋ አንድነት ነው፤ የጎሳ አንድነት ግን አያሟሉም። ትግሪኛና አማርኛ ቋንቋ ተናጋሪ የቋንቋ አንድነት ካልሆነ የጎሳ አንድነት የላቸውም።

የሃይማኖት መለያ ጉዳይ በሀገራችን ጉልቶ የግይታይ ቢሆንም በውጭ ሀገር ለምሳሌ ሕንድ፤ ፓኪስታን፤ ባንግላዲሽ የተለያዩበት በቋንቋ ወይም በጎሳ አይደለም በሃይማኖት ብቻ ነው። እንደዚሁም ሱዳን በጦርነት የምትታመሰው በሃይማኖት ምክንያት ነው በኢውሮጳም በቡንደን አየርላንድ እንደዚሁም በቦሊኒያ የሚደረገው ውጊያ በሃይማኖት ምክንያት ብቻ ነው፤ የዘር ወይም የቋንቋ ጥያቄ የለም። ኤርትራ ሀገር የሚያደርጋት ግንኙነትም መመዘኛ አታሟላም። ኤርትራ የምታሟላው ለኢጣሊያ ቀኝ ገዢዎች ጥቅምና ዓላማ ኢትዮጵያን ለመቆጣጠርና ለግጥፋት አንደጦር ለፈር ጣቢያ እንድታገለግላቸው ብቻ ነው። ከጣሊያኖች ሌላ ኤርትራ እንደ ሀገር መፈጠር አይ ምኒልክ የገገው ነገሥት ዘውድ አንዲጭን ኩጋኒ በኋላም አንዳይነጠቅ አገልግሎት እንድትሰጥ ለግሉ ተጠቅሞባታል። ኤርትራ ባትፈጠር ለዘውድ ሥልጣን ተርክካሪዋ ትግራይ አትዳክምም ነበር ከአይ ዮሐንስ ሞት ብኋላ አይ

ምኒልክ ሥልጣን ቢጨብጥም ከትግራይ ብርቱ ተቃውሞ ይገኘው እንደነበረ እያጣራ ጥርም። በዚሁ መሠረት ጣሊያኖች ኤርትራን ይዘው እንዲቀመጡ ረድቷቸዋል አደፋና ሯቸው ከጣሊያኖች ገንዘብ በማግኘት ተጠቅሟል።

የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ተዋርደው ከሀገራችን ሲወጡ ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር እንድትዋሐድ አመቺ ሁኔታ ስለተፈጠረ የውስጥ አስተዳደር ነገንት ተሰጧት በፌዴሬሽን ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋር ተዋሕዳ በነበረችበት ጊዜ አይ ኃይለሥላሴ ሌላ የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር ሕዝብ እንደ ኤርትራ ጥያቄ እንዳያቀርብ በመፍራት የዲሞክራሲ ጥያቄ እንዳያቀጠቀጥ በመፍራት ለግሉ አገዛዙ ብቻ በማሰብ ፌዴሬሽንን አፍርሶ ሙሉ አንድነት በማወጃ፤ በውጭ መንግሥታት እየተረዱ የኤርትራ ገንጣዮች እንዲደራጁ አደረጋቸው። ስለዚህ የቀድሞ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ኤርትራ እንድትቋቋም ያደረገው ከጣሊያኖች ጋር በመመሳጠር አይ ምኒልክ ሲሆን የአዲሲቷ ነፃ መንግሥት ኤርትራ እንድትቋቋም መሠረት የጣለው ለግሉ የዘውድ ስግብግብነት እዚህ ኃይለሥላሴ ነው። ሁለቱም በከሐዲነት በታሪክ ተጠያቂ ናቸው።

በኤርትራ የሚኖረው ሕዝብ ግን በቋንቋ፡ በታሪክ፡ በዘር፡ በሃይማኖት፤ በባሕል ወዘተ ከቀሩት ኢትዮጵያውያን የሚለይበት አንድም ነገር የለም። ይህ የሁሉ ኢትዮጵያውያን እምነት የሆነው አባባል ትክክለኛው መሆኑን ለማሰረጃነት ኤርትራ በዘር በቋንቋ በሃይማኖት ከዚህ በታች በዝርዝር አቀርባለሁ።

የኤርትራ ሕዝብ እንደ ሶሚሊያ የጎሳ ግጥም ባይኖርም በጎሳ የተከፋፈለ ነው። ከዚህ በታች በዝርዝር የሚቀርበው ግን በመጀመሪያ በቋንቋ አከፋፈል ሲሆን ለአያንዳንዱ የጎሳ አከፋፈልም ይቀርባል። ትግሪኛ ተናጋሪ ከሆኑ 3 አውራጃዎች (አክላጉዛይ፤ ሐግሴገና ሠራዩ) በማስቀደም ፖሎሪ 1 በደረሰው መጽሐፍ እንደዚሁም በሕዝቡ አፈታሪክ መሠረት በማድረግ አቀርባለሁ።

አንደኛ የአክላጉዛይ አውራጃ የጎሳ አከፋፈል

በአክላጉዛይ አውራጃ የሚኖረው ሕዝብ ለመጀመሪያ ለሁለት ሊከፈል ይችላል የምናብ ልጆችና ከምናብ የማይወለዱ። ከምናብ የሚወለዱ እንደገና ለ4 ይከፈላሉ። አክላጉዛይ፤ ሽመዛና መረታ።

ሀ. የአክላ ልጆች የሚከተሉት ናቸው

1. ዕንዓ ደግለ 4. አክራን ወዲ አክላ
2. ሐደግቲ 5. መስሐል ወዲ አክላ
3. ደቂድግና 6. ዘርኢጥሲ

ለ. የጉዛይ ልጆች ወይም ደጉዛይ የሚከተሉት ናቸው።

1. ዓረት 4. ደረጨን
2. ዝባውንቲ 5. መጽሐ
3. ደቂ ዘርኢ ሠናይ 6. ሐዳድም ጨዓሉ

7. ደቂቅ ሕገታ

ሐ. የሽመዛና ልጆች የሚከተሉት ናቸው።

1. ዝግን 3. እንዳላገን

2. አገሩ ላላይ

አገሩ ታሕታይ 4. አምበስት

መ. መረታ ሰበን መረታ ቀይሕ

በአካላትዛይ የምናብ ልጆች 63 ከመቶ ናቸው

በአካላትዛይ የምናብ ልጆች ያልሆኑ የሚከተሉት ናቸው

1. ተድረር ከበለው ቤዛ የሚወለዱ ሰለስተ ደቂቅ ራር ይባላሉ።

2. ከሌላ ቦታ ረላሰው የመጡ እገላሐዲንና ርብራ ወረደ ምህረት ከሚባለው የዛጉዊ የአዲ ይትባረክ ልጅ የሚወለዱ፤

3. ደቂ ገብረ አዲ ግፉም እገላ ሐምስ አገን የአዲ አምደ ዲዮን (ተጉለት)

ልጅ የሚወለዱ እንደዚሁም እዳ የሚባሉ በእሳውርታ የሚገኙ።

4. ደጊኒን፣ ገጊኒን ወገራ ከአገላ ደንከል የሚወለዱ

5. አንጋናላ በሐግሌን የሚገኙ ዉዋ ከተባሉ የሚሳሙ ከመላት ከመከላከል በጥንት

ጊዜ በገንጾች የተሉ።

ሁለተኛ የሐማሴን የጉሣ አስፋፈል

ሐማሴን ሲባል በኢትዮጵያውያን ዘንድ እስከ ትርብ ጊዜ ድረስ መረብ ምላሽ ከሞላ ገደል የዛሬዋ ኤርትራ ያመለክት ነበር። በአፈ ታሪካችን ታሪክ መሠረት አንበሳ (ዓይን ላባ) ቀዳማዊ ምኒልክ የተወለደበት ሀገር ነው። እንዲሁም ግደበላ ገንጾች ላባ ውሀ ጠምቷት ውሃ የጠጣችበት ቦታ ነው። የሐማሴን ትርጉም በአንድ ሃብታም የበለው ሴት ደግ፣ እንግዶች ተቀባይ የነበረች የተሰጠ የአዘን አግት (የአዘን አግች) ግለት ነው ተብሏል። ሌሎች ደግሞ ከመሐዛ ጥንታዊ መሐዛ የአክሱም ገባር ሕዝብ በገንጾች ሊሳና ጽሑፍ የተጠቀሰ የመጣ ነው ይላሉ።

ምዳን መሐዛ የሚባል አሁንም በአካላትዛይ አውራጃ ኩጉረት አጠገብ የአውራጃው የሀባር ባሕል ሕገ የተደነገገበት አንድ ትንሽ ወንዝ ይገኛል።

ምናብ አንደኛ በ950 ዓመት ከክርስቶስ ልደት በፊት ቀዳማዊ ምኒልክን ከእየሩሳሌም አጅቦ የመጣ ሲሆን ከአሉ በኋላ ከ5-15 ትውልድ ተቆጥሯል። ወደ ገንጾች ግርጌ ለመድረስ እስከ ግርጌ ድረስ ምናብ ይገኝ የነበረ በደንብያ (ጎንደር) ነበር። ግርጌ ወደ ሐማሴን በመምጣት ፋሎቅ፣ ማሎቅ፣ ሚሎቅ ተወለዱ።

«የግርጌ ከደንብያ ጎንደር ደምበዛን መፍለስ በትክክል የሚያስታውሱት የእሱ ልጆችና የልጅ ልጆችም የግጥሙር ስለሆነ እስከ እሱ ያለው ሀረግም ትክክል መሆኑን መወሰድ አለበት።»

ተስፋ ዲዮን የአቴጀም ልጅ ይኖር የነበረው በአዲ ሱሲኒዮስ ዘመን መንግሥት (1607-1632) ስለሆነ ግርጌን በዘመኑ ትውልዶች ስለሚቀድሙ ግርጌ ወደ ደንብዛን የመጣበት ዘመን በ1300 አጋጥሞ መሆን አለበት።

የደንብዛን መንደሮች የሚከተሉት ናቸው

1. ዓዳ ተከለ ዛን 2. ግጋርካ 3. ሹግገጉሥ ላላይ 4. ሹግገጉሥ ታሕታይ

5. አፋደዩ 6. ዉርጂ 7. ዓዳ አኮሎም 8. ጋጂናሸም

9. ሐየሎ 10. ጉሪታት 11. ዘንገረም 12. ደቂ ዘሩ

13. ደታ መሀረ 14. ደቂ ገብሩ 15. ዋራ 16. እና ናላይ።

ዉርጂ ውስጥ ከአገው ላስታ የመጡ አንደ ብልን ይገኛሉ።

በሹግገጉሥ ታሕታይ ከተምቤን የመጡ ይገኙባቸዋል። በዘንገረም ከአክሱም የመጡ ይገኙባቸዋል።

ደቂቱሽን መንደር ስሙ ያገኘው ከአቴሽን የሀዘባይ ልጅ ነው። ከልጆቹ 3 ቡርህ መርቆሮስ ዛርቶናይ በአባታቸው መንደር በዓዲቆንጊ ሰፈሩ ሌሎች ግን

ሀ. ተስፋ ዲዮን የመጀመሪያ ልጅ ሲሆን ዓዘጋና ሀዘጋ ቆረቆሩ፤

ለ. ገብረ ዘርለቶስ የዕዳ ክርስቲያን

ሐ. ራውያ ወቂ ድባ

መ. ያዕቆብ ዓዳ ያዕቆብ

ሰ. ሙላ ዓዳ ሙላ

የተስፋ ዲዮን አራት ልጆች ምናብና ዘራይ ዓዘጋ ደረሳቸው፡ ታክለና አጋባ ጸዘጋ ደረሳቸው

የደቂቱሽን ተወላጆች የሚከተሉት መንደሮች ናቸው።

1. ገጃረት 2. ጎዳይፋ 3. ዓዳ ሶግዶ 4. ወቂ ዱባ 5. ቄሽት

6. የዕዳ አገባ 7. ዳዕር ታውሎስ 8. እና ጉዶ 9. እዳ ለሰን

10. የዕዳ ክርስቲያን።

የምናብ ዘርዓይ (ሐዘጋ) መንደሮች የሚከተሉት ናቸው

1. አብነድና ሹም ጊጊዮ ከምናብ የሚወለዱ

2. ዓዳ ሽግግሌ፡ ዓዳ መራኒ፡ ዓዳ አሰፈዳ፡ ዓዳ ሃብሱሉስ እና ሐዘጋ ከዘርአይ የሚወለዱ

3. ዓዳ ቢያል፡ አመትዳ፡ ዮልባሌ፡ አያዘ፡ አደና ቅልቅል ዘሩቅ ቦታ የመጡ።

4. ዓዳ ያዕቆብ በፋላንቀ ከምናብ ዘርአይ የተቀላቀለ።

ከሁሉ የላቀ መንደር ብዛት ያለው የደቂ ዘርአይ ነው። የሐዘጋ መሪ በመሆን ከታክለ አጋባ (ወንዝጋ) ለገገግላን ተወዳድረዋል።

ታክላ አጋባ (ፅዕዝጋ) ከደቂቅሽም ሌላ ክፍል እስከ አክሱንዳሪ ሐግሴን፡ ሰራዊ እስከ ፀሐታይት ግዛቱን አስፋፍቶ ነበር። በፍላጎታቸው ከፅዕዝጋ የተቀላቀሉ ደቂ ምናብ መንደሮች 1. ዓፄ ቆንጌ 2. ዓፄ ሙሳ 3. ዓፄ ገብሩ 4. ዓፄ ተክላይ 5. ዓዘጋ ናቸው።

ዓፄ ቆንጌ የደቃቸው ምናብ ዘርዘይ እና ታክላ አጋባ ዋና ከተማ ነበረች

ደቡብ ካርነሽም

አስር መንደሮች አሏት እነሱም- 1. አንባ ደርሆ 2. በላላ 3. መድረጽዮን 4. ኩዓጺዮን 5. ገረግ 6. ምድሪ ዛውል 7. መስፍንቱ 8. ፀሐፍላም 9. ደቂ ጴጥሮስ 10. ዓፄ አረጊት ሰሜን ካርነሽም

1. ዓፄ አጺዮን 2. ወቂ 3. ዓፄ ሻቃ 4. ዛግር 5. ደከስብ 6. ጉዋንተባ 7. ዓፄ ሐጎዳ 8. ዓፄ ጂን 9. ደረረ ነገደ ለዊ ይባላሉ።

ከተንቢን እና ከአሸርጋላ የመጡ በገራግ፡ በላላ፡ ኩዓጽዮን (ደቡብ ካርነሽም) የሰፈሩ ናቸው።

ከዓጋጫ የመጡ ዓፄ ጺዮን (ሰሜን ካርነሽም) መድረጽዮን (ደቡብ ካርነሽም) ደረረ ዛውል ደቂ ዮሴፍ ናቸው። በተጨማሪም ዓፄ ሻቃ ዋቂ አንዲሁም ዛውልም የሰፈሩ ናቸው።

ዛግር ከዓፄ አቦ የመጣ ከባሪያዎቹ ጋራ አባ የተባለ የሰፈረበት ነው። መስፍንቱ የመጀመሪያ ኢትዮጵያን የገዛ የካም ዘር አጋብስ አባቡ እሩዌን ገድሎ 400 ዓመት ሲገዛ የነበረና የነገሠ ነው ይባላል።

ደከስብ ከመደባይ ታቦር (ዓፄ አቦ) መጥተው የሰፈሩ

ፀሐፍላም ከድባርዋ የመጡ

ደቂ ጴጥሮስ ከዓፄ ተክላዊን የመጡ

ዓፄ አረጊት እና ጉዋንተባ ከአስገደ (ጽንዓደግል) በጂንና ዓፄ ሐጎዳ

በቶፋይ ከአካለጉዛይ የመጣ የሰፈረበት። በአንባ ደርሆ የካርነሽም ዋና ከተማ ብዙ ጉላዎች ይኖራሉ፡ ገዛ ደገ ከመስፍንቱ እንወልዳለን ይላሉ። አገው ለዊ እንደዚሁም ገዛ ሐም ዚየገና ኩዓጽዮን ግርቶም የሚባሉም እና ሌሎችም ከምናብ ደቃቸውም ዘርዘይ ታክላ አጋባና ከደምቢዛን ጋራ እንወልዳለን ይላሉ።

ገዛ ኩዓጽዮን ከኩዓጽዮን የመጡ እነሱም ከአካለጉዛይ ጽንዓ ደግላ የመጡ ናቸው። በእምባ ደርሆም ከፍተኛ ሥልጣን ስለነበራቸው የካርነሽን መሪ ከእነሱ ብቻ ይመረጥ ነበር። በ1600 ዓ.ም. መጀመሪያ ላይ ቢዝመት የሚባለው ኃይለስ ጉዋዳድ አስገደ እና ሂላል የሚባሉ 4 ልጆች ነበሩት። አስገደ ከወንድሞቹ ጋራ ስለተጣላ ዓፄ ገፋስ የተባለ መንደር ቆረቆረ። የካርነሽም አንድ ክፍል ነበር አሁን ራሱን የቻለ ሆኗል። ዘርቹ ተባብተው ከእነሱ አንዱ ሂቢስ የሚባለው የሐብብ፡ ዓፄ ተግርያም ገደ ተክላስ ምናልባትም በጂን የሚባሉ ባላባቶች ሆነዋል።

ቢዝመት የራሱ ወገኖቹን ለማወናከር እገዛ የተባለው ከአካላ ትግራይ አስመጣ። እሱም እንባደርሆ ከሰፈረ በኋላ የበላይነት አገኘ። ከነገደ ይሁዳ እወልዳለሁ በማለቱም

በሌሎች ጉላዎች የጠራት ሥልጣን ያዘ። ካርነሽም በፀዕዝጋ ሥር በነበረበት ጊዜ ከእነዚህ አንዱ በዚት የተባለው የወረዳው መሪ በሙሉን የበጎቱን ሹመት አገኘ። ምክንያቱም ከአስገደ የምትወለድ ወ/ር ተባብ አንባቱ ስለነበረ እነሱንም እወክላለሁ ብሎ ለመናገር ችሎ ነበረ። የአስገደ ተወላጆች ግን አላአግባብ ስልጣናችን ተነጠብን የዓፄ ገፋስ መሪ መሆን የሚገባን እኛ ብቻ ነን በግለት ስለተቃወሙ አፄ ቴዎድሮስ ዓፄ ገፋስን ኡቸቱ ጉልቲ አደረገው ግለት ራሱን የቻለ ግብር በተገታ ስንገሡ ብቻ የሚከፍል። ይህ ደንብ አሁንም ይሰራበታል የአስገደ ልጆች ስለወጡ ግን በደቡብ ከርድኔሽም በሰሜን ከርድኔሽም አፄ ገፋስ በግለት ሹመትን ተከፋፍለውታል።

ራሳቸውን የቻሉ (ራስ ገዝ) መንደሮች

እነሱም 1ኛ/ አስመራ ከተማ ሐዳሙ ጭምር አንዲሁም 2. ዓፄ ገፋስ 3. ዓፄ አበይቶ 4. ቤት መካ የተባሉ መንደሮች ናቸው።

በጉንት ጊዜ አሥመራ አራት ጉላዎች የሚኖሩበት አንድ መንደር ነበረች። እነሱም 1ኛ/ አሥመራ ከግላውርታ ተራራዎች የመጡ የሩበን ጎሳ የሆኑ 2/ ስራገሰር አንዳንዶቹ ከሰመሐር ዓድላውራ የመጡ ሲሉዋቸው ሌሎች ደግሞ ዓፄጺዮን ከአጋጋጫ የመጡ የዮሴፍ ነገድ ይሏቸዋል 3/ ሽላሌ ከአካለጉዛይ የመጡ 4/ ግርቶም አንዳንዶቹ ከሰምሐር የመጡ ሲሏቸው ሌሎች የአገው ዘር የሆኑ እንደ ዓፄ አቢዮቶ ያደርጉአቸዋል።

ሰሐርቲ

ከነገደ ስምዖን የሚወለዱ ተመላላይ ካላቸው ከሰባት የትግራይ ቤተሰቦች ካላስታ የመጣ ሌላ ቤተሰብም ሁሉም አገው ስለሆኑ ሰሐሚዛመዱም ተስማምተው የሚኖሩ ሾብሀተ ሰሐርቲና የላስታ ከዳዱ ተብሰው ይጠራሉ። ሰባት መንደሮች አሏቸው። 1. ሀሎት 2. አፄ አውቆ 3. ቅጊብ 4. ዓፄ አሕደርም 5. ዓፄ አራዳ 6. አምበይቶ 7. ቆዳዱ። ከእነሱ ዘር በሐግሌን፤ በወራዩ፤ በአካለጉዛይ ተበታትነው ይገኛሉ።

ሰለስተ ውቅርቲ

ከነገደ ስዊ እንወልዳለን ይላሉ፤ ነገር ግን ከውቅር አምባ ሰመይቲ ከትግራይ የመጡ ናቸው፤ ስለዚህ ከአምባ በግይቲና ከነገረቤቱም ከህሀይሌ ትግራይ በዘር ይተራረባሉ። ሦስት መንደሮች ብቻ ነበሩ። 1. ውቅር 2. ዓፄዛመር እና 3. ዝባን አገብ።

ላምዛ

ከአንድ ጉሥ ትብጦት የተወሰዱ ናቸው። ስለዚህ የይሁዳ ነገድ ናቸው። ወረደ ምህረት የተባለው ጉሥ ወይም መሥፍን ወደ አካለጉዛይ ስለመጣ ዓፄአክሊ በተባለው ቦታ ሰፈረ። በዚሁ ጊዜ አንድ የመረታ ቤት አንድ ላም ለማበርከት እፈኑ ቀረበች። ገገሡ

ከላይ ቀንጃ ልሳንደረች ልጅጋን መረጠው ከዚህ ግንኙነት አንድ ወንድ ልጅ ተወልደው ነገር ግን ልሳን ላያዛ ልምድታይ የላያ እረኛ ግለት ነው ይላሉ። የላያዛ ሰዎች ግን በ7 ደብዳቤ የተከሰሱ ከትግራይ ወራ የመጡ መሆናቸው ያምናሉ። አክሱም፡- ላያዛ፤ ዓዲዛ፤ ዓዲ አብግግ፤ እና ሌላዎች አጽደው። መሪዎ፤ ዓዲ ቀይሕ፤ ዓዲ ቀይ፤ ጸንባ፤ ዓዲ አክፋ፤ ኮርባ፤ እና አዛዩ የተባሉ መንደሮች ግን ከአክሱምዳይ፤ ከወደባ፤ ከምናብ ዝርአይ እና ከአግዳር የመጡ ያጽደዋቸው ናቸው። በሽቡላቸው የላያዛ ሰዎች በሰሐርቲ፤ ሉን ዉዋ እና ልሳን የሐግልን መንደሮች እንደዚህ በአካላትዳይ፤ በሰራዩ፤ በፍረው ይገኛሉ በተለይ በድባርዋ፤ ገዛላም የተባለ ትልቅ መንደር አለ።

ሉን

ከመሀከላዊ መንግሥት ፀጥታን ለማስከበር የተላኩ ወታደሮች ተዋልደው ተባዝተው የተመሰረቱ ናቸው። በመጀመሪያ ጊዜ ወደ መረታ አክሱምዳይ የመጡ ከቋራ ነው ይባላል። በዙ ግፍ ስለሰሩ ሕዝቡ በሴቶች ተገፋፍቶ ሁሉንም ዉረሳቸው። ርጉዝ ሴቶች ሳይቀሩ። አንድ ርጉዝ ሴት ብቻ አምልጣ ወደ ሽኩቲ ሸሽታ ትሐዳለች። ወንድልጅ ወልዳ ተስፋ ጊዮርጊስ ዝቢ የሚል ስም ተሰጥቶት የሉን አባት ለመሆን በቅጽል። ይህች ሴት ላምዛንም የወለደች ናት። ስለዚህ ሉንና ላምዛ ዘመዳዎች ናቸው እንደገና በመብዛታቸው ከአክሱም ወደ አክሱምዳይ መጥተው ሉን ሳርዳ መሠረቱ፤ የተሩት በአልግ በሰፋ በደቡባዊ ሐግሌን ሰፈሩ።

በ1450 አዲ ዘረአ ያዕቆብ ተነስቶ የነበረ የሀይማኖት ክርክር ለግብረድ ወታደሮች ወደ መረብ ምላሽ ለኮነበር። ወታደሮች ወደ ተመደቡበት ሲደርሱ የነገደ ይሐዳ ነን ብለው ይናገሩ ስለነበሩ በግራኝ ጦርነት ምክንያት ከዚህ መንግሥት ጋር ወደ ስሜን የመጡ መሆናቸውን ይገመታል። በዚህ ምክንያት ዉዋ ተብለው ከሉን ጋር እና በሌላ ቦታም እንዲሰፍሩ ተደረጉ። በሰራዩ ሉን ዉዋ የልላማና የሰፋ ወረዳዎች ሰፍረዋል። ከበላ ዉዋ ተብለው የሚጠሩት መንደሮች በሐግሌን ሰፍረዋል። ሉን ሳርዳ በሚባሉ በሽመዛናና በአካላትዳይ ሰፍረዋል።

ሸብዓተ ዓንሰባ

1. ደቂ ነጃምን እና 2. ዓዲ የሐንስ ከአግራ (ጎንደር) የመጡ ናቸው 3. ሞላዘናይ ከሸዋ 4. ደቂ ጸንጢም 5. ደርሰይ ከሸመዛና አክሱምዳይ 6. ደቂ ሻሐይ ከዓላውርታ 7. ደቂ ዓንዱ ከትግራይ የመጡ ናቸው።

ሦስተኛ የሠራዩ አውራጃ የጉባ አከፋፈል

በ2ኛ አጋማሽ የ13ኛ ክፍለ መቶ ዘመን የዛግዌ ስርወ መንግሥት በወደቀበት ጊዜ አገው ዘር የሆኑ የሰሎሞ አምተጄር ከተባለው ይወለዳሉ በሚባሉ በወረ ሰናዝጊ በተባለው መሪነት አዲሶቹ የአግራ ገዢዎች በመፍራት ወደ ሰራዩ መጡ አትከመ መልጋ ተብለው እየተጠሩ ቀደም ብለው የነበሩ ነጥረዎችን በግጥፋት ወደገም በግጥሀድ ሀገሩን ሁሉ

ተቆጣጠሩት። እነዚህ አትከመ መልካ የይሁዳ ዘር ናቸው። መሪያቸው ጥሪ ሰናዝጊ ሦስት ልጆች ነበሩት። ሀ/ ግደ ለ/መልጋ ሐ/ ተስፋ

ተስፋ ከታናሽ ወንድሞቹ ሳይሰማግ ስለተረ ወደ ምዕራብ በኩል ሄዶ ሰረረ ልጆቹም ደቂ ተስፋ ተብለው ሀገራቸው ሆነ። ለግደ ዋናው ሰራዩ ደረሰው፤ መልጋ፤ ቆሐየንና መራጉዝ ደረሰው።

2ኛ የቢለን ቋንቋ ተናጋሪ

ከገብረ ታርካ ነገድ ከላስታ የመጣ የሚወለድ ከታኩዌ የሐግሌን የመጡ እነሱም የአገው ትውል ዘር ስላላቸው በሰንከ ከረን አካባቢ የሰረሩ በ1530 ዓ.ም. ነው። ቋንቋቸውም ከአገው የሚዛመድ ነው። የቢለን ቋንቋ ተናጋሪ ከላስታ ወደ ከረን አመጣጥ በግስመለክት ለጠቃላይ የኢትዮጵያ ሕዝብ የዘር አንድነት የሚያስገነዝቡት ሁኔታዎች እናገኛለን። አልበርቶ፤ ፖሌራ ስለ ቢለን እና አገው ሕዝብ አስተያየት ሲሰጥ ጉዳዩን በትክክል በግስተማዋ አንደሚከተለው ዕኔል። «ከአገው ፈላሰው ወደ ኢርትራ በመጡበት ጊዜ ቢለኖች የዘራቸው ምንጭ አገው ሳይጠፋ የተረ ናቸው። ወደ ስሜን ባደረጉት ጉዞ ብዙ ምልክቶች በመላው ኢትዮጵያ ይታያሉ፤ በጎጃም የአገው ምድር ሰባት ጎሳዎች ይገኛሉ፤ እንደዚህም በቋራ፤ በደንብያ፤ በጌምድር፤ ወገራና፤ ሰሜን፤ አብዛኛው የትግራይና የዐጋሚ ሕዝብ፤ በዛግዌ ዘመን መንግሥት ጊዜ ከአገው ጋር የተቀላቀለ ነው። እንደዚህም ከመረብ በላሳ በስተ ስሜን በደጋ የሚገኝ ሕዝብ በተለያዩ ጊዜያት ከላስታ፤ ከቋራ፤ ከደምቢያ፤ ከትግራይ፤ ከዐጋሚ እየፈለሰ የመጣ ስለሆነ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ አገው ሕዝብ ግንኙነቱ የተቃረነ ነው። ይህ ሁኔታ ትክክለኛነቱ የሚረጋገጥ አሁንም የዓላውርታ ሰዎች ከርስቲያን ሐበሾችን ቢለን ብለው ይጠሯቸዋል። አንድ የአዲ ሀምደ ዲዋን ሚስት (1322-1342) የኦርትዶ አገድ ከሌላ በ1322 ትገዛ የነበረች ስሟ ቢለን ሳባ ነበረች። የዚህ ክፍለ ሀገር አገድ ሀገረ ገዢ ከብዙ 10 ዓመታት በኋላ እሱም ቢለን ሰገድ ተብሎ ይጠራ ነበር። 100 ዓመት በኋላም የሰራዩ ሀገረ ገዢ ቢለን ሰገድ ነበረ ስሙ። የቢለን ሰዎች፤ በተለይ የወገሪት መንደር ሰዎች በሚኖሩበት አካባቢ ምንም እንኳን ትግራኛ በሚናገሩ የተከበበ የአገው ቋንቋ የግደናገር ቢሆንም በግያጠራጥር ሁኔታ ከአገው መምጣቱ የሚያስታውሱ የአገውኛ ስም ቦታዎች አሉት። የሰራዩ ሕዝብ በመሉም ከአገው መምጣቱ አይተናል። የገእዝ ቋንቋ ወደ ትግራኛ የተዋረሰው የአገው ሕዝብ በውስጡ በመግባታቸው ነው። የአገው ሕዝብ ባዶ መሪት ያገኙ አንደ ዮሐን ግን የአገውኛ ቋንቋቸው ሳይተየር ተመሥርቷል። በዚህ ምክንያት ከዚህ በላይ ትግራኛ ተናጋሪ ከሆኑ ሕዝቦች ቢለኖች ዝመድናቸው የተለዩ ሳይሆኑ በዘራቸው በኩል እንደተለጠፈ መሆናቸውን ያስገነዝባል፤ ስለዚህም ነው ከትግራኛ ተናጋሪ ጋር በዚህ ዝርዝር ሊቀርቡ የቻሉ በላይ ዘመን ቢለኖች ከቋንቋቸው ሌላ ትግራ የበለጠ የተስፋፋ ቋንቋ ይናገራሉ። ስለዚህ የትግራ ቋንቋ እየተስፋፋ ቢሄድ የቢለን ግን እየጠፋ እንደሚሄድ ይታመናል።

1. Alberto Pollera: Le Popolazioni Indigene Dell'Eritrea

ከዚህ በላይ የተጠቀሱ ታሪክ ከባሕላችንና ከአፈ ታሪካችን የሚሰማን ሲሆን ከደቡብ ግሪቦች ከሰባውያን የዘር ዝምድና አንዳለን ግን ባሕላችን የሚታወቁት ነው። በዚህ መሠረት አንው ከሐግግ ነገድ ይሁላ ጋራ ምንም ገገኝነት የላቸውም የኩሽ ወይም የኮም ጉላ ናቸው የሚሉው አባባልም ውድት ያደርገዋል፤ ምክንያቱም በላቸው ከነገደ ይሁላ አንዱ ነው አንጂ አሉ ብቻ አይደለም ነገደ ይሁላ።

3ኛ የትግራ ቋንቋ ተናጋሪ

ከአጠቃላይ የኢርትራ ሕዝብ ትግሪኛ ቋንቋ ተናጋሪ 50 በመቶ የትግራ ተናጋሪ 27 በመቶ ነው። የትግራ ቋንቋ ተናጋሪ የሚኖርበት መሬት ከምዕተ በስተደቡብ ከደቡብ ደሴቶች እስከ ከሰላ ሲሆን በቤጃና በፋንግ ወራሪዎች ተከበው ተርተው ባሕላቸውና ቋንቋቸው የተየሩ አሉ። እንዲሁም በደቡብ አፋር ላህ ሕዝቦች የተሻለ መሬት ፍለጋ ወደ ሰሜን ስለሚገባቸው ከደጋ ትግሪኛ ተናጋሪዎች ወደ ትግራ ተናጋሪ ሄደው የገዢ መደብ የሆኑ አሉ። የዓፄ ትግራ ተናጋሪ የሚከፋፈሉ በታውን በያዙ ባላባቶች ለሌላው በዚህ መሠረት ተከፋፍለው እንመስክታቸዋለን።

አራት ጉሳዎች ከአንድ ነገድ እንወለዳለን የሚሉ በቋንቋ ግን የግድገና 1ኛ/ ተርጎ ሐሰ፤ 2ኛ/ የላህ ቋንቋ የሚናገሩ 3ኛ/ መንሳሳና ግሪያ የትግራ የሚናገሩ ናቸው።

ሁሉም ከግሪብ መጣን የሚሉ ሲሆኑ በዘር አቀጣጠር ይለያያሉ።

1. መንሳሳ

ከከረይሽት የመሀመድ ነገድ ከዘድ የሚባው የመጣው ተርጎ በ1300 ዓ.ም ነው ሲሉ የናው የሐረጎቻቸው ስም እያውቁም የወለዳቸው ሶስት ልጆች ብቻ ይዘረዝራሉ። በዚህ መሠረት ከመንሳሳ በኩል የሚተርበው የዘር ሐረግ ከዘድ የተባደ መሀመድ ጎሳ 1ኛ/ ሐሰታይ ሐሰ ያፈራል 2ኛ/ ተርጎይ ተርጎ ያፈራል 3ኛ/ መንሳሳይ መንሳሳ ይወልዳል 4ኛ/ ግርጥያይ ግሪያ ይወልዳል።

በተርጎ የሚተርብ የዘር ሐረግ ግን ስሙን የሚያውቁት የሐረጎቻቸው አባት ሦስት ልጆች ወልደዋል 1ኛ/ ጋራብሶ ግሪያግና ግሪያን የወለደ 2/ ሐሳይ ሐሰ የወለደ 3/ አግር ተር ተርጎና መንሳሳ የወለደ። የአፈ ታሪክ እንደሚለው መንሳሳና ግሪያ ከሌሎች ሁለት ወንድሞቻቸው ተለይተው አዲስ መሬት ለመፈለግ ወደ ሰሌን ተገዛው ወደ ሃይጋት የመንሳሳ ተራራዎች አረፉ። ከዚያም ወደ ኤርታ አመሩ። የግሪያ ተራራዎች። ግሪያ በኤርታ መቀመጫው ግድረግ ሲመርጥ ማንሳሳ ግን ወደ ሀይጋት ተራሮች በመመለስ መቀመጫው (ሀገሩ) ግድረግ መረጠ። መንሳሳ የመሪ ወገን ሽግግሉ ሲሆኑ በሰራቸው (ትግራ) የሚባሉ ወደው እንልጋይ የሚሆኑ ወይም በገድ ወይም ተደጥ ባሪያ የነበሩ ከደጋ ወይም ከቤጃ የሚመጡ ያጠቃልላል።

የግሪያ ሹም ረቲ የተባለው ከሁለት ሚስቶች በ1700 ዓ.ም ሁለት ልጆች አንድ ቀይ አንድ ጥቁር ይወልዳል። በዚህ ምክንያት ግሪያ ቀይና ግርያ ጥቁር እየተባሉ ይጠራሉ። ወደ እሁት አገራቸው የመጡበት በ1500 ዓ.ም መሆኑ ይታመናል።

2. አልገደን ሰብደራት

ከሰደን ከሰላ የሚኖሩት አነስተኛ ቁጥር ያላቸው ናቸው። ደንበኛ አገላጭን ትግራ መሆናቸውን የሚያረጋግጠው ምንም እንኳን በቁጥር አነስተኛ ሲሆንም በሌላ ጉላ ቢከበሩም የትግራ ቋንቋቸውን አጥብቀው ይዘው ቆይተዋል።

3. ሐለንጋ

የከሰላ እውራኒኛ ወይም ተካ ነጥሪዎች ናቸው። ከሰራየ የመጡ ናቸው ይባላል። ከደቲ ተለፋ ሰራዩ ወረዳ መርቆሪየስ የሚባል ገዳም ተመዝግቦ እንደሚገኘው ድረይ ወይም ዶሪ የተባለው ባሕር ነጋሽ የብሔር ሰገድ ልጅ የድባሩዋ ባሕር ነጋሽ አባ አልሻረስ 01520 ዓ.ም በሰልጣን ላይ ያገኘው ወደ ነባ ዘሐይ ወደ የምትጠፋበት ድረስ ዘመቻ ለግድረግ ሰላሰበ ወደ መረብ ወገን ወረደ። ከእሱ በኋላ ነጋሽ የተባለው ወገን ሄደ። ዘመቻው የተሳካ እልነበረም ምክንያቱም ከእነሱ ጥቂት ብቻ ወደ ሰራየ ተመለሱ መሪውም ሞተ፤ ተከታዩም ግን የሄደበት አላግ ከገቡ ሳያደርሱ እንመለስም ብግለት። በመሪያቸው የወርቅ በትር «ሐለንጋ ወርቁ» ተሰየመ። እስከ ትርብ ጊዜ ድረስ የትግራ ቋንቋ ተናጋሪ ነበሩ። ነገር ግን በቤጃ ስለተሸነፉ ምንም እንኳን ከሰራየ መምጣቸው ቢያስታውሱም ቢጀ መናገር ገድ ሆኖባቸው ነበር። ግሕዲሶች ብዙ ጉዳት አደረሱባቸው። ጣሊያኖች ከሰላን ለእንግሊዞች ሲሰጡት ሐለንጋ በቦታው ቀሩ። ብዙዎቻም አብዛኛው ሕዝብ የሚናገረው የግሪባኛ ቋንቋ መናገር ጀመሩ። እራስ እሉላ ወደ ከሰላ ዘመቻ ጣሕደበት ጊዜ ሐለንጋ እንደ ነገላውጪ ነበረ የተቀበሉት፤ ጣሊያኖች ከሰላን ሲይዙ ከወገኖቻቸው ጋር በመቀላቀላቸው ተደሰተው ነበረ።

4. ሳሄል

የሳሄል የጥንት ነጥሪዎች አሰራዳ እልጣዳ ሐፋሪ የሚባሉ ጉሳዎች ነበሩ። ከእነዚህም ዕንዳደገሉ ዓፄ ንፋሰ ይኖሩ የነበሩ ጎሳዎች በ1600 ዓ.ም አራት የእያንተ ልጆች ጋይለሰ፤ ጋዳት፤ አለገደ እና ሄለል መግባባት የጎድልባቸው ሰላነበረ አለገደ ወደ ሳሄል በመሄድ እዲስ ሀገር ቀረቀረ። ለግዛቸው የተጠቀሱ የሳሄል ቀደምት ነጥሪዎች አሰራዳ፤ እልጣዳ እና አፋሪ በግግባባትና በጋይል ሌሎችም የገእዝ ዝርያም ሆነ የቤኅ በእሱ በር አንዳሆኑ አደረጋቸው። ሐቢብ የአለገደ የልጅ ልጅ መፍለሰና ተስፋ ግርያም ይወልዳል። ተስፋ ግሪያም ከወንድሙ ጋራ መኖር ሰላልፈለገ ከርራ አለገደ በሙራሪ ወደ ለብካ ሚያ ይሰፋራል፤ ዓድ ተግሪያም ይመሠርታል። ከሁለት የመፍለስ ልጆች አንዱ ተክለስ እንደተግርያም ከርራ አለገደና ዐንሰባ መሀዘል ያለው ሀገር በገርገር ሚያ ሰፍሮ ከዓድ ተክለስ በስተ ምዕራብ ይመሠርታል። የመጀመሪያው ልጅ ኢብቴስ ከርራ አለገደ በስተምስራቅ እስከ ቀይ ባሕር ይሰፍራል ላላባ በመባል ይታወቃል። አፈ ታሪክ እንደሚለው አለገደ ወደ ማላ ሲመጣ አንድ ቴስ የጥሰ አባት ነበረው ጀቢብ ሩክ (ዘራብሩክ) የሚባል። ሌላ ተከታይም ነበረው። አንዲዎች ሐምሳይ የተባለ የሐሶ ተወላጅ አሕዝር ነበረው። ቴስ አልወለደም ጀቢብ ሩክ ወንጌሳ ተቀምጦ የቢትጃክ (በጃክ) ጉሳዎችን መሠረተ። ለምሥራቅ ከጌታው ሳይለይ ቤት ልጆች በሙሉ

ገደ ሐዋዳዊ የተባሉ (ሐይዋዳዊ) አባረው ጥሩ። ይህ አስገደና ሐዋዳዊ ክርስቲያን ነበረዎት ነበር። በእነሱ ስር የነበሩ ትግራዎች ገን አለላቸውና እረኞች ነበሩ።

ዓድ ሸክ

የአለልዎና ሃይማኖት ሰብኛን (ሰክ) ክትባሉ መሐመድ ዝምድና ያላቸው ናቸው። ከመካ የመጡ ሄሪና ሁሉን ተባለው እንደ ችመት የግጥሙ ነበሩ። ነገር ግን የሄሪና ሁሉን ሐቶች ተወላጆች በሌላተባቢያው ሄክ ሁሉን ብቻ እየተባሉ (መጥህር መሪ ሸግጋሊ) እየተባሉ በግዴታ የግጥሙ ናቸው።

ዓድ የውራ

ከሌሎች የግዴታ ሰዎች የግለሰብ በእኩልነት በዲሞክራሲ የተመሰረተ በሀገር ሸግጋሊዎች እየተወራ የግለሰብ በመሆናቸው ነው። የአንድ ዘር ትግራ በሀገሪቱ ወገን ተግርፍቶ መገኘታቸው እውነተኛ ትግራ ግለሰብ ያሳያቸው ነበር። ነገር ግን እነሱ ከአግድ መጣ የተባሉ ግራብ አንወልዳለን ይላሉ። እነሱተኛ ተግር ያላቸው ናቸው።

ዓድ ሙዓሊም

ሰግቸው የአስተግሪዎች ጉሳ ግለት ነው። ግለት የአለልዎና የደግሞት የግሪዘኛ ቋንቋ አስተግሪዎች። ይህ ጉሳም የመደብ ልዩነት ሳይኖረው በእኩልነት የግለሰብ ነው። እነሱተኛ ጉሳ ነው ከግሪብ መጣን ቢሉም የግጥተመብት ቋንቋ ትግራ ነው።

ቤት ማላ

ከግሪብ ከዚያ መሐመድ አንወልዳለን የግሉ ግላ የግጥላው አባታቸው የኦርትዶክስ ሉዓስ ጠረፍ ይኖር ነበር። ግጥሥ በኦርትዶ ግጥሥ በሉዓስ ይኖራሉ። ቋንቋቸው ዲጃ ነው። በቋንቋቸው መሠረት ዲጃ ናቸው እንጂ ግሪብ አይደሉም። በአስተረራቸው ብቻ ከሐሐል ጉሳዎች ተመድበዋል።

ራሻይዳ

በዘር በቋንቋ ዓይነቱም ከትርብ ጊዜ ወዲህ ከግሪብ ሀገር የመጡ ግለት በ1870 ዓ.ም. በአስተረራቸው ብቻ በሐሐል የግጥሙ ከሰጥኪያ እስከ እኒክ የግጥሙ ግጥሥ በሉዓስ ግጥሥ በኦርትዶ ኔፕራሉ የግሪብ ቋንቋቸውን ሳይረሱ በዘርም ከአካባቢ ሕዝብ ሳይደባለቁ ይኖራሉ። ድር የባሪያ ነጋዴዎች ነበሩ።

5. ሰምሐር

ከእርቱቅ እስከ ሰባታ የግጥሙ የተለያዩ ዘር ሲሆኑ በቋንቋ ገን የመጀመሪያ ነጥሪ የትግራ ቋንቋ በልጥ ይታያል።

ከአጠቃላይ ሕዝብ 65 ፐርሰንት ትግራ 10 ፐርሰንት እረብኛ 5 ፐርሰንት እፋር 14 ፐርሰንት ሳህ 2 ፐርሰንት ሌሎች ናቸው። የገጠር በመሉ ተግራ ሲሆን በስተጥቅ ሌሎች ይገኛሉ። ናይብ በእርቱቅ ሀገው በተርክ ሹመት የተሰጣቸው ናቸው። የቤጃ ጉሳ ናቸው።

ከአዲሲባ መውደት በኋላ ወደብ የነበረች። እረቱቅ በትግራ ቋንቋ ትባላለች ምናልባት በጥንት ጊዜ የዘሆነ ፐርሰን ገንድ ይካሄድባት የነበረ ይሆናል። ተርክች 1557 ምፅዋን ሲይዙ ናይብ ገምሩክ እያስከፈሉ ሀብታም ነበሩ። ተርክች ሊመጡ ለደጋራዎችና ተቃራኒዎች ለሁለት ተከፈሉ። ተቃራኒ ባሕር ነጋሽን የግጥሙ ነበር። የተርክች ደጋፊ ወገን ናይብ እደረጉዋቸው። ባሕር ነጋሽም በተርክች ላይ ዘመቻ ለግድረግ አትም በሌለው አልጥክረዋል። ተርክች በናይብ በኩል የውስጥ ጉሳዎች ለመቀጣጠር ችሉ። ሀባብ! ለመሐር! አላውረታ! አፋር! መግሳ። በጉብ። ግርያ። በኒ ዐመር። ከክርስቲያን በግጥረብትም ከእስላም የግጥሙ ሰዎች እየላኩ ፀጉልቲ። ግጥሙን ችለው። ጉብዎች በተርክች ሊተኩ ከናይብ ሌላ ሊደርሱ ሳርዳር በግሉ ሰም የወታደር ልሳታ ሹ። እነሱም ቤትሳርዳ ይባሉ ነበር። ከእነዚህ ወታደሮች ከፈላ መደበኛ የሆኑ ሌሎች ያልሆኑ ከናይብ ሰራተኛ! ባሪያ! ደንበኞችና! ይህ ዘመዶች። የተውጣጡ ሲመሰረቱ መሪዎቻቸው «ከኪያ» ይባላሉ። ቤተሰቡም የከኪያ ይባላሉ። እነዚህ መደበኛ ያልሆኑ ወታደሮች እስከክር ይባሉ ነበር። የእነሱ አለባቸው ጄኖራ ይባሉ ነበር። ሰራቸውም በዘር የግለሰብ ሰላም ቤት እስከክር ቤት በፔሽ ተባሉ። በዚህ ዓይነት ናይብ። ብለው ቢጸ ሕዝቡን በተሰየ የከተማ ሕዝብ ለመቀጣጠር ችሉ ነበር።

የገጠር ነጥሪዎች

1. ገደ ሀ ድብልቅ ዘር ቋንቋ ትግራ ከዓይነት እስከ መግሳጥ የግጥሙ
2. ገደ ሹግ ድብልቅ ዘር ቋንቋ ትግራ
3. ገደ አሸር ጥና መሪዎቹ ግላውርታ ቢሆኑም ድብልቅ ዘር ናቸው ቋንቋቸው ትግራ
4. ግራ ድብልቅ የሰምሀር ዘር ቋንቋቸው ትግራ
5. አፍሌጎን ድብልቅ ሐይንዳዋ ቤጃ ቋንቋ ትግራ
6. ጥሪያ ሐይንደጥ ቤጃና ድብልቅ ቋንቋ ድብልቅ
7. መስጣሊት ድብልቅ ጉሳ ቋንቋ ትግራ በዘር የግጥተሉት ጉሳዎች ይኖራሉ።
1. ገደ ሹካኒ ከዚያ አላውርታ የመጡ
2. ቤት ሸክ ደርቡሽ ሉዓናውያን
3. ቤት ሄሪና ግሪቦች
4. ገደ ሳርዳላ፤ ቤት ከኪያ፤ ገደ ሹግራይ፤ ገደ ሐመድ ፈጋች፤ ገደ ግጥራ፤ ገደ ሹግራ፤ ገደ አላላ፤ ገደ ጀመላ ሁሉም በልጥ ናቸው።
5. ገደ ሐራክ፤ ገደ ሸክ መሐመድ፤ ገደ ጋላና የአዲሲ
6. ገደ ሸክ ሳይደር የመሐላት
7. ገደ ሉላግዴ፤ ገደ ሳይደር ገደ የግጥሙ ግሪብ
8. ገደ ሕንድ ሕንድ
9. ገደ ሐይዋዳ ዓርገቲ አልጥክረዋል

10. ዓድ ባሻናክ በዝናውያን

11. ዓድ ሳሉአ ዓድ ሻራፋይ ትርክ፡ ሌሎችም ሌሎችም በትግራ ቋንቋ ይግባባሉ።
እቱም ሎችም ሌሎችም ከተሞች ልክ እንደ አርቂቆ ናቸው።

6 በኒ ዐመር

ትግራና ቢጀ ቋንቋ ተናጋሪዎች የጥንት ነገራቸውን እያውቁም 16ኛው ክፍለ ዘመን አግሮ በን ኩነት ከተባለው የሳዓውዲ ዓረብ ተወላጅ በስዋኪም በኩል ገብቶ ወደ ባርካ መጥቶ ይገዛቸው በነበረ ይጠራሉ። ከዚህ በኋላ ከባርካ ወደ አርቂቆ መጥተው የአረቂቆ ቢጃን ናይብ ጎሳ በመዋለድ የመሠረቱ ናቸው። ቢኒ ዓመር ግለት የአግር ልጅ ግለት ነው። በሰራዊ አገው አትከፊ መልጋ ወረው ሥልጣን በመያዛቸው የቢጃ የበላይነት እንደ አከተመ ሁሉ በበኒ ዓመርም ፋንግ ወረው በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በመያዛቸው አከተመ። የግብፅ እገዛ በ1840ዓ.ም ፋንግ በግባረር ቢጀዓሊን ከሱዳን የመጡ የመሪነት ስልጣን እንዲይዙ አደረጉ ናቸው። ይሳሉ። እነሱም የአባ ቢደ ጎሳ ናቸው። የናፕታን ዋና መሪ ዲግላል ይባላል። ሹመቱ ከፋንግ የተወረሰ ነው። ዲግላል መቀመጫው አቆርዳት አጠገብ ደጋ የተባለ ቦታ ነው። የሁለቱ ቋንቋ ተናጋሪዎች ሳይጣሉ አብረው የሚኖሩ ከብዙ መቶ ዓመታት ምናልባትም በብዙ ሺህ የሚቆጠር ዓመት ነው። ሆኖም ትግራ ተናጋሪ ገፁህ ትግራ አይደሉም በተሰይ በብዙ ሺህ የሚቆጠር ዓመት ነው። ሆኖም ትግራ ተናጋሪ ገፁህ ትግራ አይደሉም በተሰይ ከእገልጋቸው ውስጥ ከሁሉም ቅልቅል ናቸው የቢጃም አሉባቸው። እንዲሁም የቢጀ ቋንቋ ተናጋሪዎች ቢጃ ብቻ አይደሉም ከሁሉ ቅልቅል ናቸው። በተሰይ ከእገልጋቸው የትግራ ዘርም አሉባቸው። የቢጃ ቅዝብ በሄደበት ቋንቋውን ረስቶ የሌላ ቋንቋ በመያዝ ነው የሚኖረው። ስለዚህ የቢጀ ቋንቋ በቢኒ ዓመር ባርካ በሰተቀር በሌላ አካባቢ ጠፍቷል። ቋንቋቸውን በብርቅነት ግጥናት የሚረዱ ሁሉ ዕድል ይሰጣል። የጥንት ገብነትም ከቢጀ ተመሳሳይ ሊሆኑ ይችላሉ። በኒዓመር በብዙ ገፁህ ክፍል (138) ይከፈላሉ። እነሱም እንደገና እስከ ቤተሰብ ድረስ ይከፈላሉ። የትግራ ክፍል ዋና መሠረቱ ከሐግሴን ከመጡ የተገነባ ነው።

7. የደሴቶች ነዋሪዎች

የደሴቶች ጥንት ነዋሪዎች ገለዝ ትግራ መሆናቸው የሚያስረዳ ምንም እንኳን በዓረቦች በየጊዜው ቢገዙም አሁንም የደሴቶች ነዋሪዎች ቋንቋ ትግራ ነው። ከደሴቶች ነዋሪዎች ውስጥ 65 ከመቶ ትግራ ቋንቋ የሚናገሩ ናቸው። 20 ከመቶ ዓረቢኛ የሚናገሩ 14 ከመቶ አፋር የሚናገሩ ሌሎችም በጣም ጥቂት እንደ ሱዳኖች አሉ። ደሴቶቹ 122 ናቸው። ነገር ግን ስው የሚናገሩባቸው በጣም ጥቂት ናቸው።

4 የሳሆ ቋንቋ ተናጋሪዎች፤

ሳሆ ወይም ዓላውርታ ቋንቋ የሚናገሩ በቋንቋ እንድነት እንጂ በዘር ግን የተለያዩ መሆናቸውን ከዚህ በላይ ገልጸዋል።

1. የሳሆ ሀገር ቀደምት ነዋሪዎች ዶባ የተባሉ ከየጁ፤ ራያ፡ ወጀራትና ከአፋር መሐል ሰፍረው በሁለቱ ወገኖች ላይ ዘረፉ እያካፈሉ ይኖሩ የነበሩ ናቸው። አሁን ዘራቸው ጠፍቷል። ዶባ የዓላውርታ ቋንቋና ዘር ዋና መሠረት መሆናቸውን ይገመታል።

2. ሌላ ቀደምት ነዋሪዎች ካቦታ የተባሉ ናቸው ከአርቶ አፋርች የሚዛመዱ ናቸው። በነዚህ ሁለቱ ጉሳዎችና በአጋዚያን የሳሆ ቋንቋ ተፈጠረ። አብዛኛው ግን ከአፋር ጋራ የተዛመደ ቋንቋ ነው።

3. ትግራ ቋንቋ ተናጋሪ ከሆኑ ከመንላዕና ከማሪያ አንድ ጉሣ የሆኑ ተርዓና ሐሳ የተባሉ ከዚህ በፊት ገልጻለሁ። ምክንያቱ በትክክል የማይታወቅበት ተርዓና ሐሳ ሳሆ ቋንቋ ተናግሮ ናቸው። እንደ ሚገመተው በጥንት ዘራቸው ገለዝ ነበር ከሰመህር ጉሳዎች በጉርብትና ሰለሚኖሩ ግን የሳሆ ቋንቋ ተናጋሪ ሆኑ። ሆኖም በተጨማሪ የትግራ ቋንቋም ይናገራሉ።

4. አምስት አሣውርታ ጎሣዎች የሚባሉ ከአግር አሱር እንወለዳለን የሚሉ ናቸው። ከክርስቲያን የደጋ ሰዎች በእስባበስም በመልክም የሚመሳሰሉ ናቸው። ከአፋርች አርቶ ዝምድና አለን ይላሉ። እንዲያውም ስማቸው የመጣው ከአግር አሱር ሳይሆን ከአሳ አርቶ አሣያማራ እንደ ወገን መሆኑን ይገመታል።

5. ከአምስት አሣውርታ ተለይተው ብቻቸውን የሚናገሩ ኤንጋጋ ሰናፈ የተባሉ ናቸው።

6. ኤዳ በእከሰጉዛይ ከደቂ ገብረ፡ ደቂ መኮን፡ አገሰ ሐኢን የሚዛመዱ ናቸው።

7. ኢደፈር የኢዳ ልጆች ከኢዳ ፈልሰው ከብዙ ትግራና ሳሆ ተናጋሪ ጎሳዎች ስለተቀላቀሉ ድብልቅ በመሆናቸው ቋንቋቸው ሳሆና ትግራ ነው።

8. ባራዶታ አነዚህም የኢዳ ዘመዶች ይባላሉ። ከእና ዶቶ መንደር እከሰጉዛይ ጋር ይዛመዳሉ ይባላል። ስለዚህ በሁለቱ አመጣጣቸው ከደጋ ክርስቲያን እንደሆኑ ያስረዳል።

9. አላባት አፈ ከጉንደር የመጡ በውትድርና ወይም የሰው ነፍስ በግጥፋት ለመደበት የመጡ።

10. ሚኒፈሪ ዐጥታ ለግስከበር ከግእከላዊ መንግሥት የተላኩ ወታደሮች በሰንወፈ አካባቢ ሀገርን የቆረቆሩ ናቸው።

11. ደብረ መላ በግርያም ደብረ የተሰበሰቡ ክርስቲያን እና እስላሞች ናቸው ከደጋ ከተለያዩ ክርስቲያን መንደሮች የመጡ ቢሆንም የሚናገሩት ቋንቋ ግን ሳሆ ነው።

12. አፋር ዝርያ ያላቸው ቋንቋቸውን ትተው ሳሆ የሚናገሩ ራዛማራ የሚባሉ

13. በሌላ የሚባሉ የአፋር ዝርያ ያላቸው ቋንቋቸውን ትተው ሳሆ የሚናገሩ

14. እንቲላ ሺክ አፈ ከአውላ ወደ ግዙ የመጣ የሃይማኖት ለቤኪ ሁለት ወገኖችም በአፋር ይኖራሉ አፋርኛ ይናገራሉ የሺክ አፈ ዘሮች ግን ሳሆ ቋንቋ ብቻ ይናገራሉ።

15. ቤት ካሊፋ ከአዲም ጭ ከጉበዩ መሐመድ የተላኩ ሰዓት መልክተኞች እንደ

ነገ የጊሉ ናቸው በውስጣቸውም ሉዓናውያን አፋርች ደሳም አላውርታ ጉሳዎች
ያታፋ ናቸው። ጥና ነጥሪታቸው አጥሊስ ነው ቋንቋቸው ሳህ ነው።

16. ቤት ሼክ ሙሐውድ ዘራቸው በሰዎህር በሙሉ የተሰራጩ ናቸው። ጥና
ነጥሪታቸው አጥሊስ ነው ቋንቋቸው ሳህ ነው።

17. ቤት ታዲ ነጥሪታቸው አጥሊስ ደህኖ ለአዎስት አላውታ ጎሳዎች ሳኖች
ለሙስጠት ሙስት ያላቸው።

18. ቤት ሼክ ግሕውድ በሰዎህር ጉሳዎች ተሰራጭተው የጊኖሩ

19. ቤት ሰጥላ ከብዙ ወር ትልቅል ናቸው ነጥሪታቸው አፍታ ነው

20. አብደላ ሳናላ ሰንገራ የጊኖሩ ከሰነን ሙግን የጊሉ ከአነሱ ገዳ ጉልቲ
አና ደባር አከለጉዳይ ይኖራሉ።

21. ሊርብ በግንጋይ አውራጃ የጊኖሩ ናቸው።

በአወቃሳይ አላውርታ ተናጋሪ ሕዝቦች 42 ከሙቶ ከደጋ ክርስቲያን አውራጃዎች
የረላው ወይንም የኢትዮጵያ ወታደር የነበሩት በ6-7-8-9-10-11 ተራ ቁጥር የተዘረዘሩ
ናቸው 29 ከሙቶ የአዎስት አላውርታ ጉሳዎች በአራተኛና አዎስተኛ ተራ ቁጥር
የተዘረዘሩት ናቸው 10 ከሙቶ በ3 ተራ ቁጥር የተዘረዘሩ ናቸው የቀሩት ሌሎች ጉሳዎች
ናቸው።

5 የአፋር ቋንቋ ተናጋሪዎች

አንድ ሀገራችን ምዕራን አቀራረብ የሰጠን ኢትዮጵያ ሕዝብ አፋር፤ አጋደን፤
ሴግውያን ከሙስከለኛ ምስራቅ የሙሉ ናቸው። አቶ ተክለ ገዳት ሙከራያ¹ የሀገራችን
የተለመደ አገገኛ ባሉ አንደኛው የትግን የሴም ልጅ ልጅ 13 ልጆች ይወልዳል። ከእነዚህ
6ቱ ሳባ አባል፤ አፋር፤ አቢግር፤ ጣጂላ ከወንድሞቻቸው ተለይተው ከሙስከለኛ ምስራቅን
ሀገር ትተው ወደ የሙን ሙግተው ተቀመጡ። በየሙን ባሉ የሕንድ ነገሥታት አየውጉ
ሲያስቸገሯቸው በ1908 ከክርስቶስ ልደት በፊት የሙንን ለቀው ወደ ኢትዮጵያ ተሻገረው
ሙሉና ምስቱ ነገዶች ሳባ በትግራይ አባል በአፋር አፋር በወጋደን ተቀመጡ። አንደሙሉም
ሙጀውሪያውት 6 ዓመት ለካም ነገድ ገጉሠ የራዲኦሪ ገብረዋል። በዚህ ሙከላ የሕንድ
ገጉሥ ራግ ወደ ኢትዮጵያ ሙግቶ ራዲኦሪን ወግቶ አሸገረ ሙግስትን ቀጣው፤ ሕዝቡንም
አንድ ባሪያ ይገዛው ጀመረ። ከዚያ ጊዜ እነዚህ ምስቱ የወትታን ልጆች ነገደ የትግን ከያሉበት
ተሰባስበው ራግን ወግተው ሠራዊቱን አሸገረው አሉንም ነገሱን ሕዝቡንም ከባርነት ነፃ
አወጡት። ከዚያም እነዚህ ነገደ የትግን ነገደ አገላለጽን (ነፃውዊዎች) የጊላ ስም
ወግባቸው ይሳላል። ይሁን እንጂ የሙንግሥትን መሪነት ወደ ነገደ ካም ሳይመለስ ነገደ
የትታን ተዋግተው ያደኑትን ሀገር ለራሳቸው ያዙት ግለት ነው። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ነገደ
የትግን በነገደ ካም ተቀክተው ኢትዮጵያን አስተዳድረዋል።

1. ተክለ ሂረት ሙከራያ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ሙረኛ ዛፋኛ

ይህ አባባል ለሌሎች ሰነዎች የጊክፈሉ የኢትዮጵያ ሕዝብ የጊኖና ይሆናል።
ለሌላ አፋር ሙሐውድ የደረሰው ኢጣሊያ¹ ወሐራ ከኢትዮጵያውያን ምዕራን የተገኘ ሙረት
ባሉ የቤት ሼክ ከላይ ከአቶ ተክለ ገዳት የተገለጸው በሙከራ የአፋር ትድሙ እያት
አፋር የትታን ልጅ ሙግተን በሙሉ አፋር የጊላ ስም የሙን ከአፋር ነው ይላል።

አፋርች ለአድ ሊያግራ ነጭ ሰዎችና ለአግ ሊያግራ ተይ ሰዎች ይከፋፈላሉ አፋርች
ከአድ ሊያግራ የጊወለዱ የጊክተሉት ናቸው። 1. ሂሳና በቤት ቦታ ተባታትን የጊኖሩ
ከሐድራ ሙት የሙሉ። 2. በለስጥ ከሙን ጋይራና ትድሙ እያታቸው በይሉል ሳይ ከወረደ
በኋላ ሰዋን

በተባለው ቦታ ከአድ በስተደቡብ ምዕራብ ስለሰራፋ በለስጥ የሰዋ ክልል ተባሉ 3.
ዱና ትድሙ እያታቸው ኢብራሂም ከሆዳይደ የሙን ከተወለዱ 4. አንካላ ከግረብ የሙሉ
ተባታትን በግሰብ በይሉል ደሴት የጊኖሩ በተለየ ግን በቡሪ

አካባቢ የጊኖሩ 5. ሐጥኪል በሐጥኪል ደሴት የጊኖሩ 6. ገዲምቶ የአድ ሊያግራ
አንድ ክፍል አፍረራ ሐይቅ፤ ዳታ ግሊ ተራራዎችና አሊ ጸባ

ጊዳ ይኖራሉ። 7. ዳዳ የአድ ሊያግራ አንድ ክፍል፤ በጊላ አካባቢና በወደቦች
ይኖራሉ። 8. በርሐቶ ሁሉም በራሶሊ የጊኖሩ 9. የይግግሌ በግር ገብላ ከህሳብ ደቡብ
የጊኖሩ 10። ጉስደታ የበለሰጥ አንድ ክፍል 11 በደክሐ የሐይማኖት ሙሪዎች ከአነሱ
አንድ ክፍል በግሳውርታ የጊኖሩም አሉ የብዙ ሙሐውድ ቤተሰብ ናቸው።

የአፋር ሕዝብ ሊነሳ ብዙ ሰው ትዝ የጊላው ግሰብን የሸጠ የአፋር ሰላጣኖች ነው።
ነገር ግን ጥቂት ገለበጦች የአፋር ሕዝብ ሊወክሉ አይችሉም። የአፋር ሕዝብ ፀረ ኢጣሊያ
ቀኝ አገዛዝ ትግል አካሄዷል። በ1875 ዓ.ም በሙከራ የጊሙሩ ሉዓንያጂያን ያደረሰው
ጭፍጨታ ይታወሳል። ጣሊያኖች አሰብ ከያዙ በኋላ ወደቡ ከኢትዮጵያ ሙሐል ሀገር
ገንጉነት ካልፈጠረ ጥቅም ሊሰጣቸው አንደግይቸው ለላተረፉ ሙግቢያ ሙቀቱን ጀመሩ።
የአሰብ ትኝ ግዛታቸው ጥና ፀሐፊ የነበረው ጄሊፕ ግርያ ጄሊቲ ይሄን ተግባር ለግዝናውን
ትፅዋዝ ይሰጠዋል። በሙቶ አለታ ቢሊዮሪ ባሕርተኞች ወታደሮች በሙታጀብ ከቤደሉል
ወደ ጉዋሌግ ጊደ አፒራ 1881 ጉዞውን ይጀምራል። ጊደ 25 ተን ሌሊት የቢሩ ሰላጣን
ታጣቂዎች ሳይታዩ ይከታተሉት ሰነበሩ ጣሊያኖች በሙሉ ተወረወሩ። በጠቅላላ 17
ጣሊያኖች ነበሩ። የአውሳ ሰላጣን ለንጉሥ ምኒልክ «አውሮጳውያን ግዛቱን ያለፈበት ጊዜ
የሰዎ አኔም ምንገዝም አልፈትድም» ብሎ ነበር። ታላን አክበረ

አልቲቶ በእሱ ትብብር አንደተረፈም ሊያግራጥርም። ዘብ ቁጥ የነበረ ብቻ
ለሙከላክል ምክር ከአፋርች ውስጥ አንድ ሲገደል ሌሎች ጣሊያኖች በእንትልፍ እንዲሉ
ጥቂቶቹን አፋርች ብቻ በግብረሰል በሙሉ ነበር የተገደሉት።

1. Franchetti, Nella Dancalia Etioptica

ሌሎች ጣሊያኖች በበዚያን ዘመን የግራም ሁለት ሌሎች ዲያኖች መካከል ታዋቂ የነበሩበት በመጀመሪያ ወደ እኔ የሐንሰ ክፍሉ በኋላ ከትግራይ አፋርን እድርጠው ወደ ቀይ ባሕር እንዲሰሩ በእኔ የሐንሰ ረታድ እንዲሰማቸው አግኝተው የመረጡት መንገዱ ከደገኛ መሆኑን ቢነገሩባቸውም ጉዞዋቸው ተገባው እነሱም እንደ ተደግገዋቸው ጣሊያኖች ወደ ጉዋሊግ ጀረት አመርተው በብሩ ሱልጣን ግዛት አክቶብር 7 በ1880 በአፋርች ተጨፈጩ። አፋርች መጥታቸው ያውቁ ነበር። ነገር ግን ግንኙ ጣሊያኖች እንደተገደሉ የሚናገር አልነበረም። ሁለት ወር ቆይተው የኢጣሊያኖች መሪ የነበረ አፋር በመቀሌ ታስሮ ሊጠየቅ ብቻ እንደጥቀ ታወቀ።

በ1908 ዓ.ም ስለ አፋር ወሰን ክልል ኢትዮጵያና ኢጣሊያ ያደረጉት ስምምነት ከተደረጉት ሦስት ተከታታይ ስምምነቶች አንዱ ነው። የመጀመሪያው አክቶብር 26 ቀን 1896 ከዓድዋ ጦርነት በኋላ የአዲስ አበባ የሰላም ውል በሚል ስያሜ የተደረገው ውል ስለ ወሰን ጉዳይ ከእንደ አመት በኋላ በሁለቱ ወገኖች በስምምነት እንዲወሰን የሚል ነበር። የወሰኑ ጉዳይ ግን በስምምነት በፈርግ የፀደቀው ከ4 ዓመት በኋላ ጁላይ 10/1900 ዓ.ም. ነበረ። በስምምነቱ መሠረት ተግባር ተደራሽ መረብ በሌላ መኖሪያ መስመር የኢትዮጵያና የኢትዮጵያ ወሰን ይሆናል። ከእኔ ሚኒኤክ ንጉሠ ነገሥት በኢትዮጵያ ለኢጣሊያ የተሰጠው መሬት የኢጣሊያ መንግሥት ለግንኙ እንዳይሸጥ ወይም እሳልፎ እንዳይሰጥ ይደነግጋል። 3ኛውና የመጨረሻው ሚይ 16 1908 በኢጣሊያና በኢትዮጵያ የተደረገው ስምምነት የሚመለከት ነው። ጣሊያኖች በጥቂት የቀይ ባሕር ወደቦች ተወስነው የነበሩ ይዞታቸው ከቀይ ባሕር ወደ ውስጥ 60 ኪሎ ሜትር በግብፋት ከእሳውርታ አስከ ፈረንሳይ ጅቡቲ ግዛት ፓራለል መስመር እንዲሆን ወስኗል።

ጀንዋሪ 1929 ዓ.ም. የመጀመሪያዎቹ ቀናት 5000 ዘራፊዮች በኢጣሊያ ዳንካሊያ ገብቷል የሚል ወራ አስመራ ስለደረሰ የኤርትራ መንግሥት ዘራፊዮችን ለመጽደምና ወሰኑን ለመጠበቅ በሚል ሰበብ ወታደሮች ወደ ቦታው ለመላክ ይወስናል። ለእነዚህ ሕወራጃዎች ጥበቃውን እንዲያጠናክር የፖለቲካ ግለሰቦች ወደ አለበት ወደ ዳሉል በአስፈላጊው ጊዜ ለመሄድ ተጠባብቶ እንዲቀመጥ ተወካዩ ተነገረው። ብዙ ጊዜ የኢትዮጵያ አፋርች ዘረፋ እየፈሩ ወደ ኢጣሊያ ደንክል ስለሚገቡ ለእነዚህ ሕወራጃ መደበኛ ያልሆኑ ታጣቂዎች እንዲመለሱ ተወካዩ ተሰጥቶ ነበር። በተቻለ መጠን ሁሉም የውሀ ቦታዎች ሁሉም የመገናኛ ግድታ መንገዶች እንዲይዙ ተለዛዝኖ ተሰጠታል። ይህ አንቀሳቃሪ የተከናወነው የኢትዮጵያ እነስተኛ ስጦታ የእነስተኛ የወረዳ ገዥ በቀር ያለ ምንም ችግር ነበር። በመጨረሻም ያስከተለው (ያመጣዋ) ውጤት የወሰነ ግብተክክያ በሚል ስም ጣሊያኖች የሚፈልጉት መሬት ለመውሰድ ነበረ ኮራዶ ዶሊ ካርታ ቁ 2 ሁኔታውን ይገልጻል።

ባርያና ኩናማ ቋንቋ ተናጋሪ 6ኛ የኩናማ ወደ ኤርትራ መቀላቀል

ስለኩናማ ከኤርትራ ጋራ መቀላቀል ወደ ውሃ የተደረሰበት ጉዳይ በኢትዮጵያ ተከሻና ኪዳኔ በእንግሊዝና በኢጣሊያ የተቀነበበረ ደባ መሆኑ በወቅቱ የተደረጉ ውሎችና ስምምነቶች በግንካባበጥ ግልጽ ሊሆንልን ይችላል። ተጨማሪ ግብታዊና ተብሎ የተረበሰ በእንግሊዝና በኢጣሊያ በኢትዮጵያ መሐከል ሚይ 15/1902¹ አዲስ አበባ ላይ የተደረገው ስምምነት የሚከተለው ነበረ። ግርግጥ ንጉሠ ነገሥታት ዳግግጥ ምኒኤክ፣ ሻለታ ጅኮዲኮላ በኢትዮጵያ የኢጣሊያ አምባሳደርና ሌቲናል ኮሎኔል ሐሪንግቶን የእንግሊዝ መንግሥት አመባላደር በሚከተለው የጋራ ስምምነት የደረሱበት የሚከተለው ነው።

1ኛ/ በኢትዮጵያ በኤርትራ መሐል የወሰነ ውል ተግባር ተደራሽ መሥመር የነበረው በጋራ ስምምነት እንደሚከተለው ይሰተካል። የኮር ኤም-ሀገር ከሰቲት ጋራ ከሚገናኝበት ጀምሮ አዲሱ ወሰን ይህንኑ ወንዝ ተከትሎ ከግላተብ የሚገናኝበት ይደርዳል። ወንዙን ተከትሎ ሄዶ ሌላ ታኩራ የሚባለው ተራራ ወደ ኤርትራ ትቶ ግዳ እንበዛ፣ መረብ በሚገናኝበት ይደርዳል። የኩናማ ጉዞ ከኤርትራ ጋራ እንዲቀላቀል ግዳ ግላተብ ከሰቲት ጋራ እና ግዳ እንበዛ ከመረብ ጋራ የሚገናኝ መሥመር የኢትዮጵያና የኢጣሊያ መልእክተኞች በሥፍራው ተገኝተው ይወስኑታል።

2ኛ/ ከሱዳንና ከኤርትራ ያለው ወሰን ኤፒፈል 16/1901 በእንግሊዝና በኢጣሊያ መልእክተኞች የከለሉት መሆኑ ቀርቶ ከሰበደራት በእቡ-ጋመል ኮር ኤም ሐጋር ከሰቲት ጋራ የሚገናኙበት ያለው መሥመር ይሆናል። ወደ ስምምነት ለመድረስ የተቻለው በእንደ በኩል የእንግሊዝ መንግሥት የአትባራ ወንዝ ውሃ ለራሱ ብዎ እንዲሆን ፍላጎት ስለነበረው የኢጣሊያ መንግሥትም የከሰለ መሬቶች በግጣቱ ከአትባራ ወንዝ ጋራ አዋሳኝ መሆን ተቅም ስለግደሰጠው ኤርትራ ቀኝ ግዛት ግን ከትንደር ኩታ ገጠም መሬት እንድትገናኝ ፍላጎት ስለነበረው የእንግሊዝ መንግሥት በወቅቱ ከኢትዮጵያ ጋር በእንግሊዝና ግብፅ ሱዳንና በኢትዮጵያ ያለው ወሰን በውይይት ላይ ስለነበሩ በዚህ መሠረት ኮሎኔል ሐሪንግቶን የሱዳን ወሰን ከአትባራ ወንዝ እንዲሆን በስተምሥራት እንዲዘልቅ ከዳግግጥ ምኒኤክ አወንታዊ መልስ አግኝቶ ስለነበረ ከላይ በተጠቀሰው ቀደም ሌል በርግ ጥፔምበር 22/1901 እንግሊዝና ኢጣሊያ ተፈራርሞ ነበረ። ከላይ የወጣው ውልም የእዚህ ቅጥ እንደሆነ አንረዳለን። የውሉም ሙሉ ታል እንደሚከተለው ነው።

በእንግሊዝና ግብፅ ሱዳን ግዛት ያለው ወሰን ለግንግላት ከእቡ ጋመል ተከት (የታላቦት ዶሊ ካርታ ተመልከት) በልዩ መልእክተኞቻቸው የመሬት ውጣ ውረድ መሠረት

በዚህ መሥመር ወደ ፍሥራት ያለው መሬት ንጉሠ ነገሥት ጳጉሣዊ ምኒልክ የሱላን መሬት መሆኑን በላማት በእግሩ ፈቃድ ወደ ኤርትራ ተቀላቅሎ የሱላን መሥመር በስተፍፅፅ ፖሪሳል ከተማት መሥመር ተደላክ በስተሰሜን ያለው መሬቶች ኢጣሊያ ለሱላን ትሰጣለች። በዚህ ስምምነት መሠረት ከስድስት ወደ ሙሉ የግብፅ የወሰን መሥመር ናጋራና ከጉንደር ወደ ኤርትራ የግብፅ የገንደር መንገድ ወደ ኢትዮጵያ እንዲተላለፍ ወደ ፍፅፅ ይገኛል። በኢትዮጵያ የእንግሊዝና የኢጣሊያ ነገረገጆች ከግለተኛ ተደላክ መሥመር ወደ ፍሥራት ያለው መሬት ለኢትዮጵያ በመስጠት የኢትዮጵያ ወሰን ለሌላ ስምምነት ወደ ኤርትራ የከፍግ ጉሣ መሬት እንዲተላለፍ እስከ መሬብ የግንደርስ መሬት እጼ ምኒልክ እንዲፈትሩ ሰግድረገ ጥረት ግድረገ ይፍርግላቸዋል። ለዚህም ውይይቶች ከአንድ የተወሰነ ጊዜ በኋላ አልባት የግንደር ከግን የኢጣሊያና የእንግሊዝ መልእክተኞች የሱላንና የኢትዮጵያ ወሰን በግራላክት ተደላክ እምበራጋ ወይም ግለተኛ ዝግገ፤ አባር መሥመር መሠረት በግድረገ በርም ውይይት ይቀጥሉ (ታልቦት ኮሊ ግፍተመልክት) በሱላንና በኤርትራ በግራላክት ከተደላክ ተግት በስተሰሜን ያለው መሬት ለውጥ ሳይደረግ እንዲላው የቀያል። ለዚህ የእንግሊዝና የኢጣሊያ ስምምነት የጉሠ ነገሥት ፈቃድ እስከግብፅ ድረስ ግብፅር ዐፍ ይቀያል።

ከተቂት ዓመታት ወዲህ በሰንጠረዥ ትተት ለትርብት ችግር ምክንያት የኤርትራ ፀጥታ ለሰከባሪዎች ከፀጥታው ለተው ነበር።

የኢትዮጵያም ሆነ የኤርትራ ባለስልጣኖች ከተባለው ቦታ ስልጣናቸውን የግንባታውን ስልጣን የሸፍቶት ሙሉበሰሊያ ሆኖ ነበር። በዚህ ቦታ ቤት ስርቶ ይተማጥ የነበረው ጋሉ የተሰለፉ ለንድ ሽግግሉ ከፍግ ኤርትራዊ በረከት መንገድ በኤርትራ መንግሥት በሕግ የሚጠየቅ ነበር። በሕገድ የትግራይ ባለስልጣን እውነትና ተስተቶት የረትውራሪ ሹመትም ለገዥቱ ነበር። ይኸውም የሆነበት መረቱ በተዘጋገበ የኢትዮጵያ መሆኑን ለማስረጃት ገብሮም ለመሰብሰብ ነበር።

በዚህ የተነሳ የአስመራ መንግሥት መረቱ በቋሚነት እንዲደግፍ ወሰኑ በፀጥታ ለሰከባሪዎች እንዲከበር በግድረግ ለባርነ ጋሽና ስቲት ለውራጃ ሀገረ ገዥ ትዕዛዝ ያስተላለፉል። በዚህ እርምጃ ተደናግሮ ጋሉ የኢጣሊያ ግዛት ለተባላለሁ ብሉ ይቅርታ ጠይቀ ለጃን ደሰጣል ጀገሞ 1929። በኤርትራ መንግሥት ተቀባይነት ያገኛል። ይህ ግን በአዲስ አበባ የሼራ የኢትዮጵያ ባለ ስልጣኖች ሊጥጥላቸው አልቻለም። የኢጣሊያ ትግያ ለያሉ በሰላም አልተቀመጡም። የኤርትራ መንግሥትም ይዞታውን ለያጠናክረ በአዲስ አበባ ለኢጣሊያ ኢምባሲ ለሰታውቀ ነበረ። የኤርትራ መንግሥት በወሰደው እርምጃ ራሱ የምዕራብ ትግራይ ለገረገዥ ራሱ ስዩም መንገዝ ተቃዋሚ ያሰግል። ተቃውሞው ግን ከአንገት በላይ እንደሆነ የሚያስረዳ በ1930 ዓ.ም. አፒሪል ወር በአስመራ ባሕረበት ጊዜ በቤተ መንግሥት የቁርስ ገብጥ በተደረገለት ጊዜ ጣሊያኖች እርምጃውን ሙሉሳቸው ትክክል ነው ብሉ ነበር። ሆኖም ትንሽ ጊዜ ቀይተው በኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና ራሱ ንጉሡም የትግራይ ለውራጃና ወረዳ መሪዎች ያሰጡት ተቃውሞ ሲደገቡ ይታዩ ነበር። በዲፕሎማቲክ መንገድም ተቃውሟቸውን ሞክረው ነበር። ነገር ግን የአስመራ ባለስልጣኖችና የኢጣሊያ መንግሥቶች ባላቸው ጠንካራ እዳም ነገሩ ተረስቶ ተርቷል። (ካርታ 2) ተመልከት

ዘርና ቋንቋ የአንድ ሀገር መለኪያዎች

ኢትዮጵያውያን በቋንቋ ጠኩልም እንደ ነገሳችን ለንድ ገንድ ቋንቋ ነው ያለን። ይኸውም የኩሽ ግንድ ቋንቋ ነው። የሴም ቋንቋ ተናጋሪ የሚባሉ ከኢትዮጵያ ሕዝቦች ለንድ ክፍል በዘር ግድሆን ለንግድ የሴም ቃላት በሙሉሳቸው ወይም ስላላቸው የሴም ቋንቋ ተናጋሪ ሊባሉ አይገባም። የዘራችንም ሆነ የቋንቋችን አከፋፈል ያደረገውን እውርዳውያን ናቸው። እውርዳውያንም ለህተት ሊረዱ ይችላሉ። ከህዝባቸው አንዲታረው ግድረግ የእኛ ኃላፊነት ነው። እንግሊዞች ብዙ የላቲን ቃላቶች ወርሰዋል። ግን ላቲኖች አይባሉም። ጣሊያኖች፣ ረረገግዮች፣ ስፓኒሾችና ፖርቱጋሎች ከእንግሊዝ ተመጥነደ ትንሽ የሚበልጥ

የላቲን ቋንቋ ቃላቶች ስለወሰዱ ላቲኖች ተብለው ይጠራሉ። ላቲኖች ግን አይደሉም። አጠራራቸው የመጣ በቋንቋ ነው እንጂ በዘር አይደለም። የሴም ቋንቋ ተናጋሪ ተብለው የሚጠሩ ኢትዮጵያውያን ትክክለኛ አጠራርና ለመዳደብ አይደለም። እንደ እንግሊዞች መሆን አለብን። እኛ ካለን የሴም ቃላቶች እንግሊዞች ያላቸው የላቲን ቃላት ይበልጣሉ። የኢትዮጵያውያን ቋንቋ ግንድ መሠረቱ የኩሽ ቢሆንም፣ በሙሉከላቸው ብዙ ልዩነቶች አሉ። በእኛ ፍላጎትና ስሜት ግድሆን በእውርዳውያን ለላግባብ ለመዳደብና ለከፋፈል ሲግሙያን ተብለው የሚጠሩ የኢትዮጵያ ሕዝቦች በጥንታዊው ኩሻዊ ለግችን አግለዝያን ተብሎ መጠራት አለባቸው። ለንግድ የሴም ቃላትም እንደወሰድን ወይም እንዳለን አይካድም።

ነገር ግን ይህ ቋንቋችን የሴም ቋንቋ ነው ለግለት እያሰኘንም፣ ቃላቶች ቢኖረንም ከሌላ የወረሰነው ላይሆን የራሳችን የአግለዝያን አባቶቻችን ነው። ቋንቋችን ግንዱ የኩሽ ቋንቋ መሆኑ መዘንጋት የለብንም። የግለዝ ቋንቋ ሲግሙያን ተብለው የሚጠሩ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አባት ነው። ሕዝቡም አግለዝያን ይባላል። አግለዝያን ዐረቦች አይደሉም ኢትዮጵያውያን ናቸው። ሙሉላቸው ጣቢያቸውና ሀገራቸው አከለገዛይ¹ ነበረ ነው የሚባለው። ጥንታዊው አግለዝያን ኢትዮጵያዊው ሥልጣኔ በአከለገዛይ ተጀምሮ ከዳበረ በኋላ ነው ግለዝሉ ወደ አከሉም ተዛውሮ ሊቀጥል የቻለው። አከሉም የኖረው ትግራይ፣ የትግራይ እናት ወይም የኢትዮጵያ እናት ተብላ ስትጠራ አከለገዛይ ደግሞ ጥንታዊቷ ትግራይ² የትግራይና የኢትዮጵያ እናት ትባላለች። ወደ ባሕር ግድ ትርብ ለሌሁን ፈደሉችም ሥልጣኔም ወሰደው ከሌሎች የኢትዮጵያ የኩሽ ቋንቋዎች ግለዝ ቋንቋ የበላይነት ተቀዳጅቶ የሥነ ጽሁፍና የሴተ መንግሥት ቋንቋ እንዲሆን አድርገውታል። በሌህ እኛ ጥንታዊው ለግችን አግለዝያን ትተን ሲግሙያን ተብለን መጠራት ግንኙም አለባት። የኩሽ ቋንቋዎች ለሶስት ይከፈላሉ።

1ኛ/ ከዚህ በላይ የጠቀስኳቸው የኢትዮጵያ የኩሽ ቋንቋዎች 2ኛ/ ጠፍቶ የቀረው የጥንታውያን ግብጾች የኩሽ ቋንቋ 3/ የግግራብ ሀገሮች በርበር የኩሽ ቋንቋ። የጥንታውያን ግብጾች የኩሽ ቋንቋ በዐረብኛ ቋንቋ ተውሮ ወርሶ የጠፋ ሲሆን፣ የግግራብ ሀገሮች በርበር ቋንቋም በዐረብኛ ቋንቋ ተውሮ በሙጥፋት ላይ ይገኛል። በሌህ እኛ ኢትዮጵያውያን በዘርም በቋንቋም ለሰከ አሁን ያልተበረዘን ያልተከለሰን ስንሆን የሌሎች የኩሽ ቋንቋዎች የደረሰ ዕጣ እንዳይደርሱበን መጠንቀቅና መከላከል አለብን። የኩሽ ዘር ዋና ሠራተኛ ስም ሥራት ለፍሪካ ይሁን እንጂ ክሙላው ለፍሪካ ጥቁር ሕዝብ ተቀላቅሎ ይገኛል። በተለይ ምሥራቃዊውና ደቡባዊው ለፍሪካ በክፈል ኩሻውያን ሊባሉ ይችላሉ። ላረገግግግ ሂግር ዘር የለም። ከኩሻውያንም ከሌሎች ዘርችም ተቀላቅለው ጠፍቷል።

1. Conté - Roessler : Ethiopia e Genti d' Ethiopia p. 127, 34

2. G. Sapeto Ethiopia p. 214

ከሁሉም ደንቦች ተናጋሪዎች ብዛት ያሉን እኛ ስለሆነ የኩሽ ደንብ ሊቅቶቻዊ ተባብሮ ሊጠራ ይችላል። አገልግሎትን ከደቡብ ዓረቦች ረዳሳት ይወስዳሉ አባቶቻችን ከአሉ በፊት በነበረችው የጉበኤውያን ረዳሳ መጠቀም አገልግሎት የራሳቸው ረዳሳ ረጠፋ አገጂ እንዲሉ ለልተቀበሉትም። አባቶቻችን ያቀደሉን ምናልባት በግልጽ ተወሳሳይ የልልው የተገለጸ ረዳሳ ነው። አንኳን እኛ ሌሎች ለፍሪካውያን ሊጠቀሙበት የግንግ ነው። ደቡብ ዓረቦች ረዳሳ የተግሩት ከግሪኮችና ከፈንግውያን ነው። ራግቸው ረዳሳ ረዳሳውያን ለልገባቸውም። ረዳሳች መበደር የተለመደ ነው። በእኛ ብቻ ለልተጀመረም። ላቴኖች ከግሪኮች ነው ረዳሳ የተግሩት። ግሪኮችም ከፈንግውያን ነው። ፈንግውያንም ከጉበኤውያን ነው የተግሩት። ከባሕል ገንጉነት ሌላ ገንጉ የደቡብ ረዳሳ ወደ ሰሜን ሊቅቶቻዊ ገብተው ተዋልደው የልም ሊቅቶቻውያን ደንቱ ተናጋሪዎች ረጠፉ ብሎ ግመን ተቀባይነት ሊኖረው አይችልም። በሌላ ለርሳሉት እንደ ገለጽኩት ረዳሳ ወደ ሊቅቶቻዊ የገባው በደቡብ ዓረቦች አይደለም። የሊቅቶቻዊ ገጉም አረላስ ነው ያስገባው።

1ኛ በሊቅቶቻውያን ለፈ ታሪክ ከአሥራኤል አንወልዳላን ብለው የግሪኮች ሊቅቶቻውያን አሉ። ከዓረቦች እንወልዳላን የግራ ገን ከእስልምና የደግኖት ለግንግናት ካልሆነ በስተቀር አይገኝም። 2ኛ/ በዘር በአገትርፖሎጂ ጠሁል ሲኖ ተብለው ከግሪኮች ሊቅቶቻውያንና ከሌሎች ኩሽ ተብለው ከግሪኮች ሊቅቶቻውያን መካከል ምንም ልዩነት እንደሌለ የተረጋገጠ ነገር ነው። ይህ በመሆኑ ሊቅቶቻውያን በደንብ ካልሆነ በመልክ እርስ በርሳቸውን አንለያደው። ብዛት ያላቸው የደቡብ ዓረብ ሕዝቦች ወደ ሀገራችን ረዳሳው ገብተው ቢሆኑ ኖር እና ከኩሽ ሕዝብ ተዋልደው ልዩ ሕዝብ ረገረው ቢሆኑ ኖር ይህ የተደባለቀ ሕዝብ ከሌሎች ሊቅቶቻውያን ካልተደባለቁ የኩሽ ጉዛዎች በመልክ ተለይተው ይታወቁ ነበረ።

በሌላ ጠሁል ደግሞ ሲግዎያን ተብለን ብንጠራም በግድታ ዓረቦች እንዳልሆነ መታወቅ አለበት። ብዙ ባሕሎችና ልግዶች የወረሰናቸው ከዓረቦች ግድህን ከአሥራኤልውያን ነው። ለዚህም ግስረጃ የግሪኮች የግሪክተሉት ነገሮች መተላለፍ ይቻላል። 1ኛ/ የታቦት አካባቢ 2ኛ/ በደንብና ከዘር የቤተክርስቲያን ዜግ አንደላዊት ዜግዎች ግዘውተር። 3ኛ/ የትዳስ የሐንሰ የመጀረሪያ ዓመት አካባቢና የትዳስ ሩፋኤል በወል አካባቢ ከአሥራኤልውያን ተመጥገደው ሆኑ። 4ኛ/ የሩፋኤል ቀን ገዢ መብዛት። 5ኛ/ በጋብቻ በተላሉ መቶታትና ብዙ ግሪኮች ግንባት 8ኛ/ ብዙ ዓይነት ጋብቻዎች መጠቀም 7ኛ/ የወንድም ግሪኮች ግንባት 8ኛ/ ገርዝ በ8ኛው ቀን እንደመፈረሰ ሕግ መከተል። 9ኛ/ ከርስትና በእርስ ቀን ለወንድ በሰግሪያ ቀን ለሌት ልምድ መከተል 10ኛ/ የክርስትና ስምና የመሬት ስም በሁለት ስም መጠቀም 11ኛ/ የግሪኮችና የግድዳሉ እንክልት መጠቀም 12ኛ/ የወንድ ስሞች እንደ ሕርግያስ የሐፍ፣ ያፋቂ፣ ግናስ፣ አገሪያስ አጭርም በተለይ በእስኩፍ አካባቢ የግድዳሉ ሲሆኑ፣ የሌት ስም ገን የአም፣ ምዝንታቸው ከገግሥት ግዛ

ቀዳግዊ ምኒልክ አጅበው የመጡ ከአሥራ ሁለቱ የአሥራኤል ነገዶች በመሉ ወንዶች ነበሩ ሌሎች ወደ ሊቅቶቻዊ አልገቡም።

አገልግሎትን የሰገው ሳንገራ ስርወ መንግሥት እስከ ተመሠረተ ድረስ 937 ዓመተ ምህረት ግእዝ የጋራ ደንብ ሲኖሩ ቀይተው ነበረ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ገን ግእዝ ሌላነት ደንቦች ተከፋፈለ። አግርኖ፣ ትግረና፣ ትግረ፣ ግእዝ የቤተክህነትና የሥነ ጽሁፍ ደንብ ብቻ ሆነ። ተጥሎ አግርኖ ገጉም ብዙ ለው አስከትሎ ወደ ሸኖ ስለሄደ ይህ ደንብ ግእዝን ተከቶ ተሰ በተሰ የቤተ መንግሥትና የሥነ ጽሁፍ ደንብ ሆነ። የጥጥር መንግሥታትም አግርኖ እንደ መንግሥት ደንብ ተጠቅመውበታል። የአግርኖ አመጣጥ በዚህ ዓይነት ሲሆን፣ ለሊተባብሩት ሁሉ ደንቦችን ነው እንጂ የባለድ ደንብ አይደለም። የመግቢያ ደንብ ሲኖረው ከራሱ ለሁላችን ነው። እንደሌሎች የአፍሪካ ሀገሮች የጋራ የመግቢያ ደንብ በአገግሊዝኖ፣ በፈረንሳይኖ፣ በፖርቱጋልኖ ከምንጠቀም በራሳችን ደንብ በአግርኖ ብንጠቀም ለእኛ ትልቅ ዕድል ትልቅ ኩራት ነው እንጂ ጭቆና አይደለም።

ሌሎች ደንቦች የመንግሥት ደንብ ብቻ ሆኖ ተወስኖ ነበረ። ባለፈው ምዘት በመን ግሪኮችና ወደ ሀገራችን ሲገቡ ብቻ መጽሐፍ ቅዱስ በትግሪኛ ስለተረገጡት በሥነ ጽሁፍ ሊስፋፋ ችሎታል። እነ አዲ የሐንሰና ራስ ሌላ በጽሁፍ በአግርኖ ነበረ የግሪኮች መት። ከእነሱ የበለጠ ደግሞ ለትግራይ ሕዝብ ለትግሪኛ ደንብ ለሊቅቶቻዊ ሕዝብ ተቀርቆ ለልተወለደም። ለሁንም ቢሆን አገልግሎትን እንደነበርን ጊዜ ሁሉ የጋራ ደንቦችን በቤተክርስቲያን የተወሰነ ሆኖ ነው እንጂ ግእዝ ነው። ግእዝን ተከቶ አግርኖ የጋራ ደንቦችን በግሪኮች ጊዜ እኛ የጠላታችን ደንብ ብለን ብንታወም ጣሊያኖች እነ አንቶኒሊ በአገገላችን ያስተረዱልን ስሜት ነው እንጂ መሠረት የለውም። የትግርኖ ደንብ ሌሎችም የሊቅቶቻዊ ደንቦች እስከ ዘመናችን ድረስ የሰነ ጽሁፍ ደንብ አልነበራቸውም። በሊቅቶቻዊ በሥነ ጽሁፍ የላቡ ደንቦች የሰንም። አግርኖም የላቡ ሥነ ጽሁፍ የለውም። በአዲህ አግርኖ ብቻ በግዳባር ሌሎች ደንቦች ገን ቢጠፉ ለሀገራችን አንድነት አስተዋጽኦ አለው። ከሌሎች ሀገሮች ምግብ መውሰድ አገችልም። ለምግብ የአርግጥ ደንብ ከራሱ ከሩሲያና ደንብ የበለጠ ገንታዊነት ያለው በሥነ ጽሁፍ የላቡ ስለሆነ ደንቦችም ቢጠፉ ለመላው ዓለም ጉዳት ነው። የአግርኖ ደንብ የፈጠሩ የሰሎሞንዊ ዘር የገቡ እስኩፍ የገቡ ገጉምና ብዙ ተከታቶቹ የግንግ ስርወ መንግሥት ሥልጣን ሲይዝ ከእስኩፍ ተከትተው ነው ሸቸተው ወደ ሸኖ የሄዱ። አገልግሎትን ኖታው፣ ዓረብኛም የአፍሪካ ደንብ አይደለም። በሀገራችን የዓረብኛ ደንብ ግስፋፋት መጥከር ራሳችን በራሳችን ግንባታችን ግንባታት ስለሆነ ሊቅቶቻዊ ፀሎት በየትም ቦታ መግታት ያለዉት ጉዳይ ነው። ደንቦችን ዓለማተፋዊ ከሆነ ከወረባኝ ደንብ መወሰድ ስለግደችል በጊዜ ብዛት እንደ ሱዳናውያን ጥቁር የወረባኝ ደንብ ተናጋሪ እንሆናለን።

ኮንቲኒሲኒ ታዋቂው ኢጣሊያዊው የኢትዮጵያ ታሪክ ፀሐፊ (Storia d' Etiopia) በሚለው መጽሐፉ ስለ ደቡብ ዓረቦች በሰሜን ኢትዮጵያ ገብተው መለፈፈቸው በሰፊው ጽፎ ነበረ። በሌላ (Etiopia e Genti d' Etiopia) በሚለው መጽሐፉ የዓረብ ዘር ምልክት በኢትዮጵያ ሕዝቦች ላይ እንደግደታይ ሲያስረዳ ጭዘር በአንትሮፖሎጂ በኩል የምሥራቅ አፍሪካ ሕዝቦች አንድ ዓይነት የኩሽ ዘር ናቸው ካለ በኋላ በመተመል አንዲህ በሉ ጽፏል። «ዓረቦች በምፅዋ፣ አሰብ፣ በሰማሊያ ወደቦች፣ በመሐል ሀገር የንግድ ቦታዎች ይገኛሉ። በኤርትራ ሃህል አንድ አነስተኛ ጉሣ ራሻይዳ የሚባሉ አሉ። በቀድሞ ጊዜ ከሀገሩ ሕዝብ ተዋህደው የጌታ ወንጌ የሆኑ እንደ ዓድ ሽራፍ በቤጃ ጉሣዎች ውስጥ አሉ። ተመሳሳይ ሁኔታ በሰማሊያ ሚጃርቲኒያ ይገኛሉ። በዛሬ ትውልድ ከግህራ የፈለሱ ለምሳሌ ራር ግህሙድ ሃላህ ሌላ፣ ዐረብ ናቸው የሚባሉ መምህራን ተብለው ይጠሩ የነበሩ በአትባራ አካባቢ ይኖሩ የነበሩ ዛሬ ግን ከመሕዳሶች ጦርነት ምክንያት በመሉ ሣያልቁ አይቀሩም።» በዚሁ ዓይነት በኮንቲኒሲኒ አስተሳሰብ ከምሥራቅ አፍሪካ ሕዝብ የሌላ ዘር ነን የሚሉ ቢኖሩ ምንም ግስረጃ የላቸውም፣ እሥራኤላውያን ነን የሚሉ በጉንደር የሚገኙ ፈላጊዎች የሚያምኑት በዘር ሣይሆን በሃይማኖት ብቻ ለሆነ በሃይማኖት ጉዳይ ጣልቃ መግባት አይቻልም። ሌሎች የኢትዮጵያ ሕዝቦች ሁሉ በዘርም ሆነ በጽንጽ ሲገኙ ወይም ዐረቦች አይደሉም። በኢትዮጵያ ትልቁ ችግራችን ዘርና ጽንጽ መለየት አለመቻላችን ነው። በአሁኑ ወቅት ብሔርና ብሔረሰቦች ተብለው የሚጠሩ ጽንጽ የሚያመለክት ነው ዘር የሚያመለክት አይደለም። ብሔር ወይም ብሔረሰብ ስንል በዘር አንድ የሆኑ ወይንም በጽንጽ አንድ የሆኑ ምን ለግለት እንደምንገልግል ግልጽ አይደለም። ኤርትራ ብሔር፣ ትግራይ ብሔር፣ አማራ ብሔር፣ ኦሮሞ ብሔር እንደሌላ ግልጽ መሆን አለበት። እኛ ደግሞ አውርፓውያንን ተከትለን ትልቅ ከብር አየመለሰን የብሔረሰቦች መዘዩም ነን እያልን ራሳችን በራሳችን እንጠራለን። በሰሜን ኢትዮጵያ ግእዝል አባት ሆኖ የሚታየው የአገው የኩሽ ዘር ነው። በዘመናችን ይህ በላሰታ፣ በቤጊምድር፣ ደምቢያ፣ ጽራ፣ በጉጃም አገው ምድር ይኖራል። አግእዚያንም አገው በኢትዮጵያ ታሪክ ውሃች ሚና የተጓደኑ ሕዝቦች ናቸው። አግእዚያን ራሳቸው የአገው አንድ ክፍል ሣይሆኑ እንደግደታ አተግመናለሁ። አንድ ሕዝብ ብሔር ወይም ብሔረሰብ የሚያሰኘው አንድ ዓይነት ጽንጽ በመኖሩ አይደለም። አገው ናቸው የሚባሉ ትግሪኖች የሚናገሩ በአበርገል፣ ሰለጥ፣ በራያ፣ ይገኛሉ። አግርኛ የሚናገሩ የአገው ዘርች በላሰታ፣ በሌላም ቦታ አሉ። በከረን አገው መሣይ ቤላን ጽንጽ ይኖራሉ። ሌሎችም አሉ። በሀገራችን ብሔር ወይም ብሔረሰብ ብሉ መጥራት አግባብ ያለመሆኑን የሚያስረዳ ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው ሁለት ምሳሌዎች በኤርትራ ውስጥ ብቻ መጥቀስ ይቻላል። 1ኛ/ የቤጊምድ ጉሣ ተብሎ የሚጠራ በጽንጽ አንድ አይደለም። በዘርም አንድ አይደለም። ግሹፍ ቤሃ ጽንጽ ይኖራሉ። ግሹፍ ትግራ ጽንጽ ይኖራሉ። በሁለቱ ጽንጾች ተናጋሪ

የሚናገረው ሕዝብ ወገን ለይተው ተጣልተው ለያውቁት። በዚህ ዓይነት ሁኔታ የሚኖሩም በ፪ የሚቆጠሩ ዓመታት ነው። 2ኛ/ የዐሣውርታ ጉሣ አንድ ጽንጽ የሚናገሩ ብሔረሰብ ተብለው ይታወቃሉ ነገርግን አሣውርታ በአንድ አነስተኛ ቦታ የሚኖሩ አነስተኛ ሕዝብ ሆኖ አንድ ጽንጽ ይኖራሉ። ይሁን እንጂ አንድ ዘር አይደለም። በዘር በኩል ከተገራይ፣ ከአማራ፣ ከኦሮሞ፣ አፋር ሰማሊ፣ አግእዚያን ከቀርክ ከዓረብ እንዲሁም በትክክል የማይታወቁ 21 ዘርችም ትልቅ ናቸው። አበሻና አጋእዚያን የተባሉ ጥንታውያን የኢትዮጵያ ጎሳቸው ባሕላቸውና ጽንጻቸው ከሰሜን ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ መለራጩት ታሪካዊ ሐት ሲሆን በአንፃሩ ግን ብዙዎች ኢትዮጵያውያን እንደሚመሥላቸው ሁሉም የኢትዮጵያ ጎሳዎች ከሰሜን ኢትዮጵያ ወይም ከዓረብ ሀገር የፈለሱ አይደሉም። በዘር በኩል ከተመለከትነው የኢትዮጵያ ጎሳዎች አብዛኛዎቹ የፈለሱት ከመሐል ኢትዮጵያ ነው ወደ ሰሜን የበፈሩት። በዘመናችን ወደ ተፈጠረው ወትታዊ ጉዳይ ወደ ኤርትራ ስንገባ በኤርትራ አንድም ጎሳ የሩት ትድመ ለያቸው ሀገር ኤርትራ ናት የሚል የለም። ሁሉም ከጎንደር፣ ከትግራይ፣ ከሸዋ፣ ከላሰታ መጥተው አሁን ባሉበት እንደበፈሩ በአፈ ታሪክ ከለባቸው አንደ ተግሩ ያምናሉ። ዛሬ ይሄንን የሚከፋ ቢኖሩ ታሪካቸው የአንድ መቶ ዓመት መሆኑን ለምን የሚቀበሉ ኤርትራን ለመገንጠል እንዲመቻቸው ለው ለራሽ ታሪክ ለመፍጠር የሚፈልጉ፣ የአጅ ለዘር የኢጣሊያ ቅኝ አገዛዝ ናፋቲዎችና ወኪሎች መሆን አለባቸው። ወይንም ደግሞ አከራሪ አለባቸው ታሪካቸውን ደምስሰው ሌላ ሃይማኖታዊ ታሪክ መፍጠር የሚፈልጉ መሆን አለባቸው።

ኢትዮጵያ የክርስትና ሃይማኖት ከመተበላ በፊት የሙሉ ሕገ ትክተል እንደነበረ የሚያስተምሩ ሙሁራን የሚያረጋግጡት ነው። በኤርትራ በተለይ በሦለቱ የክርስትና ሐይማኖት ተከታይና የትግሪኛ ተናጋሪ የሆኑ የአውራጃ ሕዝቦች ከአስራሌል ቅድመ ክርስትና መሃመዳቸውን ያምናሉ። እንደሚታወቀው ገገሥተ ላባ ገጉሥ ሰለጥንን ለመጎበኘት ወደ እየሩሳሌም ሄዳ ቀዳማዊ ምኒልክን በመውሰዱ ምኒልክም ሲያድግ ወደ አባቱ ሄዶ ከታዋቂ በኋላ በገጉሥ ሰለጥን ገጉሥ ጽዮን ብሎ ለይሞ ወደ ሀገሩ በሚመለስበት ጊዜ ከ12ቱ ነገደ እስራኤል አንዳንድ ምኒልክን አጅበው እንዲሄዱ ስለተደረገ በተለይ ለብዛኛውን የእስክልትዳና የሐግሌን ሕዝብ የወለደ ከቤጊያም ነገድ ስለነበር በ950 ከክርስቶስ ልደት በፊት ወደ ኢትዮጵያ ገባ። እነዚህ ሕዝቦች ደረሞናብ (የምናብ ልጆች) ወይም የብንያም ልጆች እየተባሉ እንሆ እስከዛሬ ይጠራሉ። የአንዳንድ ነገደ እስራኤል የተለየ ጥያ ነበረው፣ ለምሳሌ ይሁደ የገጉሥ ዘር ሲሆን ቢጊያም ደግሞ የጦር ለሃዘ ነበር ለዊ የቤተክህነት ወቅተ... ከትውልድ ወደ ትውልድ በአፈ ታሪክ በተላለፈው መረት ከምናብ ነገድ ከብዙ ትውልድ በኋላ ሚርጊ በደምቢያ ነገደር ተወለደ። ሚርጊ ትልት ለው ሲሆን ወደ ደምቢያ ሐግሌን መጥቶ ፋሉት፣ ግሉት፣ ግሉት ወለደ። በደምቢያ ይኖሩ የነበሩ ሕዝቦች ቤተ እስራኤልና አገው ነበሩ። ስለዚህ የምናብ ዘር አገው እንደሆነ ይታመናል። ፋሉት በሐግሌን

ተርቶ አዲሱን የሰላም ሕዝብ ሥልጣን ግለትና ግለት ደገፍ ወደ ለክልተካይ
ሄደው የሰላም ሕዝብ አዲሱን ወደገደብ ከግለት ለገደብ ለክልተካይ
ይወሰዱ፡፡ ታላቁ ጉዳይ ሂሳብን ይወሰዱ፡፡ በዚህ መሠረት የሰላም ጉዳይ ለውረዳ
በክልተካይ ትወሰዱት ግለትና ግለት መሠረት ለሰላም መሠረት ተደህ በውረዳ በክልተካይ
ውስጥ በእነዚህ ወሰኑ ለገደብ ለውረዳ ያስጠራ፡፡

ገንዘብ ሰርዞ ደንገል የሰላም ሕዝብ የይግዣት ለግዣት ከ1578-1578 ዓ.ም.
በረከቱት ላይ ይመድ ለርሰት ነበር፡፡ ከዚህ አልፎ ለግዣት ለግዣት የይግዣት ወደ
ክርስትና ለውረዳ ወደ የግዳታውበት እገር ሄደው ለዲባ ነር ለውረዳ በትተዋል፡፡
በኤርትራ ከሌገራ የውጭ ግዳታውን ምክንያት ሳይገልፁ በተለይ ከደግብና የውጭ ደላላ፡፡
በእዚህ እነዚህ ጉዳዮች ወደ ክርስትና የይግዣት ያተኮሩ የረሳሽ ጉዳዮች ሳይሆኑ
እንደግዳታ ይገመታል፡፡ እነሱም ላይ በሐግሊገና በክልተካይ እንዲሁም በላሄል የሚኖሩ
የጥናብ (ዲጋፍ) ለገደብ ጉዳዮች በገንደርና በትግራይ እንዲሁ ያጥናሉ፡፡

እነዚህን በተነገረው ታሪክ መሠረት በአጠቃላይ ከኤርትራ ሕዝብ 95 ከመቶ ከተለያዩ
የኢትዮጵያ ክፍላት ሀገሮች ረላላው የውጭ ጥናቶች፡፡ በደንብ ከሕዝቡ 50 ከመቶ ትርጉሞች
ተናጋሪ ተባለው የሚታወቁ በዘር ገን የተለያዩ የሆኑ ጥናቶች፡፡ 27 ከመቶ ትግራይ ደንብ
ተናጋሪ፤ ሃገር ገን ዘራችን ትግራይ ሃገር የሚሉ 23 ከመቶ ብቻ ጥናቶች የተረፉት 4 ከመቶ ትግራይ
ዲጋፍ የሚሉ ለውጭ ጥናቶች ገን የተለያዩ ነው፡፡ 5 ከመቶ ቢላን፤ 5 ከመቶ ላህ፤ 5 ከመቶ
ዲጋ፤ 4 ከመቶ ከውጭ ጥናቶች፤ 4 ከመቶ ለውጭ ጥናቶች፡፡ ከውጭ ሀገር እንዲሁም ለውጭ ጥናቶች
የሚችሉ ዲጋፍ ብቻ ጥናቶች፡፡

የዚህ አይነት ዘርፍ ደንብ ያለው ሕዝብ ኤርትራ የተለየ ሀገር እንደሆነ ኤርትራውያን
የተለየ ዘር እንዲሁም የሚታገሉት የጥናቶች ገን ጥናቶች እንዲሁም ለውጭ ጥናቶች ከአንድ
ውቀት ለውጭ በላይ ከወሰዱት መርዛ ለላልተሳተፉ ነው፡፡ እዚህም ለውጭ ጥናቶች ደጋፊዎች
በአዲስ አበባ ሊኖሩ ይችላሉ፡፡

ይህ ባይሆን ኖር እዚህ ሚኒስቴር ከሕዝቡ በሚገባ ግጥም በተገባ ነበር፡፡ ግለሰቦች
አውገዝ ቢሆን ለደተገደቡም፡፡ በእዚህ ሚኒስቴር እና በገንደር፤ ግርቲ፤ ጽባላ፤
ግራሚ፤ ኮሌ ረርግ ባህ ግደነት ሀገራችሁ ናት ብለው የሰጧቸው ለኤርትራውያን መተባበሩ
አንድ ውርደት ነው፡፡ ኤርትራዊ ሃገር ብሎ የሚከሩ ሰዎች ከሊግሊያ አልፎት የተረፉት
አውገዝ በሊግሊያ የተኝ እገዛዬ ፀረኝነት ታቸው የሚሰጣቸው የሚደሉት ጥናቶች፡፡
በምዕራፍ 5 እንደገልጽኩት የኤርትራ ለረግጠር ትክልል መሆኑን እያገኘው የሚተባበሩ፡፡
በ2ኛ ክፍል በዚህ መጽሐፍ እንደገልጽኩት የሊግሊያ የዘረኝነት ለገዛ ትክልል መሆኑን
እያገኘው የሚተባበሩ መሆን አለባቸው፡፡ እዚህም ሚኒስቴር ለሊግሊያ ተኝ ገዢዎች መሆኑ
የሚሰጣቸው የሚደሉት መሆን አለባቸው፡፡

አውገዝ ሌላ የሆነው ወል ተረፈርው ከአሁኗ ኤርትራ የምትባል ወይም
የምትባል ሀገራችሁ ናት ብለው በሰጧቸው ከዚህ የተለየ እድል ሊኖራቸው አይችሉም
ግለት ነው፡፡ ብዙ ኤርትራዎች ነበሩ እዚህም ሚኒስቴር የሰጣቸው ከሰጡት ውስጥ የውጭ ጥናቶች
ተስጥተው ተረፈርው በት ሀገራችሁ ናት ብለው የሰጣቸው መተባበሩ በግምት ሊሳሩ
ነው፡፡ ኤርትራዊ ሃገር ብሎ መጠራት ራሱ ሊሳሩ ነው፡፡ በግለሰቦች ትኝ ገዢነት
ትምህርት የተረፈው በውጭ ጥናቶች ገን ሀገራት አይሰጣቸውም፡፡

የኢትዮጵያ የታሪክ ቦታዎች ተባለው የሚተርኩ በሰሜን በኩል ከውረዳ ላሊበላ፤
ከትግራይ ለክሱም ሐውልት፤ ጉንደር ከተገና ጥናቶች ሐይት ብቻ ጥናቶች፡፡ እነዚህ ቦታዎች
ገን የትርብ ጊዜ ታሪካችን ጥናቶች፡፡ ረዘም ያለ ታሪካችን የሚገልፁ የሚገኙት በኤርትራ
ክፍለ ሀገር ጥናቶች፡፡ እነዚህ በሰሜን ኢትዮጵያ የሚገኙ የታሪክ ቦታዎች የግዣት ገንደር ተባሉ
የተረፈው በታዋቂው የኢትዮጵያ ታሪክ ፀሐፊው ኢግሊያዊው ክርሱ ኮንቲ ሮሳኒ ነው፡፡
መፅሐፉ የታተመው በ1925 ዓ.ም ኤርትራ ከተረፈረፈ ከ35 ዓመት በኋላ ነው፡፡ በግዣት
የተመለከቱ ቦታዎች ከአክሱም ጀምሮ እስከ ሰሜን ኤርትራ ታርፈው የሚደርሱ ጥናቶች፡፡
ታሪካዊ ቦታዎች የተሟሉ ጥናቶች ለግለሰብ አይቻልም፡፡ ኤርትራ ከኢትዮጵያ ጋራ
ከተሳተፈችበት ጊዜ ጀምሮ በዚህ በኩል የተደረገ መከራ የለም፡፡ እኛ እኔችን ከፍተን
ኤርትራ ብለን የምንጠራው የሰሜን ኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር አንድ የውጭ ሀገር ለውጭ ያውጭ
ኢግሊያዊ ባወጣው የግዣት ገንደር በተገቢ ሰሜን ኢትዮጵያ ብሎ ለየውጭ እንጂ
ኤርትራ ብሎ አልጠራውም፡፡ እነዚህ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ቦታዎች ተባለው የተረፈው በክፍለ
ሀገር የተከረሰ አልነበሩም፡፡ ቦታዎችን በውጭ ሀገር ገን 8 ብቻ በትርፈው ክፍለ ሀገር
አክሱም ከተገባ አካባቢ ሲገኙ 38 በክልተካይ ለውጭ ደንብ የተረፉት 37 በታዩ ባሕር
ምፅዋ አካባቢ፤ በሰራዊት፤ በሐግሊገ፤ በከረን፤ በሣሄል፤ በባርካ ለውጭ ደንቦች የሚገኙ
ጥናቶች፡፡

እነዚህ ታሪካዊ ቦታዎች በአጠቃላይ የኢትዮጵያ ሕዝብ ገብረቶች ጥናቶች፡፡ የኤርትራ
ሕዝብ የራሱ እድል በራሱ ይወስን መገንጠል በሰላም ይገንጠል ግለት እነዚህ የታሪክ
ቦታዎችና ሀውልቶች በኤርትራ ሕዝብ የተሰሩ የኤርትራ ሕዝብ ገብረቶች ብቻ መሆናቸውን
እያገኘ መተባበሩን ያስመልሳል፡፡ አንዳንድ የውጭ ሀገር ሰዎች በኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን
በአፍሪካ ሁሉ የተሰሩ ስልጣኔ ነክ ነገሮች ለፍሪካውያን አይደሉም የሰጧቸው ከውጭ ሀገር
የውጭ ሰዎች ጥናቶች የሰሩ የውጭ የሚሉ ልግዳዊ አውሎክቶች ሌላ፡፡ በእኛ በኩል ገን
ምንም እንኳን አንዳንድ ባለውያን ከውጭ ሊውጡ ቢችሉም በኢትዮጵያ ያለው ታሪክ
በኢትዮጵያ ሕዝብ የተሰራው ብለን እናምናለን፡፡ እነዚህ ብዙ ታሪካዊ ቦታዎችና ሀውልቶች
በውጭ ሀገር ለነበረው ሕዝብ የሚያገለግሉ እስከ ሆኑ ድረስ የሰዎች ትሪት ዘራቸው እንዲሁ
ወይንም ተከልሶም ቢሆን ለትውልድ ተላልፎ ወደ ዘመናችን ይደርስ ነበር፡፡ ነገር ገን የዚህ
ዓይነት ምልክት ላይ ምንም አይታይም፡፡ ከሰሜን እስከ ደቡብ ከምዕራብ እስከ ምሥራቅ

375

ኦርቶዶክስ በስተ ደቡብና ፖሪብ ብቻቸውን ይኑሩ የነበሩ ኦርቶዶክስ ለግብፅ ለተደረገው ዘመቻ ብለን ብንጠራው አንችላለን።

ስለ ታሪካዊ ቦታዎችም ሆነ ስለ ሌላ ጉዳይ መላው የኢትዮጵያ ሕዝብ ከኤርትራ ጋራ አኩል መብት ለመናገር ድምጽ መስጠትም መብት አለው። ለአዲሱ በግንኙነት መመዘኛ ተቀባይነት የሌለው የኤርትራ የመገንጠል ጥያቄ አጼን አግምር ግዥ ከአውግቶዎች ዜጋ የግጠቦች ተግባር አይደለም። ታሪካዊ ቦታዎች የኢትዮጵያ ንብረቶች ናቸው የኤርትራ ንብረቶች ብቻ ሊባሉ አይችሉም። የመላው ኢትዮጵያ ሕዝብ የጋራ ንብረት ለሌሎች የውጭ ሀገር ግለት የኤርትራ ናቸው ኢትዮጵያ አይመለከታትም በግለት ጥበቃ ከግድረግ ችላ ግለት ጋላሬነት የጉደለው ተግባር ነው። በመጨረሻው ትውልድ የግጥምነት ነው።

Tabella dei popoli che abitano l'Africa Orientale tra il Mar Rosso ed il Nilo.

PAESI	ABITANTI	ORIGINE	LINGUA	SENTIERI	RELIGIONE
1° Isola di Dahlak	Dahakiti	Etiopi, in maggioranza, con mescolanza di arabi.	Tigre	Pastorali e mercantili.	Islamismo.
2° Isola di Danakil	Danakil	Venuti da tutte le parti. Il fondo è etiopico.	Nubico	M. M.	M.
3° Isola di Dancalia	Musumali	Venuti da tutte le parti. Il fondo è etiopico.	Tigre	Comunemente mercantili.	M.
4° Isola di Mennas	1) Turca	Chiamano sé stessi arabi, discendenti del Mennas e del Mennas.	Arabo	Pastori.	M.
5° Isola di Mennas	2) Dancalia e dei villaggi Omani, Zaga, Esharom, Alia, Aza, Oshad, Al tutto sono, An, Seim, Mennasli con.	Sono in maggioranza Etiopi discendenti dagli Habab e dai popoli dell'Assab, discendenti della razza autoctona degli Habab.	Tigre	Pastori e in parte agricoltori.	M.
6° Isola di Mennas	3) Habab che abitano il capoluogo (Archi).	Il fondo della popolazione è Habab che proveniva dal Brin che si trovavano a nord del Mennas. I nobili sono venuti dall'Abissinia in epoca posteriore ai sudditi che sono ancora di origine etiopica.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
7° Isola di Mennas	Habab divisi in tre stirpi: Az Tamarina, Az Tektir, Az Hildes, composti di: 1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Mennas.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
8° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
9° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
10° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
11° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
12° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
13° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
14° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
15° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
16° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
17° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
18° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
19° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
20° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
21° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
22° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
23° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
24° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
25° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
26° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
27° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
28° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
29° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
30° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
31° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
32° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
33° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
34° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
35° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
36° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
37° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
38° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
39° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
40° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
41° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
42° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
43° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
44° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
45° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
46° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
47° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
48° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
49° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).
50° Isola di Mennas	1° nobili 2° nobili 3° nobili.	Arabi.	M.	Pastori.	Islamismo (da circa 40 anni).

መጋቢት ፲፱፻፲፭ ዓ.ም. ለግብርና ሚኒስቴር ስም ከላይ እስከ ያለው መሬት አስተዳዳሪ በነበረ ጊዜ በሰው ሥራ ለፍላጊ ጥያቄ በግል አርእስት በደረሰው መጽሐፍ ስለ ጻፈ ሕግወጥ በሆነበት ያመጣው የግብርናው ነው፡፡

የሀገሩ ስም	የሕዝባዊ ድጋፍ	ዘር መመሪያ	ደንብ	የፍርድ ዓይነት	የፍርድ ዓይነት
1. ሳኒታሪ ደረት	ደንብ	አብዛኛው ለትቶኦች	ትግራይ	አረቦች	ፍርድ
2. የደረት ደረት	ደንብ	ከሰራ የመጡ	ሳህ	አረቦች	ፍርድ
3. የሥልጣን ደረት	ደንብ	ከሁሉ በታ የመጡ መሠረታዊ ለትቶኦች	ትግራይ	ነጋዴ ግራርተኛ	ፍርድ
4. ሰውነት	1 ተርፍ	ራሳቸው ሳሪብ ነገ ያላሉ የመገሰፊና የግራፍ ወገኖች	ሳህ	አረቦች	ፍርድ
	2. በሩዋን ሀ/በላታሎ 1/2 ለሥነሥራ ለሰላ ገጥሆድ ለ/በድንኳን ለዝ ሹግ ግሻሊድ ወዘተ 3.ድካም ጥናት ከተግ ለርቂቆ የግራፍ	አብዛኛው ለትቶኦች ከሳንሰባ የመጡ	ትግራይ	አረቦች	ፍርድ
5. ሐሳብ	1.ደረ ተግራፍ 2.ደረትከሰስ 3.ደረጃብደ ለ ለሠዋና ለአገልጋዮች የግራፍ	ሁሉም ለትቶኦች ዘር ናቸው	ትግራይ	አረቦች	ከ40 ዓመት ወዲህ እስከሞት
6. ለሃይ	ሀ.በግራፍ ደረት ዘር ነብታላ ጃሊ ለአገልጋዮች	ድብልቅና ሳሪቦች	ትግራይ	አረቦች	እስከሞት
7. ሳንሰባ ሀ.መንግሥት	1.በት ለብርሃ ቤት ጃካን ለትቶኦች ያገኘ መሪዎች ሳሪቦች	ለትቶኦች	ትግራይ	አረቦች	ከርስቲያን
ለ. በጋስ	1.ሠዋቤት ተርከ 2.አገልጋዮች	ከአገሩ ለትቶኦች ደረቶች	በላን ተገት ትግራይ	አረቦች	ከርስቲያን ተቀት እስከሞት
ሐ.በሃይ	ዘርብቱክ	እንደ ሐሳብ ለትቶኦች	ትግራይ	አረቦች	ከ20 ዓመት ወዲህ

ወ. በት ተከፍ		ለትቶኦች ደረት ለትቶኦች ከትርብ ጊዜ ከሐግሊን የመጡ	ትግራይ	አረቦች	እስከሞት ከ20 ዓመት ወዲህ እስከሞት
ለ. ግራፍ	ተደ ሙዶ	ሠዋቤት እንደ መንግሥት ሳሪብ ነገ የግራፍ ለትቶኦች	ትግራይ	አረቦች	ከ40 ዓመት ወዲህ እስከሞት
8. ባርካ	ሀ/ሠዋቤት (ነብታላ) በላው ለ/አገልጋዮች ለትቶኦች ያገኘ በጃ	ሳሪብ ነገ የግራፍ ለትቶኦች ያገኘ በጃ	ለደ ደንብ	አረቦች	እስከሞትና ለደ ሃይግጥት
9. ሳሪፍ	ሀ/ነፍ ለ/ጥንቅብ	ዘር ለመራግሪ	"	"	"
10. ባዜ	ከፍግ	"	"	"	"
11. አልገደን	አልገደን ሁለት መንደሮች	ለትቶኦች ያገኘ በላው ድብልቅ	ትግራይ	አረቦች	እስከሞት
12. ሰብደራት	ሰብደራት ሁለት መንደሮች	አብዛኛው ግራፍ ለሱት ለትቶኦች ያገኘ የተቀላቀለበት	ትግራይ	አረቦች	እስከሞት
13. ተከ ወደገጥ ጋሽ	1. ሐሳብ ሀ/በት ሀለት ሸሪፍ ከሰላ ለብሬት ደባህ	የሰራሪ ሐሰቶች	ትግራይ	አረቦች	እስከሞት
	2. ሐደንደጥ	በጃ	በግራ	አረቦች	እስከሞት
	3. የበጌ ዓመቱ ጃሊን	ሳሪብና ትርክ ድብልቅ	ድብል ት	አረቦች	እስከሞት

ለማይጨው ጦርነት ዝግጅት ኢትዮጵያ ለማይጨው ጦርነት ያደረጋቸው ዝግጅት

ጣሊያኖች ለጦርነት 40 ዓመታት ሲዘጋጁ የኢትዮጵያ ለጦርነት ዝግጅት ምን ይመስላል እንደነበር አሁንም የምናገረገው ከጣሊያኖች ራሳቸው ነው። ጀነራል ፍሬዲ በደረሰው መጽሐፍ ኢትዮጵያ ለጦርነት የተዘጋጀችው 3 ዓመት ጦርነት ከመፈንዳት በፊት ነው ብሏል። ዲሴምበር 1934 (1927 ታህሣሥ) ኢትዮጵያ የነበሩዋት ጠብመንጃዎች አንድ ሚሊዮን የሚገመቱ ነበሩ፤ ጥይቶችም 150 ሚሊዮን ነበሩ። ከቅረብ ጊዜ ወዲህ ለኢትዮጵያ የሚቀርቡላት የጦር መሣሪያዎች እየጨመሩ በመሄዳቸው ለኢጣሊያ አሰጋ ሁኔታ ሲፈጥሩበት እንደሚችሉ ሲታዩ ነበር። የእንግሊዝ ጋዜጣ ደያሌ ኤክስፕሪስ ጃኑዋሪ 1935 እንደጻፈው የጦር መሣሪያ አቅርቦቶች የኢትዮጵያ መሬት አጥላትልቁዋት ነበር። የሚቀርቡ መሣሪያዎችም ዘመናዊ ጦርነት የሚፈለገው ሁሉ ፀረ ጋዝ ግለክ ጭምር የጦር ተሽከርካሪዎች፣ ነጻጁ፣ ፀረ ታንክ፣ ፀረ አረዋጥላን ያካተቱ ነበር። በጄቡቲና በእንግሊዝ ሶማሊላንድ በኩል ያለ ግድሬጣ ይገባ ነበር ብሏል። በርክክቡ አንዳንድ ጊዜ ንጉሠ ነገሥት ራሱ በባቡር ጣቢያ ተገኝቶ ይመለከት ነበር። መሣሪያዎች የሚመጡባቸው ፅጌሮች በልጁም፣ ጀርመን፣ ቼኮስሎቫኪያ ወዘተ ነበሩ። በመጨረሻ በሀገሮቻቸው ግፊት የጦር መሣሪያ አቅራቢ ነጋዴዎች ከኢትዮጵያ ትዕዛዝ አለመቀበል ተገደው ነበር። በዚሁ ጊዜ በኮንትሮባንድ መልክ ኢትዮጵያ የጦር መሣሪያ ታገኝ ነበር። ለንጉሠ ነገሥቱ እንቅልፍ ነበሩት የነበረ የጦር መሣሪያ አቅርቦት ጥያቄ በተለይ ከበታች ሹማምንቶች ነበር። ለዚህም ምላሌ የሚጠቀሰው የቀራቪይ ደጃዝማች አፈወርቅ ነበር።

የመኪና መንገድ የተፈጠረው በደቡብና ምሥራቅ ኢትዮጵያ ነበር። በመሬቱ እስከታሪክ ምክንያት ከሁሉ ተረሰቶ የቀረው የለሜኑ ክፍል ነበር። ዘመናዊ ወትድርና መገንባት ሌላ የተደቀነ ችግር ነበረ። ንጉሠ ነገሥቱ የሚኩራባቸው የክቡር ዘመባኛ ጦር ለሰልፍ የሚያገለግሉ ዓይነት ብቻ ናቸው፤ ብዛት የላቸውም። የዚሁ ዓይነት ሠራዊት በብዛት ግፍራት ያስፈልጋል። ብዛት የላቸውም። የዚሁ ዓይነት ሠራዊት በብዛት ግፍራት ያስፈልጋል። አሰልጣኞች የበልጁም ተወላጆች የጦር መኩንኖች ናቸው። በወለታ የኢትዮጵያ የጦር መኩንኖችን ለግሠልጠን ጋላሬነት የተሰጣቸው የሰዊድን ተወላጆች ናቸው። 100 ሰልጣኞች፣ 50 ከተረራ መኩንን ት/ቤት 40 ከዳግግሚ ሚንላክ ት/ቤት የተመረጡ የመጀመሪያዎቹ ነበሩ።

ደጦርነት ጊዜ እንደ ድር ጊዜ ከሕዝብ እየበረታ መጣት ለጥቅረት ጭቃው የጌራል ጉተራዎች ተሰርቷል። የፕሮፓጋንዳ ሥራ ያተኮር የነበረው ደመጣቅ ትውልድ የፀገር ጭቅር በግለተግር፣ እንዲሁም በአጋዴን አካባቢ ሕዝቡ በጣሊያኖች ላይታሉ ከኢትዮጵያ ሠራዊት ጋር እንዲለሉ ለግድረግ ነበረ።

ራስ ሙሉን የጦር ሚኒስትር ጁን 29.1935 «ግተን» ለተሰጠው ጋዜጣ ዓደረገው ታላ ምልላ፣ 4 ጦር ጦርነት ከመፈንዳት በፊት ለጊዜው ኢትዮጵያ 350.000 ፀታደሮች አላት፤ ከ15 እስከ 30 ቀን ውስጥ 800 እስከ 900፻ህ ተጥራቸው ሊደርስ እንደሚችል ብሎ ተናግሮ ነበር። ጁላይ ወር 1935 የኢትዮጵያ የጦር መሣሪያዎች ወደ ኤርትራና ሶማሊያ ድንበር ሲጉርቱ ታይቷል። በዚህ ጊዜ 25.000 ፀታደሮች በደቡብና ምሥራቅ ጦር ሰፈርዎች ሰፍረዋል። 4000 የጠረፍ ጠባቂዎች ተመድበዋል። የኢትዮጵያ የጦር ስልት ፀ3 ደረጃ የተከፈለ ነበረ። በመጀመሪያ ኤርትራን በግጥታት 2ኛ ሶማሌን የግጥታት ዓላግ፣ 3ኛ የመከላከል። ጣሊያኖች ባገኙዋቸው መረጃዎች መሠረት በ1932፣ 500.000 የኢትዮጵያ ጦር በኤርትራ ድንበር እንዲሰግራ 10.000 በሶማሌ ድንበር እንዲሰፍር ታስቦ ነበር። በኋላ ግን የኢትዮጵያ መንግሥት የላቡን ቀይር የኖው ትኩረት ወደ ሶማሌ አደረገ።

ከወልወል ግጭት በኋላ የመጀመሪያ የፀታደሮች እንቅስቃሴ የታየው ወደ ሶማሌ ነበረ፤ ቀጥሎም ወደ ኤርትራ እንቅስቃሴ ታይቷል። በሐረርጌ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር በእንግሊዝ ሶማሊላንድ በኩል የሚያገኘው ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ስለታወቀ የግጥታት እርምጃ እንደሚወስድ ታስቦ ነበር። ኢትዮጵያ ሙሉ ግጥታት ካልሆነ ለፖለቲካ ሊባል ራሷ ወረራ መጀመር አትችልም ስለተባለ ፅኑ በተገባር ሊውል አልቻለም። በኢትዮጵያ አጠቃላይ የፀታደር ምልመላ ከተት ጥሪ የታወጀው ልጥተርበር 1935 (መክረም 1928) ነበር፤ እንደ ወር ጦርነት ከመፈንዳት በፊት፣ ጣሊያኖች ግን ለጦርነት ዝግጅታቸው ያጠናቀቁበት ወቅት ነበር። በደቡብና ምሥራቅ ጦር ግንባር 25.000 የነበረው የኢትዮጵያ ጦር ወደ 60.000 ከፍ ብሏል። ከእነሱ ውስጥም 18.000 በሐረርጌ 12.000 በዓሌ 32.000 በሊዳም በረና ነበሩ። በአጋዴን በረሃ መገደሮች ተቋቋሙ የነበሩ የኢትዮጵያ ጠረፍ ጠባቂ ፀታደሮች ተጥራቸው አልጨመረም። በሰላላ ሀገሮች እንደ ፀገር ደላላ ፀገር ጦርነት ሲከፍት መክፈቱን በይፋ መግለጽ የተለመደ ሲሆን እስራተኞች ጣሊያኖች ግን ውስን ጥሰው ሊገቡ በድንገት ነበር።

እኩተር 3 1935 (መክረም 23 ቀን 1928) ጣሊያኖች የሰሜን ኢትዮጵያ ውስን ጥሰው ሊገቡ ባልተወጡት ሁኔታ ኢትዮጵያ ለጦርነት ላትዘጋጅ ነበር። በአጋዴን የሰፈሩ የኢትዮጵያ ጠረፍ ጠባቂ ፀታደሮች ጣኮካይ ከዘላይ አካል እርዳታ የሚገኙት ልድል አልነበራቸውም፤ ችግራቸው ራሳቸው ሲረላቸው ዲያ ሙዴታት ነበረዋቸው¹።

1. General L.Fruxi - In Somalia Sul fronte meridionale tavolo 7 p. 68

ከግጥ እንደግታየው በየጣቢያው የሰፈሩ የኢትዮጵያ ወታደሮች ቁጥራቸው በጣም እነስተኛ ነበር። ጣሊያኖች ለወደፊት ለግጥብታቸው ከፍተኛ ጦርነት የኢትዮጵያ ጠረፍ ጠባቂ ሰፈሮች እንደ ጦር ልምዶች ተጠትጥባቸዋል። የኢትዮጵያ ጠረፍ ጠባቂ ወታደሮች ግን እጃቸውን ሳይሰጡ ስተፈጠሩባቸው ወረራ ሳይደገግጡ ጣሊያኖች ባልጠበቁት ባስደናቂ ሁኔታ አትግኙቸው በፈቀደ መጠን፤ ከአትግኙ በላይ፤ ተጽዕኖቸዋል። እንዳንዶቹ ለመተሳሰብ ያህል የመጀመሪያ የኢጣሊያ ወረራ ጊላግ ከሆኑ ውስጥ አክቶበር 4 ዶሎ ብዛት ባላቸው፤ ለኢጣሊያ ወታደሮች ስትወረር ጣሊያኖች ከፍተኛ የመከላከል ውጊያ ከኢትዮጵያውያን ወታደሮች ጠረፍ ጠባቂዎች ደርሶባቸዋል።

በተደረገው ውጊያ ከኢትዮጵያ ወገን 8 ሲሞቱ 20 ቀስሏል 86 ተግርክዋል፤ የጣቢያው አዛዥ የነበረው ገራዝማች መኩሪያ ተስማ ብዙ ጊዜ ቀስሎ አጁን ሳይሰጥ እየተዋጋ ተገድለዋል። ውክነት ፋሽስት ግርኛ ገራሲያን በክብር እንዲቀበር አድርገዋል። እንደዚሁም በዚሁ ቀን እክቶበር 4 ገርሎ ጊቢ ከጧት 11 ሰዓት በድንገት በጣሊያኖች ስትወረር 150 የነበሩ የኢትዮጵያ ተከላካዮች ጣሊያኖች እንዳያመልሱ አንደ ጦር ልምድ ከዘባ በያደርጉባቸውም ኢጣሊያዊ ኩሎኒል ግለቲ (Maletti) ያወጣው የጦር ልምድ ውጊያ እክብርበታል። የኢትዮጵያ የጣቢያ ጦር መሪ ገራዝማች በላቸው በጦርነቱ ሲገደል፤ ከ20 ያላነሱ ሌሎች ወታደሮችም ሲገደሉ እብዛኛዎቹ ግን ወደ ጣካ ገብተው ለግምገማ ትሏል።

፪ሊሳን ለመያዝ ጣሊያኖች ዝናብና ጭታ ስለሆነባቸው ድንገተኛ ጥቃት ሊያደርሱ አልቻሉም። 50 ብቻ የነበሩ የኢትዮጵያ ጠረፍ ጠባቂ ወታደሮች ሰፈራቸውን ስተው ወደ ቀራጼይ ሄደው ከኢትዮጵያ ጦር ጋራ ሊተላቀሱ ትሏል። ዲፕሪይ ወይንም ተፈሪ ከተማ 250 የኢትዮጵያ ወታደሮች የሰፈሩበት ነበረች። ብዛት ያላቸው የመጡባቸው ወራሪ የኢጣሊያ ወታደሮችን በመጽዳት ከፍተኛ ውጊያ ተካሄዶ 30 በጦር ግዳ ጥቷል፤ ጣሊያኖች ግርክና ካሏቸው 41 ኢትዮጵያውያን መካከል 23 ሰማሌዎች 8 አማራ 10 ልጆች ፊቶች ነበሩ። በአጋደን ብዛት ያላቸው የኢትዮጵያ ወታደሮች የሰፈሩበት ቀራጼይ 19 በምብ ጣይ አራዮጥላኖች ተጠትመው ጣሊያኖች በአየር ደበደቧት። የጦሩ አዛዥ ቀስሎ ባከገ ሁኔታ በሙሉ የኢትዮጵያ ጦር ጣሊያኖች ላያውቁ ምሽጉን ለቆ ወጥቷል። ኖቬምበር ጦር በቀራጼይ ጦርነት ለመግጠም በብዙ ሺህ የግብጽ የኢጣሊያ ወታደሮች ዝግጅት አጠናቀው ደጠባበቁ ነበር። ኖቬምበር 4 ቀን በ12 ሰዓት ለሰላላ የተላኩ የኢጣሊያ የጦር አራዮጥላኖች ቀራጼይ የኢትዮጵያ ወታደሮች እንዳልሰፈሩባት ያረጋግጣሉ። ግርኛ ገራሲያን ኢትዮጵያውያን የኢጣሊያ አራዮጥላን ድብደባ ፈርተው በምሽጋቸው ተደብቀው እንዳይሆኑ ለግሪጋንቱ በታገዝ የታገዝ ጦር ወደ ቀራጼይ እንዲሄድ አዋረገ፤ በራሱ የኤታ ግጥሞች ፪፭ራ ፒዞሪዮ (General Pizzorio) የግራራ ልኮ ኢትዮጵያውያን ቀራጼይን በማሳተፍ ከተረጋገጠ በኋላ እሳድዶ መደምሰስ እንዲካሄድባቸው አዘዘ።

ኖቬምበር 6 ቀራጼይ በጣሊያኖች ስትያዝ ሰው አልባ ነበረች፤ ሆኖም ጣሊያኖች ብዙ የጦር መግሪያ መድኃኒቶች፤ ነጻጅ፤ ሰና፤ ሰኳር፤ በርበሬ፤ ግርክና ሰላል።

በደቡብ ጦር ግንባር ለተሰለፈ በአንድ ጦር አዛዥ የግራራ 100.000 የኢጣሊያ ወታደሮች የተፋሰጧቸው ኢትዮጵያውያን በአንድ አዛዥ የግራራ፤ የተበታተኑ፤ ቁጥራቸው ኢትዮጵያ ወታደሮች አላይ እንደተገለጠው በጣሊያኖች በግንባር ይታወቅ ነበር፤ ቅልጭ አድርገው በግጥ አስተምጧቸዋል።

በሰሜን ጦር ግንባር ለተሰለፈ በአንድ ጦር አዛዥ የግራራ 400.000 የኢጣሊያ ወታደሮች የተፋሰጧቸው ኢትዮጵያውያን በአንድ አዛዥ የግራራ የተበታተኑ፤ የቁጥራቸው ግምት፤ አላይ እንደተገለጠው በጣሊያኖች በግንባር የታወቀ ነበረ። ባዲሊዮ ባደረሰው መጽሐፍ እንደገመተው በመጀመሪያ የቴምቤን ጦርነት የተካፈለው የኢትዮጵያ ወታደር የተሰጠው ከፍተኛ ግምት ብዛት 20.000፤ በአንደርታ 80.000፤ በ2ኛ የቴምቤን ጦርነት 30.00፤ በፕራ ከ30 አስከ 50.000፤ የግራራው 50.000 ነበረ።

በኢትዮጵያ ላይ ይደረግ የነበረ የሥላላ ሥራ ሁሉ ጥና ሰፈሩ ኤርትራ ውስጥ ነበረ።

በ1925 በኤርትራ የኢጣሊያ ጦር ኃይል ኢትዮጵያ 580.000 ጠብመንጃዎች፤ 193 መድረች እንዳሏት ገምቷል።

የኤርትራ ቅኝ ግዛት ገዢ የነበረው ኮራዶ ዞሊ (Corrado Zoli) ባደረገው ጥናት ኢትዮጵያ 541.000 ጠብመንጃዎች፤ 205 መትረየሶች፤ 136 መድረች እንዳላት ገምት ስጥቱ ነበር።

በ1934 ጣሊያኖች በደረሳቸው መረጃዎች ኢትዮጵያ 800.000 ጠብመንጃዎች፤ 900 ቀላል መትረየሶች፤ 280 ከባድ መትረየሶች፤ 224 መድረች 7 የገጉሙ የግል ንብረት ታገኑት፤ 7 ሌሎች ታገኑት ከእነሱ 5 በቀረር አጋደን ጦር ግንባር የተመደቡ ነበሩ።¹

የኢጣሊያ ዝግጅት ለማይጨው ጦርነት

የዓድዋ ሽንፈት ለመበቀል ኢጣሊያ ኢትዮጵያን ለመውረር ያረገችው ዝግጅት በጣም ሰፊ ነው። ለወረራው የተደረገው ዝግጅት ግእክል የነበሩ፤ ለኢጣሊያ ቅኝ ገዢ ወረራ ጣመቻቸት እንደመረግመጃ ጣቢያ እገልግሉት የነበራቸው፤ ኢትዮጵያን በሰሜንና በደቡብ የከበቡት የኢጣሊያ ቅኝ ግዛቶች ኤርትራና ሶማሊያ በኢትዮጵያ ካጽደመቻቸው 6 ቀንሰላዎች ምስክር እንጋግፋቸዋል ጥናዎቹ የዓድዋ፤ የጉንደርና የደሊ የግራራ በኤርትራ ቅኝ ገዢዎች ነበሩ። እነዚህ ቀንሰላዎች ሲጽጹ በንግድ ድርጅት ሽፋን ነበረ፤ በኋላ ግን የበለጠ መንግሥታዊ ድጋፍ እንዲኖራቸው ቀንሰላዎች ተባሉ። በደብረ ግርቀስና በሐረር የነበሩ የኢጣሊያ ቀንሰላዎች በኢጣሊያ ውጭ ጉዳይ ግንኙነት ነበሩ። የአራሲ፤ (ግጋሎ) ቀንሰላን የግብጽ ጠብመንጃዎች የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ነበሩ።

1. Alessandro Leone verso l'impero p.70

1. **Ballarín El Llano** **The April in October** p. 43

3. Radhika Di Loreo: Noi p. 105

በዚህ መሠረት በ1933 ዓ/ም ከታዋቂው ሀገረ ገዢ ከነበረው ከደጃዝማች አያሌው ጭና ከባለቤት ጋር ለመተዋወቅ ወደ ግራ ይሄዳል። ገደባቸው ስለታወቀ ከተለዋወጡ በኋላ ቀንሰው ወደ ጉንደር ሊመለስ ሲል አንድ ቀን ግታ ወደ ደጃዝማች ቤት ለጉዞ ተጠርቶ ሲሄድ፣ የኢጣሊያ ጋደላኛ ወይን ጠጅ ይቀረጥ ስለነበረ ደጃዝማች አያሌው በርከት እድርጎ ጠጥቶ ስለነበር የመተላለፍ ጥራቱ በጣም ትኩረት ገደባቸውን እያሳየ ሲጠጥር አምራቱም ከዚህም ሌላ ደጃዝማች አያሌው ፋሽስት ለመሆን ፍላጎት እንደነበረው ገልጾልናል። በግለት ቀንሰው ይገባል።¹

ኢጣሊያ በጉንደር ቀንሰው ለጥቅምት ታካሄደው የነበረ ፖሊሲ ዘረ ሸጥ ነበረ። ሕዝቡ ለሁለት ለመከፋፈል ትጥክረው ነበር። እንደኛው የገዢ መደብ የሸጥ ሰው ጭና፣ ሁለተኛው ቀኑ በጉንደር እግራ ጣሊያንን የሚወድ፣ ቀንሰው ሸጥው ያን የገዢ መደቦች ብሎ ይጠራቸው የነበረ የተግራ ሰዎች ሁሉ፣ ወጣቶችና አስተጋሪዎች ነበር። ተንደኛ የጉንደር የኢጣሊያኖች ጠላት የሸጥ ሰው የሆነው በጉንደር ግዝጋጃ ቤት ሸጥ ነበረ። ከንቲባ ደስታ ምትኬ ይባላል። እንደዚህም ግንኙኖች ወታደር ኢጣሊያን የማይወድ እድርጎ ይገኙት ነበር። የከንቲባው የጥ ሙጥርነት ጠባቂ ኤርትራውያን ወንድሞቻችን እያለ በየአጋጣሚ ገጥሮ ይገድረት ነው።

ጣሊያኖች ይጠቀሙባቸው ካለቡት የሥላሳ ዘዴዎች አንዱ ጉንደር ከኤርትራ ጋር ለማቆራረብ ገንድ ግስፋፋትና መገንድ መስራት ነበረ። የኢጣሊያ ቀንሰው ከኤርትራ አጥሃጅ እስከ ደብረታቦር ገንድ ለግስፋፋት መገንድ ለመከራት በግላ ሹፋን ጥያቄ ይጥቅረብ አንድ ደብዳቤ ለደብረታቦር እውራጃ ገዢ ለነበረ ደጃዝማች ወንድሙን ካሳ ፅር ነበር። የተሰጠው መልስ ግን የኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ሳይጠየቅና ሳይፈቅድ ጥያቄው እንደግደፈተዋልት የግላ ነበረ። የኢጣሊያ ቀንሰው ይህ እጅግ የሸጥ መንግሥት ግልበላዊነት ለግጠኝነቱ፣ የተደጥ የሀገር ተወላጆች በአስተዳደር እንዳይሳተፍ በመከላከል የሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ ሕዝቡ ባሕላና ግንኙነትን እጥፍቶ ሸጥ ለግድረግ የሚሸረበው ልራ ነው ብሎ ተችቶታል።

በጉንደር የኢጣሊያ ጠብ አግራነት ወደ ከፍተኛ ደረጃ የደረሰው በኢጣሊያ ቀንሰው ግዚ ውስጥ በአንዳንድ ሀገር ወዳድ ኢትዮጵያውያን ጥቃት ተፈጽሞ አንድ የቀንሰው ስበኛ ከሞተ በኋላ ነበረ። ይህ የሆነበት ጦርነት ከመጀረሩ አንድ ዓመት በፊት መሆኑ ነው። በግለት፣ ፍቅረኛ 5 ቀን 1934 (ጥቅምት 27 ቀን 1927) ዓ.ም.። በጉንደር የኢጣሊያ ቀንሰው እያገኙ ሕዝቡም ሆነ ቤተክህነትን ኢጣሊያን ይወድ እንደነበረ ነው። ሀገረ ገዢዎች ደጃዝማች ወንድሙን ከጥና ደጃዝማች አያሌው ብሩም በእጁ አስተባብደው እንደነበረ የግላ ነበር።

1. Raffaele Di Lauro: Ibid p. 118

ፀረ ኢጣሊያ አጭም የነበረባቸው 1ኛ የጎንደር ከተማ ከንቲባ 2ኛ አስተግሪዎች 3ኛ ተስፋዬ የተባለው የጎንደር ብጅሮንድ ብቻ ነበረ። በተለይ ከንቲባ የሀገር ፍትር ስሜቶችን የሚቀሰቅሱ በየጊዜው በሚያስገኙት ገገግሮች የተቀደሰ የኢትዮጵያ መሪት በወራሪዎች አናስካካም እያለ ይቀሰቅሳል ነበር። “የኢትዮጵያ አንበሳ ከዚህ ቀደም ወራሪውን የኢጣሊያ አምራ አንድ እግሩን ሰብሮት ነበር። የኢጣሊያ አምራ ግን ከደረሰበት ጉዳት ሳይማር ቀርቶ ሰለጥናዊውን ትልቁን የኢትዮጵያ አንበሳ ነገር በመጫር ሲፈልገው ይታያል። አንበሳው አንድ ቀን በሰላም ለመኖር የማይፈልግ የማይጠግብ የአምራውን ከንፍ ለመስበር የሚገደድበት ጊዜ ይመጣል” እያለ ገገግሮች ያደርግ ነበር። ለጎንደር ህዝብ ኢጣሊያን እንዲጠሉ ያነቃቃቸው ነበር።

በጎንደር ተለምዶ የነበረ የሮማውያን የእጁ ሰላምታ መስጠት ለማስቀረት ይጥር ነበር። ፅንባ እየተናነቀው ወንድሞቻችን ኤርትራውያን እያለ ገገግሮች ከግድረትም በላይ ከጣሊያኖች የከፉ ኤርትራውያን ከነጉ ለማሰለፍ በትቶ ነበር። በጎንደር የኢጣሊያ ቀንሰው ውስጥ የሚሰሩ ኤርትራውያን ላይ ከባድ ሰባካ እያካሄደ ስለነበር ቀንሰው በዓላውርታዎች ብቻ እንዲጠቀም ተገዶ ነበር። በጎንደር የኢጣሊያ ቀንሰው ላይ የተፈፀመው ጥቃት ይመራ የነበረው 1/ የጎንደር ከተማ ከንቲባ 2/ በአስተግሪዎች 3/ በልጅ ተስፋዬ የጎንደር ከተማ ብጅሮንድ 4/ በላይ ገ/አግዝአብሔር በሚባለው እንደቀንሰው አባባል በድሮ ጊዜ የባሪያ ነጋዴ የነበረው ማጅራት መቼዎችን በማስከተል ነበር። በጥቃቱ ቸኮል ታዩ የተባለ በኢጣሊያ ቀንሰው ስበኛ የወገራ አግራ ተወላጅ ተገደለ። የኢጣሊያ ቀንሰው ሀገር ገዢው ደጃዝማች ወንድሙን ከግን ወንጀለኞቹ እንዲቀጡ አስፈትዶ በቀንሰው ግቢ ውስጥ ራሱ ከላሽ ራሱ ላይ በመሆን የራሱን የሆነ እግኖች አስቀምጦ ራሱ የመረጣቸውን ምስክሮች በራሱ ችሎት ቃላቸውን እንዲሰጡ አድርጓል። ከቀረቡ 20 ምስክሮች 13ቱ ኢትዮጵያውያን 4ቱ ኤርትራውያን 2ቱ ጣሊያኖች አንዱ ፈረንሳዊ ሚስቴናዊ ነበሩ። የነበሩ ሦስቱ እግኖች 1/ ትሪቡኒዬ ዶመኒኮ (Tribuzio Domenico) 2/ ባራምበራስ ዓምደሚካኤል ተስፋማርያም ማሪረባ የተወለደ 3/ አቶ አስፋሃ ወ/ሚካኤል ሠንገይቲ የተወለደ ነበሩ። ተከላኮቹ ወንጀለኞች ቀንሰው ሸጥው ያን ብሎ የሚጠራቸው ቁጥራቸው 50 ነበሩ። ጫማቸው አውልቀው ባርኔግ ካላቸው አውጥተው ወታደሮቹ ጠብመንዳ በተሃ ትከሻቸው አንደያቱ እያንበሱ ሥስት ጊዜ ለኢጣሊያ ሠንደት ዓላማ ሠላምታ እንዲሰጡ ተበየንባቸው። እንደ ሀገሩ ባህል በትከሻቸው ድንጋይ እንዳይጭሩ ቀንሰው ልቶ አስተያየት አደረገላቸው። ከንቲባው ለኢጣሊያ ባንደራ ሠላምታ በሚሰጥበት ጊዜ ከኢትዮጵያ መንግሥት የተሰጡት ኒሻኖች ደረቱና አንገቱ ላይ እንዲለጥፋቸው ተደርጓል።

ከፍተኛ ወደ ራስ ሲያገቡት የኢጣልያ ጣፊ ሲሰጥ በሥነ ምግብ ተካፋይ የሰሩ ሦስት ጣሊያኖች ለገንዘብ የሮግውያን ሠላም ስሙ በቀንሰው ገደ ሙ ሕዝብ በተሰጠበት ልቶች የደስታ ዕልልታ ለሰጥቷል። በመጨረሻም ሄፍውያን በስንኩ ባዕ እየተሙ በኢጣሊያኖች ላይ እየሳቡ፤ በመደሰታቸውም እየሳቁትም ከቀንሰው ገደ ሙ።

የጊደ ግሰት ሰላት ለጆጅ በኢጣልያ ጣፊ ሲሰጥ በኢጣልያ ለንደግሮት ጣሊያኖች ከዚህ ጊዜ በኋላ በጣሊያኖችና በሄፍውያን መሐከል ሊደረግ የግደችል የሰላትነት ጉዳይ ተቆራረጠ። ባንገሩ በጣሊያኖችና በአግራው የቅኩል ሀገር ሰዎች መሐከል በደም የተረፈ የጋራ ጀግንነት ጋደላች ፍትርና ለንደግሮት ተመስርቷል። በግሰት ለክፋሪ ዐረ ሊትቶኦያ ለጽሑግ ገልጻል። ጦርነት ሊረገፍ ተቃርቧል፤ የኢጣሊያ ቀንሰል ያከናወነው የጋ ዓመት ሰራው ሲገመገም በሰጊን ምዕራብ ሊትቶኦያ የሕዝቡ ሰጊት ጦርነት ረገጥ ለልዩነታቸው በግሰት ደም ሙሉ። ቀንሰሉ ወደ ሀገሩ ከመመለስ በፊት ደጃዊዎች ግንደ ወሰን ነግ በቀንሰሳ ሙተ ተጋብዞታል፤ ቀንሰሉም ወደ ደጃዊዎች ይትገደድ ተጋብዞታል፤ ሌሎች ከፍተኛና ዝቅተኛ ድጋፍተኞች ቀንሰሉን ያጋግሩ ነበር።

ራስ ነግሮ ቀንሰሉን በጊዜው ያጋግረው ነበር። ራስ ለምሩ ሳይቀር ከጉዳዩ ተፈገራም ልዩላኛል ባለባል፤ ለንደግሮት ደጃዊዎች ለያልሙ ብሩ ለንደ ደብዳቤ ለንደግረሰት ገልፀዋል። ከንቲባው ራስ ቀንሰሉም ድረስ ሙተ ምን ተጋብዞል። በወትት የት/ሴት በዓል ስለነበረ ቀንሰሉ ተጋብዞ ሙተ ነበር፤ ደጃዊዎች ግንደወሰንም ተካፋይ ነበረ። በበዓሉ መጨረሻ ከንቲባው ተግራምት ሕይወታቸው ለግራቸው ሙሰዋት ለንደግሮትና ደግሞ ለንደግረሰት ምክር በሙስጠት ገንዘብ ለድርገታል። ደጃዊዎች ግንደወሰን ገን ገንገሩን ግዳሚ ጠልቶ ያገባሉ ነበር ብሎ ይሏል።

በመጨረሻ ጊዜያት በኢጣሊያ ቀንሰል ጊደ ሕዝቡና የግሰትዎት ቦታ ሕዝቡ ለንደግሮት ተሰለፈ። ሄፍውያን ድጋፍተኞች ጦርነት የተቃረበ ሙሉን ሊትቶኦያ የአንገሊዝና የረገገላይ መንግሥትን ድጋፍ ለንደግሮት የግላ ወራ ያሰራው ነበር። የገሙ ነገሥት ገንዘብ ኮር ጉንደር ለንደግሮት ከንቲባው ወደሰታ ብዛት ብሔራዊ ጠላታችን ከኢጣሊያ ጋር ጦርነት ለገንገላንግ ለያል ሙተ ደፋች ወደ ሰግደ ይተኩስ ነበር። ወዚህ ወትት ለኢጣሊያ ለንደ ሙሉ ለጠገራ ሙሪ ሳይፍራት የር፤ ኤርትራውያን ግንደዎችን ከኢጣሊያ ትኝ ገዛት ተንባር ነገ ለናወጣቸዋል፤ ለያል ከጉንደር ሙሉ ሙሉ በደጃዊዎች ለያልሙ ብሩ፤ ከሽራ ወራሽ ሥጥ ጦር ኤርትራ ወረራዎች ያደርሳሉት ነበር።

ሙሉ ገን ሳይቀድሙት ተደግሞና የኢጣሊያ ወታደሮች ወደ ኤርትራ ሙገት ጀሩ። ሊትቶኦያውያን ብራታንያ የሕዝብ ወደ ትደጋላች የግላ ተሰሩ ነበራቸው፤ የኢጣሊያ ለምግብ ሙሪ ሙሉም ወደ ለንደግረሰት ተሰሩ ነበራቸው።

በክረም 1928 ዓ.ም. «ፊፕቲምባር 1935» ገንጠ ነገሥት ሕዝቡ ለጦርነት ለንደግሮት የግላ ለጥጅ በጉንደር ከተማ ከ30 የግደልጠ ነጋሪዎች ድምጽ ለምሳሌ ስሙ። በጉንደር ከተማ ለደባይ 2000 የጋና ሸፍ ወታደሮች ተሰባስበው የከንቲባን ሙሉን ደጠባበቁ ነበር። የጉንደር ለሰገም ወደ ጦር ገንዘብ ለግደል ሙሉ ወታደሮች ዐራሪ ሰውዎች። ከንቲባ ሳይረገው ገንዘብ ከግሰትነት ታላቅ ይገኛቸው ነበር «ወግዶ ትኝ ለንደግሮት ወደ ግንደዎችን ኤርትራውያን ምን ጊዜም ለንቲባቸውም፤ በትድስት ሥላሴ ጋደል ተግምገን የተሸነፉት የኢጣሊያ ትኝ ለንደግሮት ለንደግሮት ለረጋገጥላቸዋል።። ከንቲባው ነጋደዎችን ለሰብሳቢ ጠርቶ ግንኙላቸውን ገንደ ከኤርትራ ጋር ለንደግሮት ለሰጠት ታቸው። በመጨረሻ ቀንሰሉ ሀገሩን ለቆ ለንደግሮት ከኢጣሊያ መንግሥት ትዕዛዝ ስለተሰጠ፤ የቀንሰል የግደንተካላት ጉዳሪት ለረገገላይ ሳይረሰት ቀስ ለሰረከበ በሱደን በኩል ከኢትዮጵያ ወጣ።

26. Appare l'and Ustain, figlio di reo Cassa.

በጀገኖች የላዕል ራስ ነግሮ ለጥጅ በኢጣሊያ ከተንደሰት ለንደ ደጃዊዎች ግንደወሰን

አራት ጣሊያኖች 52 ኤርትራውያን ሆነው በተሰነደ ጡሉ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ወደሆነው ወደ ኤርትራ ገቡ። ተቃዋሚ በኢትዮጵያ መሬት የኢጣሊያ ባንደራ እያውለበለበ በሚሄዱበት ጊዜ ከኢትዮጵያ መሬት ላይወጡ የኢጣሊያ ወታደሮች ጦርነቱን በመጀመር በትግራይ ጡሉ የኢትዮጵያ ግዛት ድንበር ጥሰው ገብተው ነበር። ይኼ ሁሉ ሲከናወን የአፄ ኃይለ ሥላሴ አጽም ወላጁ ነበር። በአንድ ጡሉ በኢጣሊያ ቄንሳላ ስለተፈፀመው ድርጅት ይቅርታ እንዲጠይቅና ወንጀለኞችን እንዲቀጡ ሲፈትድ በሌላ ጡሉም ለቡግምንቶች ለቤተ ክህነት ለወታደሮችና ለቀድሞ ጀግኖች ሁሉ «አንድ ትልቅ ጠላት ኢትዮጵያን ለመውረር» የተነሳ መሆኑን የሚል መልእክት ያስተላልፍ ነበር።

እኔ ምኒልክ ጣሊያኖችን እያታለለ የጦር መሣሪያን ከጣሊያኖች እጅ እየተቀበለ የሆነና ጥቅም ለማሰብር ችሎ ነበር። ጣሊያኖችም በእኔ ምኒልክ ቢታለሉም ለጊዜው እነሱ እደረሰንት መላው ኢትዮጵያን ለመቋቋም ባይቀናቸውም በእኔ ምኒልክ ድጋፍ ክፈል ኢትዮጵያን (ኤርትራን) በቁጥጥራቸው ለማለገባት በቅቷል። ከኢትዮጵያ መሬት ቀርሰው ወለደው ኤርትራ ብለው የሰየሙት ቅኝ ግዛት ለመፍጠር በቅቷል። ጣሊያኖች በዚህ መሬት ሠፍረው ለ40 ዓመት ተዘጋጅተው መላው ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር እንዲችሉ በማመቻቸት ኢትዮጵያ እንደነገና ለጠላት ወረራ ዳርጓት አልፏል። እኔ ኃይለ ሥላሴ ግን በሐሰተኛ የቄንሳላ ሽፋን የኢጣሊያን የሰላላ ድርጅቶች ኢትዮጵያ እንድትወረርና እንድትጋለጥ በመፍቀድ ጣሊያኖች ወረራቸውን እንዲያካሄዱ አመቺ ሁኔታ ፈጥሮላቸዋል። ከሰደት መልስም ጣሊያኖች በዓድጥ ሽንፈታቸው ቂም በቀል ተነሳለተው በኢትዮጵያ ላይ የፈፀሙት ግፍ እኔ ኃይለ ሥላሴ ለገዝብ አልቻለም።

ከድሉ ግግስት ጀምሮ ግፈኞች ዘረኞች ጣሊያኖች ምንም ግፍ እንዳልፈጸሙ ተቋጥረው ተንደላቅቀው በኢትዮጵያ መሬት እንዲኖሩ ሲፈትድ እንዳንድ ሐቀኛ አርበኞች ግን ላይደላቸው እየተሰቃዩ ሲያልፉ፤ እንዳንድ የደሞክራሲ አስተዳደር እንዲመሠረት ይፈልጉ የነበሩ የሀገር ወዳጆች ከሥልጣን አግልጿቸዋል። በአንፃሩ ግን እንዳንድ ባንዳዎች ከፍተኛ የመንግሥት ሥልጣን እንዲይዙ አድርጓቸዋል።

ለምሳሌነት የተጠቀሰው በጉንደር የኢጣሊያ ቄንሳላ ተግባር በሌሎች ክፍላት ሃገሮች የነበሩ የኢጣሊያ ቄንሳላዎች ተግባር ከጉንደር ያላከ ሰላላ እንዲያካሄዱ ሙሉ ነፃነት ተሰጥተዋቸው እንደነበረ እንገነዘባለን። በጉንደር የነበረው የኢጣሊያ ቄንሳላ በደረሰው መፍሐፍ እንደገለጸው የጉንደርን ሕዝብ እወዳለሁ እያለ ደጋግሞ ጽፏል። የጉንደር ሕዝብ በቁንጅና፣ በሥነ ሥርዓት አክባሪነት፣ በጽዳት፣ በሥልጣኔ፣ በእንግዳ ተቀባይነት ከኤርትራና ከትግራይ ሕዝብ ይበልጣል በማለት ምስክርነቱን ሰጥቷል። የጉንደር ሕዝብ እንግዳ ተቀባይነት ከጣሊያኖች ያለገኘለት ውጤት በኢጣሊያ ቅኝ አገዛዝ ሥር በወደቀበት ዘመን ታይቷል። ከጣሊያኖች የተዘጋጀለት ድግለ ውርደትና ባርነት ብቻ ነበር። ኤርትራውያን

በለግቸው እንዲጠሩ ሲፈቀድላቸው የጉንደር ሕዝብ ግን ጉንደሪ ነኝ፤ አማራ ነኝ ብሎ እንዳይጠራ ተከልክሎ እንዲጀና ተብሎ ብቻ እንዲጠራ ተደርጎ በመወረሻም እንደ ሌሎች ኢትዮጵያውያን ሁሉ መሬቱን ለጣሊያኖች እየለቀቀ ከምድር ገጽ እንዲጠፋ የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ዓላማ ነበር።

የኢጣሊያ ቄንሳላዎች ሥራ ውጤት አልሰጠም ለማለትም አይቻልም። ጣሊያኖች እንደተመኙት ማንም ተዋጊ የኢትዮጵያ ጦር ላይገጥማቸው እየዘፈኑ እዲላ አበባ እንዲገቡ ባይላካላቸውም ራስ እምሩ በጦርነቱ ጊዜ ለእኔ ኃይለ ሥላሴ (የጉጃም ሕዝብ በጣሊያኖች ላይ ለመዘመት ፍቃደኛ አለመሆኑን) በመግለጽ የጻፈው ደብዳቤ የኢጣሊያ የሰላላ ድርጅቶች ጥረት ሙሉ በሙሉ እንዳልከሸፈ እንረዳለን።

በትግራይ የኢጣሊያ የሰላላ ሴራ

ጣሊያኖች በዐድዋ የደረሰባቸው እሳፋሪ ሽንፈት ለመበቀል መሪያቸው ራሱ የጦርነቱ መጀመር ለማብሰር ባደረገው ንግግር ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ላይ ጦርነት ለመጀመር 40 ዓመት እንደተዘጋጀች ገልጿል። በሌላ በኩል ግን ጣሊያኖች ለጦርነት እንዳልተዘጋጁ በማስመሰል በጉንደር የኢጣሊያ ቄንሳላ ላይ ያደረሰው አደጋና በአጋደን ወልወል በተደረገው የወሰን ግጥት ተደምር በኢጣሊያና በኢትዮጵያ መካከል ለተደረገው ጦርነት መንስኤ ሆኗል በማለት ለጦርነት ምንም ዝግጅት ያላደረገች ኢትዮጵያ ላይ ጠብ አሜሪካነት በመለጠፍ በመላው ዓለም ዜናውን እስራጭተው ለማወናበጃ ተጠቅመውበታል። በሁለቱ ቦታዎች የደረሱ አደጋዎች ግን ሆነ ተብሎ በኢጣሊያ የሰላላ ድርጅቶች የተቀነባበሩ የጠብ አሜሪካነት ድርጊቶች መሆናቸው ለማንም ገልጽ ነው። በጉንደር የኢጣሊያ ቄንሳላ የፈጸመው የሰላላ ሥራ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ሲመለል ዐድዋ ላይ የነበረው የኢጣሊያ ቄንሳላ የሰላላ ሥራ ከጉንደር የባለ እንጂ ያነሰ አልነበረም። ትግራይ ምን ግዜም ለኢጣሊያ ወረራና ጥቃት ግንባር ቀደም ቀጥሎ እንደመሆን መጠን በዚህ ወቅትም ጣሊያኖች ትኩረታቸውን ያላረፉባት ክፍለ ሃገር ነበረች። ከጦርነቱ በፊት የነበሩ ዓመታት ለምሥራቅና ለምዕራብ ተብላ ተከፍላ በትልቁ የአፄ ዮሐንስ የልጅ ልጆች ትሰተዳደር ነበር። የምሥራቅ ትግራይ ሀገረ ገዥ የነበረው ተቀማጭነቱ መቀሌ ሆኖ የአፄ ዮሐንስ የልጅ ልጅ ራስ ጉላ ነበር፤ በኋላም እሱ በበሽታ ሲሞት ልጁ ኃይለ ሥላሴ ተተክቶ ነበር። የምዕራብ ትግራይ ሀገረ ገዥ የነበረው ተቀማጭነቱ ዐድዋ ላይ ሆኖ ሌላ የአፄ ዮሐንስ የልጅ ልጅ ራስ ሥዩም ነበር።

በትግራይ የጣሊያኖች የሰላላ ዒላማ ወድቀው የነበሩ በጣሊያኖች ላይቀር «ለጀንዳሪ» ተብሎ ይጠራ የነበረው የጠኛው የአፄ ዮሐንስ የልጅ ልጆች በማይታመን ሁኔታ በጣሊያኖች

ተስፋፋው የሚሆኑት ግንዛቤ ሊሆኑ ትችላሉ። ደጃዊነት ርዕሰ ሥላሴ የገጠመ የገሥት የአገር ርዕሰ ሥላሴ ለጅ የገባበርነት ባለ ነበር፤ የአርሳያ ሥላሴ የአገር የፈገገ በኩል ለጅ የአገር ለጅ ነበር። ለርሳያ ሥላሴም የአገር ምክር ቤት ለጅ የገገሥተ ነገሥት ዘውዲት የመጀመሪያ ባለጥ ነበር። ይህ ሁሉ የገገሥት ዘውዲት ሥልጣን ለውሃርን ይዘውላት የገደበት ለሚሆን ግንዛቤ ይዘውሃን በታላቅ ተመክሮች ለሚሆኑ ደጃዊነት ርዕሰ ሥላሴን ሊያታሉ የቻሉት ለተጠቃሚነት መከራና እንደሚሆን የመሳሰሉ ትግራይ ገዢ እንደርታለን ይግለጽ ለልዩነቱ። በሌላ ግለሰብ ድል ይጓዛል በአገር ርዕሰ ሥላሴ በታ የሊትዮአያ ገጠመ ነገሥት ዘውዲት ለተገኘ እናስተምራለን፤ የአገር የፈገገ ዘና እንደገና ታደሰ ሊፈጠር የግብረው በሌላ ግለሰብ አርዳታ ብቻ ነው በግሉ የፈለገ ስጦት ነበር በመተማመን እንዲገባ ያደረጉት። በእጃቸው ካሳዘጉት ይጓዛል ገንግረዋል ሚሊዮኖች እንዲገቡ የሊትዮአያ ገጠመ ነገሥት ሊያደርጉት ትተው በሙሉ አስፈላጊነት የአገር የኢርትራ ምክትል ወረዳ የሼመዋና 100 ሰው የግደጥሉ ግንዛቤ አዋጅ ይዘው ሰጥተው የመገደር ወረ እንዲሆን አደረጉት። የደጃዊነት ርዕሰ ሥላሴ ክህደት ብቻው ተገደለ የግብረው ክስተት አይደለም፤ የአዋቅ የራስ ጉዳዩ የግብረው ክስተት ለግብረው ድራግ ትራጂካ እስከ ተገኝቶ እንዲሆን ሚሊዮኖች በሕዝቡና ሽሩን የረደቡት ሌላ ወጪት ነው። ራስ ጉዳዩ ለባህሪ ጊዜ በሙሉ በሕመም ደብዳቤ በአጠረ ወደጥ የግሪጥው የአገጥሰ ለጅ ራስ ሥጭ ምናልባት በሚሆኑት የተጠቃሚ ሌላ ሊሆን ይችላል፤ ፒሮ ለቡ (Pietro Locco) የተባለው ሊሚላይ ሕኪም ከግድግ ወደ ሙሉ ሄዶ ሕኪምና እንዲያደርግልት ለሚሆኑ ጥያቄ ያቀርባል። ይህ ጥያቄ ሚሊዮኖች ሊትዮአያን ለመረር የመፈረሻ ዝግጅት በግሪጥነት ወትት በአጠረ ግላግቸውን በሥራ ላይ ለግሪጥ የተወገዱ ሁኔታና ጥሩ ለጋጣጂ ነበር። ራስ ጉዳዩ የግሪጥነት በሽታ በሳገባ ነጥር ነበር። በዘመኑ ለሳገባ ነጥር በሽታ የግሪጥ ህኪምና ለልዩነቱ። በወትት የኢውሮጳውያን ሕኪሞች የነበራቸው እምነት ገን የሰረጸ ሀገር ለገጠታው ረጥኖት ጠቃሚነት አለው ይባላል በአጠረ፤ ራስ ጉዳዩ በሚሆኑት ምክር በአሥራ በኩል ወደ ስሮስ ሀገር ሄዶ ለሙሉ ፍላጎት አድርገው ነበር። ይተክህት ራስ ጉዳዩ ወደ ስሮስ እንዲሄድ እያሰ ብርቱ ተቃውሞ ሲያደርግ፤ ገጠመ ነገሥት ገን እንዲሄድ ሲፈትድ በኢርትራ ቀይታ ሳያደርግ በተጥታ ወደ ገቢ እንዲያወራ ነበር ትግሪጥ የሰጠው የሌላ ግለሰብ ሕኪም ግላግቸውና የተሰጠው ተለክቶ ከሕኪምና ደልት ይግለጽ፤ ያገለገል በአጠረ፤ ራስ ጉዳዩ በሽታ ደክሞ በአጠረ የሕኪም ጥረት ራስ ጉዳዩን ሳይጥት ለሚሆኑት ፒሮፓጋንዳ ተቃውሞ ሲባል ወደ ኢርትራ ውስጥ ለግድረስ ቀኝ ነበር። በዚህም መሠረት በመገደር ላይ እንዲያጥቅቁት በቃሪ እስከ ኢርትራ ውስጥ እንዲወሰድ አዘዘ።

1. Arnaldo Cipolla: Abbotino in Armi p.198

የሕኪም ትእዛዝ በቃሪ የሚሆን ከዚህ ክስተትና ከሕኪም ብርቱ ተቃውሞ በሰጠው ራስ ጉዳዩ ለሙሉ ለአገሪው ጉዳት ለግድረስ በወትት ጀርባ ወጥቶ ይሄክባ ያች ተከታይ ከግድግ ጉዋ ከሙሉ ለሙሉ ተስጋግ። በዚህ ጊዜም የደጃዊነት ርዕሰ ሥላሴ ግብት ክስተት የሰጣት ወር ነፍስ ውር የነበረች ታሙች። ባለጥ ሚሊዮን ሕኪም በሕኪምና እንዲረዳት ይለግጥላል። ሚሊዮን ሕኪም የልዩነቱና የሽታ ግደነት በእግላዊ ቃል ጌጥጊያ (Pneumonia) መሆን ለባልጥ ይገልጻል። በሕኪም ግሪጥ ትክክል ሊሆን የግብረው ባህሪ ከራስ ጉዳዩ የተላላረባት የሳገባ ነጥር ሊሆን የግብረው ነበር። ሁለቱም በሽተኞች በሕኪምና ለመርዳት የነበረው ዕድል በዚያን ጊዜ እንዲገባ በወደጥና በሙሉ በሌላ በሰጠው ሀገርቸው በግሪጥ ውስጥ ነበር። ቀሪት ሕኪም የሰጣት መድኃኒት እንዳትወስድ ከሕኪምነት። በተለይ የነፍስ ለግትጥ ከሽጥ የመጣ ቀስ ሕኪም ሚሊዮን በሙሉ እሱ የግሪጥነት መድኃኒት እንዳትወስድ ከሕኪምነት። አገር ርዕሰ ሥላሴም በሌላ የግብ እንደግብግግ እርግጠኛ ነኝ ብሎ ያወራ ነበር። ገጠመ ነገሥት ገን በሰጠው ተጠይቶ ሕኪም የግሪጥነት መድኃኒት እንድትወስድ አስተያየትን ሰጥቷል። ሚሊዮን ሕኪም ባለቤት የደጃዊነት ርዕሰ ሥላሴና ቀሪት በጥርጣራ ሲመለከቱት ራስ ጉዳዩን ገን በሕኪም እምነት ነበረው። በዚህ ጊዜ ሕኪም ከአዲስ ለበባ ሌላ ሕኪም እንዲላክ ብሎ ባተረፈው ግላግቸው መሠረት የገጠመ ግሪጥ ሕኪም በአራፍጥላን ክህሉት ወር በጓዛ ተላክ። እስከ ሚሊዮን ሕኪም ሕኪምናው እንዲተላል ብቻ ከግድረግ ሌላ አርዳታ ለላከከረም። ከትገራ ተገን በጓዛ ገን ክስተት ባለቤትጥና ቤተክህነትን እየወጣች ወረዳች። አጠረገጥ ለፍ አራፍጥላን ተለቦ ወደ አዲስ ለበባ በግሪጥነት ጊዜ ራስ ጉዳዩ በሽታ የጠናበት በጥት አራፍ የግሪጥ የነበረ በሆነው በአራፍጥላን ሚሊዮን ተገኝቶ የአጠረገጥ አሸናፊነት ተሳታፊ ነበር። በሌላ አራፍጥላን ተሳታፊ ባለቤትጥ ወደ አዲስ ለበባ ለተወር ሥነ ሥርዓት ሄደል። የልዩነት አጠረገጥ ወደ አዲስ ለበባ እንዲሄድ ራስ ጉዳዩ የለበተሄደ ጋራነት ለልጁ ሰጥቶ ጉዋን በበትሎ ወደ ኢርትራ ለመራ፤ በአላራ ሰጣት ቀን ጉዋን ግዲግራት ደረሰ።

ራስ ጉዳዩ በጉዋ ጊዜ ሁሉ ጊዜ ለሚሆኑ ሕኪም ያገፍላው የነበረ ግላግቸው ሚሊዮን ሕኪም ለመራረብ ያለው ፍላጎት በመገለጽ ነበር። ለሌላ ግለሰብ መገገሥት እጁን ለመስጠት ፍላጎት እንዳለው ይገልጻል። ነበር። ይህ አስተሳሰብ ገን ከትርብ ጊዜ ወዲህ የመጣበት ነው፤ ምክንያቱም እስከ ትርብ ጊዜ ድረስ ወረ-ሊሚላይነት እጅግ ነበረው ብሎ ሊሚላይ ጋብጠኛና ደራሲ ጄኖላ (Cipolla) ጽፏል። ሚሊዮኖች ለሌላ ይተሰቡ ያላቸው በጉ ለመለካት ለላቸው ሃሳብን ቀደር የአገር የፈገገ ይተሰቡ፤ ለአገር ምክር ቤት እንደ ቀና ውል፤ ሚሊዮኖች ጋር በመስጠት ብቻ ነው ሥልጣን መያዝ የግብረው በግሉ ግሪጥ የደረሰ። የትግራይ ሕዝብ ገን በራስ ጉዳዩ አስተሳሰብ እንደግድረስ ግሪጥ ወጥቶ ይወጣል የአገጥሰ ለጅ ራስ ሥጭ በአገር ወትት የሰጠው ምክር የመሳሰሉ ትግራይ ሕዝብ አስተሳሰብ በላጥሩ

የሚገልጽ ነው። «በእግዚአብሔር እጅ እንደወደቀህ እየመለህ ለምን በጣሊያኖች እጅ ትወድቃለህ?። በማለት ምክርና ለግሏል።

ዓዲገራት እንደደረሰ ራስ ጉግሳ በጣም ስለደከመ በሐኪም ትእዛዝ እረፍት ሆነ፤ ሕዝቡም ወደ መቀሌ እንዲመለስ ከመጠየቅ አላረፈም ነበር። የሐኪሙ ጥረት ኤርትራ ቅኝ ግዛት ለግድረስ የድካሙ የጋ ሹመት ከኢጣሊያ መንግሥት ለግግጥነት ነው እንጂ ስዊሥ ሀገር የሚደርስ በሽተኛ ይዞ ይጓዝ እንደነበረ ሕሊናው ያውቅ ነበር። በመጨረሻ ግን ራስ ጉግሳ የኤርትራ ወሰን ሊደርስለት እንደማይችል ግልጽ እየሆነ መጥቷል። ቀስ በቀስ እየደከመ ይሄድ ጀመረ። ይኼም ሆኖ ግን ራስ ጉግሳ ሐኪሙ በሚሰጠው መድኃኒት እንደሚደገ ከገቱ ተስፋ ነበረው። ሐኪሙ ግን ራስ ጉግሳ ጉዞውን ለመጠቀል ዐቅም እንደሌለው ተረዳ። ለቅርብ በመጃችና እጃቢዎች ብዙ ቀን በሕይወት እንደማይኖር ነገራቸው። እነሱም ወደ መቀሌ የመልስ ጉዞ በቃረሳ እንዲጀመር ሐኪሙ ለራስ ጉግሳ እንዲነግረው ቢጠይቁት ለመናገር ሰላልፈለገ ራሳቸው መናገር ግድ ሆነባቸው። ራስ ጉግሳም ጉዳዩን ስለተረዳ ወደ መቀሌ ለመመለስ የፈቀደ መሆኑን ገለጸላቸው። ሁሉም መቀሌ በሕይወት እንደማይደርስ ገምት ነበራቸው። ራስ ጉግሳ ብቻ ተስፋ ባለመቆረጡ ዶክተሩን አስጠርቶ መቼ ነው ወደ አስመራ ጉዞ የሚጀመረው ብሎ በጠየቀው ጊዜ ለጊዜው ዕረፍት እንዲያደርግ ብሎ ሊነግረው ለበለጸገው ዕረፍት ግለትህ ነው? ብሎ መልስ ሰጠው። ከዚያ በኋላ እያዘነ ወደ መቀሌ ጉዞውን ለመቀጠል ተሰማማ። ጣሊያኑ ሐኪምም ወደ ኤርትራ በግምራት ለሦስት ወር እንድ ላይ ከኖሩ በኋላ ተለያዩ። ራስ ጉግሳ ራሱ ሊፈጽመው ያታደ ከህደት ልጁ እንዲፈጽመው መጥፋቱ ግልጽ ነው። ስለዚህ ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ የእባቱን ፈለገ ተከትሎ ነው ከህደት የፈፀመው ራሱ የከህደት ለማወጃ እይደለም።

በኢጣሊያ ወረራ የዜግ እላይ እንደተገለጸው ለሁለት ጉራ የእኔ የሐገስ የልጅ ልጆች ተከፍላ ትገኝ ነበር፤ 1ኛ ራስ ሥዩም ለግእከላዊ መንግስት ታማኝ በኢጣሊያኖች ላይ የማይታረቅ ጥላቻ የነበረው 2ኛ የራስ ጉግሳ ልጅ ከሃዲው ኃይለ ሥላሴ የኢጣሊያ ወራሪ ጦር ደጋፊ። የደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ከህደት ከውሉ የከፈ፤ የኢትዮጵያ ስም በዓለም ፊት ያጠፋ፤ ኢትዮጵያ በዓለም ፊት በሀፍረት እንድትሸግባት ያደረጋት የኢጣሊያ የሰላላ ድርጅት ውጤት ነው። ሌላ ተራ ሰው ኢትዮጵያዊ ለኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች በገዳ ቢሆን ባላስገረመ ነበር። የጀግናው የእኔ የሐገስ 4ኛ የልጅ ልጅ የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ተባባሪ መሆን ግን ለግመን የሚያዳግት ዜና ነው። ዋናው የከህደት ምንጩ ግን ከወጣቱ ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ላይሆን ከእባቱ ከራስ ጉግሳ ነው። እቶ ተክለ የድቅ በጻፈው ታሪክ እንደ ገለጸው እኔ ተዳማዊ ኃይለ ሥላሴ የደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ከህደት መረጃ ይደርሰው ነበር። የእባቱ የራስ ጉግሳ ከህደትም የእኔ ኃይለ ሥላሴም ሆነ ለእኔ ምኒልክ ይደርሳቸው እንደነበረ እያጠራጥርም። ስለዚህ ከህደት ተግባራዊ ከመሆኑ በፊት በጉዳሙ ራስ ኃይሉ ላይ

እንደተደረገ ሁሉ ከሥልጣን አውርደው መታሰር ሲገባቸው የኢትዮጵያ ስም በሙሉው ዓለም በመጥፋቱ ሁለት ነገሥታትና ሌሎችም የመንግሥት ባለ ሥልጣናት በኃላፊነት የሚያስጠይቃቸው ይሆናል።

ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ከነገሩ በኋላ በእስር ቤት በመግባት ከህደት በውድ ሕይወት ከፍላገ፤ ለከህደት ያበቁት ከኢጣሊያም ሆነ የኢትዮጵያ ወገን ወታላ አልደረሰባቸውም። በተለይ 40 ዓመት ተዘጋጅተን ልናጠፋችሁ መጥተናል ብለው የሚርክሩ ጣሊያኖች እኔ ኃይለ ሥላሴ በድል አድራጊነት ወደ ሀገሩ ሲመለስ በይቅርታ አልፏቸዋል። በይቅርታ የሚታለፍ ግን ወጣቱ ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ነበር፤ የግራኖች የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች አልበሩም።

በጉዳዩም የኢጣሊያ ቄንስላ

የኢጣሊያ የሰላላ ኒላማዎች ከሆኑ የኢትዮጵያ መሪዎች አንዱ የጉዳሙ ሀገረ ገዢ ራስ ኃይሉ ነበረ። ከጣሊያኖች ጋር ግንኙነት የፈጠረው ጉዳዩ ከሚገኘው የኢጣሊያ ቄንስላ፤ እንደዚሁም አዲስ አበባ በኢጣሊያ ኤግዚክ ጠኩል ባቻ ሳይሆን ራይፕገዶ ፍራንኬት በተባለው የኢትዮጵያ አፋር ግዛት ለግጥናት በሚገኝ ሐፋን ለሰላላ ሥራ ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ከእኔ ኃይለ ሥላሴ ሰፊ ድጋፍ ያገኘው ነበረ። በጣሊያኖች እያነት ራስ ኃይሉ በዐድዋ ጦርነት ጊዜ ጣሊያኖችን በተዘጋገዘ ለመርሳት ብሎ ከእኔ ምኒልክ ጉን ለመስለፍ አልፈለገም። ራስ ኃይሉ በኢትዮጵያ ዘመን እቶጣጠር 1922 ዓ.ም 90.000 ብዛት የነበረው ወታደር ነበረው።

ሠራዊቱም በግእከላዊ መንግሥት ላይ ዓመጽ ለግስጣት የላብ እንደነበረውና የጦር መሣሪያ ግን ስለሚያገኘው ከኤርትራ ጣሊያኖች የጦር መሣሪያና ገንዘብ እንዲላኩለት ይጠባበቅ ነበር። ወደ አዲስ አበባ እንዲመጣ ከግእከላዊ መንግሥት የተሰጠው ተደጋጋሚ ትእዛዝ ችላ በማለት ከዘወገ በኋላ፤ የጉንደር ሀገረ ገዢ ከነበረው በግእከላዊ መንግሥት ላይ ዐምጽ ከነበረው ከራስ ጉግሳ ወሌ ለግበር የነበረው ዓላማ ራስ ጉግሳ ተሸገረ በመገደሉ ስለከፈረበት የኢጣሊያ ኢምፒሪያም በሰጠው ምክር መሠረት ወደ አዲስ አበባ አምርቶ እጁን ለመንግሥት ሰጠ። ራስ ኃይሉ የግሪትሪያዊ ዘመን እቶጣጠር 1927 (በኢትዮጵያ 1919 ዓ.ም) በራይፕገዶ ፍራንኬት አግደነት ለኢጣሊያ አገባ ገንገ መራ ለመላሊኒ ባለ ወርቅ ጉራዴ በሚሰጠር ሲልክለት ጉራዴው በኢትዮጵያ የታወቀ ስለነበረ ኃይለ ሥላሴ እንዳያውቀው በርግ ከተግ መንገድ መላኩን ታጥቆ እንዳይሄድ አደራ በግለቱ የኢጣሊያ ጸሐፊዎች በግራጌ ገልጸውታል። ራስ ኃይሉ አዲስ አበባ እንደሄደ ወደ ሀገሩ እንዲመለስ አልተፈተደለትም። ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ላይ ጦርነት ከግጥሚያ በፊት ጣሊያኖች ውሳኔ

[illegible][illegible]

ከእርት ሙሉ በኋላ እኔ ኃይለ ሥላሴ የአውሮጳ ንጉሣዊ አገዛዝ ለቻደ የተሰጠ
 እንደሆነ ሙሉን ወሊትተኛና የገጠራ ረጅም ንጉሣዊ አገዛዝ ተስ በተስ ወደ ሕገ
 ሙንግሥታዊ አገዛዝ እንዲተየር ዓላማተኛ የራሱና የጦራቱን ልጆች ትኛም ዘግቶናቸው
 ወዲያ የሙንግሥት ልዑቅ ወኃይል በወጡ ለገዳ ዘናማ ምክንያት ሆኗል፤ ይሄን ለሀገሪቷ
 ትኛም ሳይሆን ጉዳት ነው ያነሱ ተለው የሚያባሩን የጥገታ ታሪካችን በገንዘብ ተለው
 የሌላችን ልዩ የገጠራ ንጉሣዊ አገዛዝ ተወግዶ ወላ ለሰተሳደር ሲተካ ያሙግጡ
 ሙዛላ ለሁሉም፤ ለውጭ የሙግጡ ወሊዝ ጥያቄ ሳይሆን በጥረት ገላብጦች በሰጠረ
 እስላሚክት ለውያንቱ ነው።

የመከራ ወረራ በኢትዮጵያ ላይ

ግልጽና ደግሞ ሊተረጎም ከሚችል ሊቀላቀል የቻለው አምሳገን ጭርቀት ፍጂሳታዊ አገዛዝ በገዛ ዘመን ዘርፍ ፍጂሳታዊ አገዛዝ የፈጠረው ለረጅም ጊዜት እየተረፈ በጊዜን በሰጠው ግልጽና የልሳኑ ሙዚቃ ትና የታደሰ ግጥን ሊገኝ ሊያዛው 1000 ዓመታት በላይ በሚገኝበት የፍራ ከታላቁ ብረታገናና ከረገገላይ እኩሉ እንዲሁ እንዲያውም የርግውናን ልጆች ነን እያሉ በግልት እንደግቢልወጥቱ ሊቀላቀሉት በዘርፍ ዘመን ዘርፍ የዐደጥ ሥርዓት ግንኙነት ያስጠብላላቸው ደንጋጌ ምን ጊዜያ ሊያገኙ በግድግዳቸው ፅኑ ስልጠና ላይም በቀላ ሥርዓት ለሚገኝበት ግልጽና ፅኑ ስልጠና ላይም የሆነው በረሃቸው ፅኑ ደረጃ ላይም በጥን ገዛቸውም የሰጠው

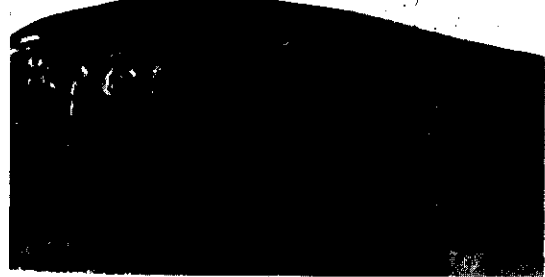
El Paso County, Tex. — Dallas Times-Herald, 1904

ወታደሮች የሚተግሙ ጥቂት ገለልዎች በተለይ በኤርትራ ብዙ ዓመት የኖሩ ጣሊያኖች በአክሱት ጋደል ኢትዮጵያን ወረው ለመያዝ እያንተም ፍላጎትም የነበራቸው ነበሩ። በ1922 ዓ.ም (1929-30) በኤርትራ የኢጣሊያ ቅኝ ገዥዎች አግኝተዋል። በመላው ለሚን ኢትዮጵያ በማለከላዊ መንግሥት ዐመጽ እንደ ተነሳና የእርስ በርስ ጦርነት እንዳለ በማስመለል ሐሰት ወረ በሚነዙበት ወቅት የኤርትራ ሀገረ ገዥ የነበረው ኮራዶ ቦሊ እንደላፈው ኢጣሊያ የቅኝ ግዛት ሌርትራን ጸጥታ ለማስከበር በሚል ሰብብ በአነስተኛ የጦር ጋደል ጣልታ በመግባት ትግራይንና አማራን፤ ለሚን ኢትዮጵያን፤ ጉንደርን፤ ወሎንና ላሰታን የሚያ ጠቃልል በአመፅ ለማካላት ተጥሎም ሸጥንና የቀሩት የኢትዮጵያን ከፍላተ ሀገሮችን አሸንፎ ንጉሠ ነገሥቱ ከሥልጣን አውርዶ የኢትዮጵያ ግብፂያ ለማፋጠን ይቻል ነበር ካለ በኋላ ይኼን ለማድረግ ምክንያት ሆኖ መቅረብ ያለበት 1ኛ ኢትዮጵያ ከጉረቤት ግዛቶች ጋር የገባችበት ውሉች የግታከብር በመሆኗ 2ኛ ያሉባት የውስጥ ብጥብጦች ለጉረቤት፤ ለኤርትራ እሳቤ እየሆኑ በመምጣታቸው የኢጣሊያ ወታደራዊ ጣልታ ገብነት ሕጋዊ ያደርገዋል ብሎ ነበር። የቀረበው ሃሳብ አዲስ አበባ ከሚገኘው የኢጣሊያ ኤንባሊም ሆነ ከኢጣሊያ መንግሥት ድጋፍ ሰላላገኘ ተግባራዊ ሊሆን አልቻለም። የኢትዮጵያ የኢጣሊያ ወረራ ሥጋት መኖሩንና ለመከላከል አነስተኛ ዝግጅት ማድረግ የጀመረችው ጦርነት ከመጀመሩ ሁለት ዓመት በፊት ብቻ ነበር፤ በዚሁ ጦርነት ሊጀመር ሊል ለሀገሩ እውነተኛ ተቆርቋሪ የኢጣሊያ ሃቀኛ ጠላት ብለው ጣሊያኖች ያምኑበት የነበረ ራስ እምሩ ለአፄ ጋደል ሥላሴ በጻፈው ደብዳቤ ከኢጣሊያ ወረራ ለመከላከል እንዲቻል ኢትዮጵያ ቢያንስ ሁለት ዓመት ጊዜ እንደሚያስፈልጋት ብሎ ነበር። ኢጣሊያም ለም የኢትዮጵያ መሪነትን ለመውረር እንደ ዐድጦ ጦርነት ጊዜ ሽንፈት ሳይገኘማት ምን ያህል ወታደር ግለሰፍ እንደሚያስፈልጋት ግምገማ አድርጋ ደፍራ ጦርነቱን ለመጀመር 40 ዓመት ፈጅቶባታል። ወደ መጨረሻ ግን ጣሊያኖች ኢትዮጵያን የመከላከያ ጋደሷን ማድረግ መጀመሯን ለለተረዱ ኢትዮጵያ ቅኝ ግዛታቸውን ለማድረግ እሁን ካልቻሉ አጉራባች ቅኝ ግዛቶቻቸውንም ቁምር የሚያጠብት ጊዜ ሩቅ እንደማይሆን ስለተገነዘቡ «እሁን ወይንም ምንጊዜም» በሚል መፈክር ተነሳሳተው ለመውረር ዝግጅታቸውን ግፋጠን ተያያዙበት።

ኢትዮጵያንም ለመውረር ምን ያህል የጦር ጋደል እንደሚያስፈልጋቸው ግምገማ ማድረግ ስለነበረባቸው ኢትዮጵያ ምን ያህል የሰው ጋደልና መሣሪያ እንዳላት ለማወቅ የተጠቀሙበት ዘዴ በኢትዮጵያ ላይ ወረራ እንደመጣ በማስመለል እርስ በርስ ጦርነት እንዲነሳ አድርገው ጋደሷን ለመገምገም ነበር። በዚሁ መሠረት በኤርትራ ቅኝ ግዛታቸው ሀገረ ገዥ ኮራዶ ቦሊ አቀነባባሪነት ለሚን ኢትዮጵያ ትግራይ ጉንደርና ወሎን የሚያጠቃልል በማይታይ ጠላት እንዲዘምቱ የጦር አውድግ አደረገት።

... በጣሊያኖች ጥቅ የዘረጉ ጦርነት ጉጥ ወላ ወደ ዘረጉ ጦርነት ሲነሱ

Il fascismo che spinge partiva per la rivoluzione che gli aveva fatto il seguito dei suoi preti e dignitari.

ጣሊያኖች የኢትዮጵያ መንግሥትን እያታላሉ ወዲያውኑ ከፍተኛ ቁጥጥር እንዲጣጣ ግድገማ የያዙት የአፋርኛ ልገጻ ሙሉ ይጭራል አፋርኛ ከደን የትግራይና የወሎ ክፍላት ሃገሮች የከበሩት ይረፋ፡ የሰው መገደል እየደረሰባቸው ነው ወለው ወረው መገዛት የጀመሩ ከአገሱት 1928 ዓ.ም ጀምሮ ነበር። በዚህ ጊዜ የወጀራት ሰዎች ወደ ወሩ የአፋር ሰላማን ገዛት ዘላቀው ገብተው ወደ ከባቶችን ስርተው ስምንት አፋርኛን ገደለዋል የግራ ዜና ያሰራጩ። የመጀመሪያ ሊሳገጥው የሆነው የኢትዮጵያ ባለሥልጣን የእንዳ መሆኑ፡ ወርወር፡ ተሩ፡ በሩ፡ ሀገረ ገዢ የበረ ደጃዝማች አበራ ተደላ ነበር።¹

በዚህ ዓመት እክቶበርና ኖቬምበር ወር 2000 ሺህ የግሪክ የደን ሰዎች ወረራዎች 8000 ከባቶችን ስርተው ሲያመጡ ከደጃዝማች አበራ ወር ጋር ተጋጥተው ከወላት ወገኖች 500 ሰዎች ጥረዳ የግራ ወረ ጣሊያኖች ባሰራጩት ዜና ይመስራት የኢትዮጵያ ግለሰባዊ መንግሥት ወረራዎችን ለመገታት ወሎ በተኖሩት ፍትረ ግርያም የግራ ወር ከወሎ ወደ ሥፍራው ይላካል፤ በዚህ ጊዜም የጥራት ትግራይ ሀገረ ገዢ የበረው ደጃዝማች ጉግሳ አርአያ በቆፍነት ስለተጠረጠረ ወደ አዲስ አበባ እንዲመጣ ታወቀ።² ሌሎች ብዛት ያላቸው ወረራዎች ከራስ ጉግሳ አርአያ ጋር ደጃዝማች አበራ ተደላ ከጥገ ሾም ከበደ ጓንጉል ግዛቶች እየተነሱ ወደ አፋር ዘላቀው ይረፋና ገደብ እንዲያል የግራ ወረ ያሰገዳ። ጣሊያኖች ግላገጥው ተሳፋሪው። በጣሊያኖች ውርደት ገደብ የተረዳው ናቸው፡ በሉ ያሰገደግ ሲያናግሩ፡ ወዲያውኑ ወገን እጅ ጋደል ሥልጣን ሆነ ሌሎች ሹግግራቸው ሀገሩ በላም እንደሆነና የግራ ወር ወረራዎችና ገደቦች ድርጅት የተለወዱ ናቸው እያሉ መልስ ይሰጡ ነበር። ደጃዝማች አበራ ተደላ የግሪክ ወር ሲያግ፡ ወተላ ሲበዛበት በሁኔታው የሌሎች ሹግግራቸው ትባብርና እጅ እንዳለባት ስለጠረጠረ በአዲስ አበባ ለግሪክ የኢጣሊያ አምባሳደር ለገገው እንዲያስፈራ ይለያል።³

ግለሰባዊ መንግሥት ራስ ጉግሳ አርአያ በግዛት ወረራዎችን ለመቆጣጠር ባለመቻሉ 5000 ሺህ ብር ይተግላል። ለአፋር ሕዝብ ተቆርቋሪ የግራውሎ ጣሊያኖች የብሩ ሰላማን ለተረዳውበት ወረራዎች አደፋ ይመስላል የተወሰዱት ከባቶች ይሉ እንዲሁሉ ባወው ወረ ያሰራጩ። ራስ ጉግሳ አርአያና ጥገ ሾም ከበደ ከወረራዎች ጋር ውስጥ ለውስጥ የግራውሎ መሆን እንደግራውሎች ለደጃዝማች አበራ ተደላ ላይ ለመንግሥት ከስ ያተርጋሉ።⁴

1. Corrado Zoli ibd p.278
2. Corrado Zoli ibd p.256
3. Corrado Zoli ibd p.257
4. Corrado Zoli ibd p.258

የራስ ከበደ መንግሥት ለተኪያ የበታች ሾም በግራው 500 ወተርዶች ከሸፍተች ጋር ወርነት ገጥመው ወተርዶች አባባሉ የተገደለው መሆናቸው ወረ ሲበግ ሌሎች 5000 ወረራዎች ወደ አፋር የወሩ መሆናቸውን ሰምተዋል በግራት የኢጣሊያ ትኝ ገዢዎች የኢትዮጵያን ድንበር አላረው የታወቀው የወራ ግድን ወዳላባት ዳሉል ዲላምበር 1929 ይገባል። የኢትዮጵያ መንግሥት ጥገ ሾም እኳን የግራው ወረራዎች የተለወዱ ናቸው ወሎ ዲያግም ወረራን ዲያስተባብላል በጣሊያኖች ግራት ከወሎ ተለከው የነበሩ ወረራውራሪ ፍትረ ግርያም የግራው ወረራዎችን ለማሻገር የተሰገረው የመጀመሪያው ዘመቻ ተለክውን ለላተግጥም በግራት በደጃዝማች አበባ ላምበው የግራው ጀገረ 1928 ዓ.ም 2ኛ ዘገማ ወር ከወሎ ወደ አላግጣኝ ስረጥ ተለከው ጣሊያኖች ብዙ ወረራዎች ወላፋር በድንበራቸው እንደተደረገና ከወተርዶች ጋር እንደተረጠፋ ይገልጻል ነበር።

ራስ ጉግሳ አርአያ ወደ አዲስ አበባ እንዲመጣ የግራ ትእዛዝ በተሰጠው መሠረት ረብሯል 1929 ወደ አዲስ አበባ ለመገደብ ከባለቤት ጋር ወደወር ሻሽወርት በሰርተራ አልፏል። ደጃዝማች አበባ ላምበው ወረራዎች ወይም በመንግሥት ያመደ ወገኖች ሲያግ ለግራውራሪ ረባባ ይገራሉት የግራው ደጃዝማች በላይ የጥገ ሾም ከበደ ጓንጉል ላይ መሆን ጥርጣራውን ስለገለጸ ደጃዝማች በላይ በተገኘበት ወር ወሎ ግርች 10 ቀን 1929 ወደ አዲስ አበባ ይወስዳል። በዚህ ጊዜ ጣሊያኖች በዳሉል የግሪክ ጣሊያኖችና አፋር ሕዝቦች ራስ ጉግሳ ለመብሰብ ሀገሩን በተገኘረው ለውሎ ለገገው ወደገሉ ግሊያዊ መንገድ ዲያስታውቀው ጥገ ተቃውሞ ሳያሰግ ይተባ ላላል። ወዲያው ተደፋሪው ጣሊያኖች የኢትዮጵያ አፋር ዳሉል የግሪክ መሥላል አንድ አዲስ ወረላ አፋር አስተዳደር ያቋቋማል።¹ ግርች 30 ደጃዝማች አበራ ተደላ ወደ አዲስ አበባ ይጓዳል። የጥራውራሪ የትግራይ ሕዝብ በውሎ በአስተዳደራዊ ላይ ብቻ ሳይሆን በግለሰባዊ መንግሥት ጥገ ሾም መሆን ጣሊያኖች ባሰራጩት ዜና መሠረት ገጥሞ ለጥራ 1 ቀን 1929 ወደ የገዛት ገሪ ያላል። ደጃዝማች አበባ ላምበው የእንዳ ውኃ አስተዳደር ከደጃዝማች አበራ በግሪክ ይረከባል። ጥገ ሾም ከበደም ወደ አዲስ አበባ ተወርቀው መተ ለአዲስ ደጃዝማች አበባ የጥገ አስተዳደር ይረከባል።

ወዲያው 1ኛ ጥገ ሾም ከበደ ጓንጉል 2ኛ ደጃዝማች አበራ ተደላ 3ኛ ራስ ከበደ መንግሥት ለተኪያ ወደአዲስ አበባ ወረራው ራስ ጉግሳ ለመብሰብ ሀገሩን በተገኘረው ወደ አዲስ አበባ ተወርቀው መተ ወር። የውሎ ግለሰባዊ ወደአዲስ ደጃዝማች አበባ ላምበው ወደደያ ለውሎ ይሁን እንጂ ከሆነ ሕዝብ ጋር አስተካኝ ጥገ ከውሎ ወተር ወደአዲስ ወደ ላም ለግጥሞች ያደረገው አስተዳደር አልገደባል።

1. Corrado Zoli ibd p.276

ጊዜ 1929 ዓ.ም የሁለተኛ ሙቀጣጣዊ ዘመቻ ተጀርጦ ዘቡል ሳይደርስ እኔ ኃይለ ሥላሴም ደጃዝማች አበበ ዳምጠው ወደመጣበት እንዲመለስ ትእዛዝ ያዘዋል። ጊዜ 29 ጣሊያኖች ከያዙት የኢትዮጵያ መሬት በፈቃደኝነት ይወጣሉ። በዚህ ቀን ራስ ጉግሳ አርአያ ከአዲስ አበባ ተመለሰ። በሰላም በግዛቱ በሙሉ የክተት አዋጅ ያስገኛል። ደጃዝማች አበበ ዳምጠው ጁን 18 ከግድግዳው ተነስቶ ከአምስት ወር በኋላ ምንም ሳያከናውን ወደ ደሴ ይመለሳል፤ ወታደርዎቹ ይበቃታሉ።¹ እኔ ኃይለ ሥላሴ ጥገ ሹም ከበደ ጓንጉልን ወደ ግዛቱ እንዲመለስ ፈቀዱለት። ጁን 23 ታማኝ ደጃዝማች አበበ ዳምጠው ቅተላክበትን ገዳጅ ጣከናውን ስላልቻለ ከሥልጣን ወርዶ ወደ አዲስ አበባ ተጠርቶ መጣ። አንስት 1929 ራስ ጉግሳ ወሌ የነበረው ስፋት ተቀንሶ የጥጁ ሀገረ ገዥ እንዲሆን ብቻ ተላከ።

በወሉ የንጉሡ እንደራሴ የነበረው ደጃዝማች ሥዩም ደስታ በሀገሩ ፀጥታ ማስፈን ባለመቻሉ ከሥልጣን ወርደው ወደ አዲስ አበባ ተጠርቶ መጣ፤ በምትኩም የወሉ ግዛት ለ ዋጣቱ የንጉሡ ልጅ አስፋው ወሰን ተሰጠ በጥገ ዜጎችንም ደጃዝማች እምሩ ተሾሙ።

ራስ ጉግሳ ወሌ 1ኛ የጥጁ ጦር 2ኛ በአካባቢው ያለው የራስ ካግ ጦር 3ኛ በአካባቢው ያለው የራስ ጉግሳ ጦር የበላይ አሳዥ ሆኖ ስለተሾመ ወደ ቀበና ዘቡል አመራ።

ራስ ጉግሳ አርአያም በንጉሡ በተሰጠው ሥልጣን መሠረት አክቶበር 1 ተጎ ወደ ደቡብ ምሥራቅ ግዛቱ አመራ።

እኔ ኃይለ ሥላሴ የጉንደሩ ታማኝ ደጃዝማች አያሌው ብሩ ወደ እንዳ መኮኒ እንዲያመራ ያዘዋል። ተመሳሳይ ትእዛዝም ጥገ ሹም ከበደ ጌንጉል ወደ ምሥራቃዊ ግዛቱ እንዲያመራ ትእዛዝ ይደርሰዋል።

ራስ ጉግሳ ወሌ የአመፁ ግእክል ወደተባለው ወደ ዘቡል ያመራል። ራስ ጉግሳ አርአያም ወደ ግዛቱ እንዳይገባበት ተቃውሞ ያለግል። ይሁን እንጂ ራስ ጉግሳ ወሌ ወደ ዘቡል በመጠጋት የደጃዝማች አበራ ወንድም ደጃዝማች አርአያ ተድሳ የጨርጨር ገዥ አድርጎ ይመድበዋል።

በዚህ ወቅት ራስ ጉግሳ ወሌና ደጃዝማች አበራ ተድሳ ከጄኔ ከራያ አመፀኞች ግንባር ፈጥሯል የግራ ወሬ ይሰግል ይሸውም ለራስ ጉግሳ ወሌ ከግእክልዊ መንግሥት ግድረጥ መሠረት ይሆናል።²

ደጃዝማች አያሌው ብሩ ከግዛቱ ዳባት ተነስቶ ላስታ እንደደረሰ ሁኔታው ውዥንብር ያለበት መሆኑን ስለተረዳ ጉዞውን መቀጠል አልፈለገም።

1. Corrado Zoli ibd p.281
2. Corrado Zoli ibd p.289

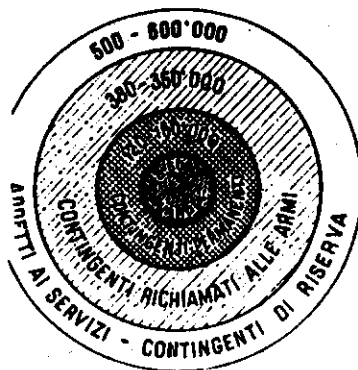
ፈቃውራሪ በዛ በላስታ የራስ ካግ እንደራሴ ከራስ ጉግሳ ወሌ ጋር ስላልተስማማ ጥጁ ቀቦ ከመጣ በኋላ ተመለሶ ወደ ላስታ ሄደ። የቀቦ ሕዝብ አካባቢም ራስ ጉግሳ ወሌ ወደ ሀገራቸው ከመድረሱ በፊት ጃፍተው ነበር። ፕሮምቢር ወር 1929 ዓ.ም ንጉሡ ሁለት ራስ ጉግሳ ታማኝነታቸው አጠራጣሪ እንደነበረና ውጥረቱን ለማርገብ እንዳልቻሉ ተገንዝበ ነበር፤ እምነቱ በደጃዝማች አያሌው ብሩ ብቻ አድርጎ ነበር። ራስ ጉግሳ አርአያ ወደ ወጅራት እንዲሄድ ታዘዘ። ራስ ጉግሳ ወሌ በውሃ አጥረት ምክንያት ከዘቡል ለቆ ፕሮምቢር 6 ለመሄድ ተገደደ፤ በዚህ ጊዜ የተሰጠው ግዛት የጁ መሆኑ ተነገረው፤ ከበገምድር ግዛቱ የተነሳ መሆኑን ተነገረው፤ ከዘራፊዎች የተቀ በለውን መግሪያ ለፈቃውራሪ እንዲያስረክብ ቢታዘዝ ፍታደኛ ስላልነበረ ከግእክልዊ መንግሥት የነበረው ግንኙነት ተፈረጠ።

ደጃዝማች አያሌው ብሩ በአካባቢው የነበረው ሁኔታ ውዥንብር የሞላበት ከመሆኑም ሌላ የፀጥታ ሁኔታም እንደተወራ ከባድ እንዳልነበረ ተረዳ።

ጣሊያኖች እንደልግዳቸው ዝርፊያውና ገድያው እንዳላነው እያሉ ያውሩ ነበር፤ ወደ ኤርትራ ደብዳቤዎችን የግያመላልሱ የራሳቸው የፖስታ ሰራተኞች ይዘረፉና ይደበደቡ እንደ ነበረ ዜና ከማሰራጨት አልተቆጠቡም።

እኔ ኃይለ ሥላሴም በጣሊያኖች ወጥመድ በመግባቱ የእነሱን ራሳግ በመከተል ጣሊያኖች እንደተመኙት ሰላምን ለማምጣት ከግእክልዊ መንግሥት ጦር መላክ እንደሚያስ ፈልገ በግራ ግምገማ ደረሰ፤ ለዚህም ዘመቻ አንድ ሐኪም እንዲላክለት ለጣሊያኖች ይጠይቃል የተላከለት ሐኪም ገን በመገንድ ስለዘገየ በተካሄደው የዘቢጥ ጦርነት ተካፋይ ሳይሆን ወደ ኤርትራ ተመለሰ። የመንግሥት ሹማምንቶች ቁጥጥራቸውን ሲያላሉ ዘራፊዎች በጋቀሳቀሱም የቀናው ግን የአውሳ ሱልጣን ነበር። ዘራፊዎችን አባር የተዘረፈውን ገብረት በሙሉ ማስመለስ ችሎ ነበር። እኔ ኃይለ ሥላሴ ከሁለት ራስ ጉግሳ የትኛው እንደሚሸፍት ወይም ሁለቱ እንደሆነ ግልጽ አልሆነለትም ነበር። በዚህ መሠረት ራስ ጉግሳ አርአያ ከተላክበት ሀገር ደሴምቢር ወር 1929 ወደ መቀሌ እንደተመለሰ ሰሁለተኛ ጊዜ ወደ አዲስ አበባ እንዲሄድ እንዲዘጋጅ ተነገረው።

አዲስ አበባ ያለው የመንግሥት አካል በጣሊያኖች የግኒፈሰ ወረዎች ለማረጋገጥ ወይም ለማስተባበል ያለችገሩ ይሆናል፤ በይፋ ገን ሽፍትነት እንዳልተከሰተና የግድፋ ዝርፊያዎች በየዓመቱ የግዜናውኑክርስ በርስ ዘረፋ አያልፍም የፖስቲክ ምልክትም የላቸውም እያለ ያልተገኘበት ጊዜ አልነበረም። ሆኖም በጣሊያኖች ወራ ተሳታፊ ጠቅላላ በመላው ሀገሪቱ የጦር አዋጅ ከተት ግወጁ ምን ያህል በጣሊያኖች ስብከት ተወናብዶ በእነሱ ወጥምድ እንደገባ ያሳያል። ጣሊያኖች ባደረጉት ፐርፓጋንዳ መሠረት በራስ ጉግሳ ወሌ የግዚዛ ሀገር የቢገምድር ሌላ ምሥራቅ ትግራይ፤ ጥገ፤ ላስታ፤ የጁ፤ ራያ በግእክልዊ መንግሥት አምጽ ነበር። ኮራዶ ዞሊ ካርታ (4) ተፈልጎበታ።

ጣሊያኖች የኢትዮጵያ የወታደር ብዛት ስማወቅ ያደረጉት ጥናት በየዓይነቱ አሰራሮቻቸውታል፡፡

ግርች 22 የግለሰባዊ መንግሥት ጦር ዘቢጥ ይደርሳል። አሰላስቶም (ካርታ ቁጥር 5 ይቃያል) ግርች 22 አራስ ጉግሳ ወሌ በጦር ግዳ ቁመር ደንጂ ይሰፍራል።

ግርች ወር ራስ ጉግሳ አርአያ በጦርነቱ ላይካፈለ ከግደጫው ተነስቶ መቀሌ ይገባል።

ግርች 28 በራስ ጉግሳ ወሌ ላይ አፈዋጥላኖች በጋብ ይጥላሉ። በዚሁ ዕለት ንግሥት ነገሥታት ዘውዲቱ የሚያስቃያት በሽታ የነበረ የስኳር በሽታ ይብሰባታል።

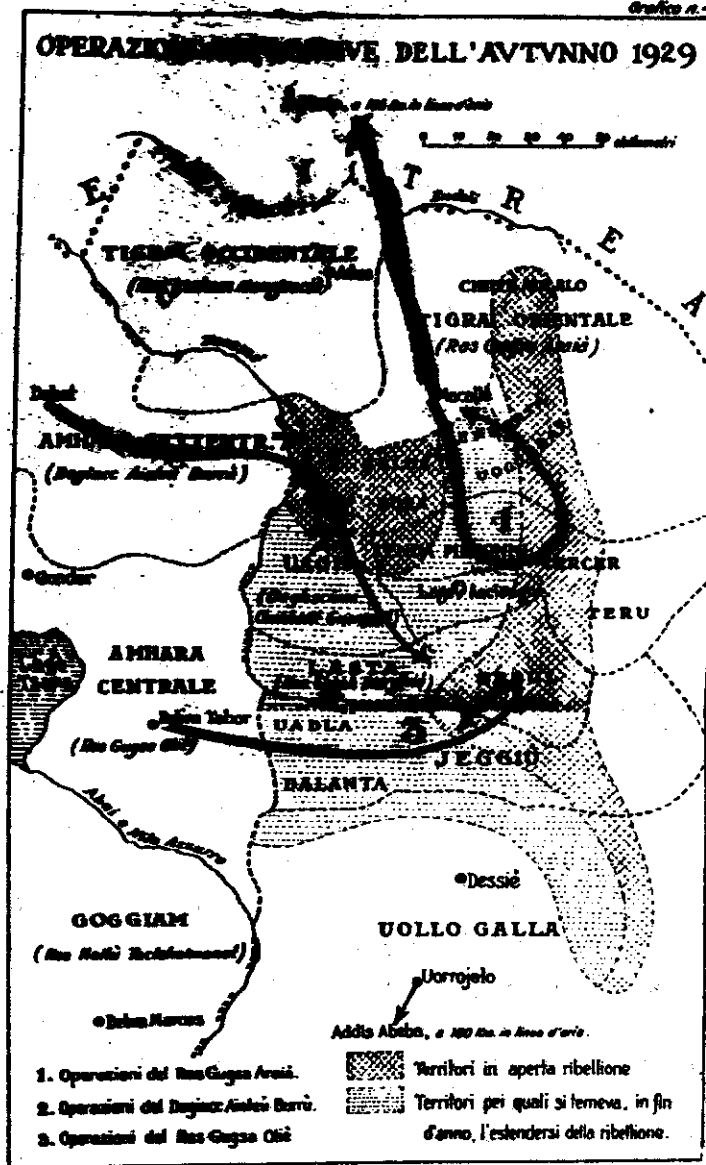
የኢትዮጵያ መንግሥት በግደታይ የኢጣሊያ የስላላ ወጥመድ ገብቶ እንደነበረ ያስረዳል። ጦርነቱ ጥላት በሌለበት ነው፤ የተካሄደውም ግርች 31 ጧት ነበር። (ካርታ ቁጥር 6)፤ ጣሊያኖች የፈለጉትን አግኝተዋል። አወደፊት በኢትዮጵያ ላይ ያሰቡት ወረራ ስለኢትዮጵያ የጦር ከተት ጥሪና ምልክት አስተማማኝ መረጃ አግኝተዋል። በግሉት ተደስቷል። ይኸ በ1922 ዓ.ም (1928-29) የተጠራው ከፊል ከተት በዐድዋ ጦርነት ጊዜ ከተደረገው ተመሳሳይነት አለው።¹ አወደፊትም ለብዙ ጄኔራላት እንደግደለውጥ ብለው ገምተዋል። ከዚህ የተለየ እንደግደሆን ጣሊያኖች በደረጉት ጥናት ለማረጋገጥ በመቻላቸው ተደስቷል።

1ኛ የመጀመሪያ ከተት አዋጅ የተጠራው በሲዳማ ቦረና ዲሴምበር 6 ቀን 1929 ነበር፤ እንደዚሁም በወለጋ፣ በጅማ፣ ወላም፣ ወዘተ በዚሁ ጊዜ እንደነበረ ይታመናል። ወረሊሉ የደረሱም ፈብሯሪ 12 1930 ነበረ፤ ይህ ግሉት ሁለት ወር እና 6 ቀን በኋላ መሆኑ ነው። በደጃዝማች ብሩ የሚመራ ጦር ግን ወረሊሉ የደረሰው ግርች 10 1930 ነበረ፤ ሶስት ወር ከ4 ቀን በኋላ። በደጃዝማች መኮሪያ የሚመራው ጦር ወረሊሉ የደረሰው ፈብሯሪ 26 ሁለት ወር ከሃያ ቀን በኋላ። ደጃዝማች መሸሻ ወረሊሉ የደረሰው ፈብሯሪ 28-2 ወር ከ22 ቀን። ደጃዝማች አተፍርስ ወረሊሉ የደረሰው ፈብሯሪ 26 ሁለት ወር ከሃያ ቀን በኋላ ነው።

2ኛ ለሸዋና ትግራይ ከተት የታወጀው ዲሴምበር 28 1929 ነበረ እንደዚሁም ለሐረር ለአርሲና ለደቡብ ምስራቅ በዚሁ ቀን ሳይሆን አይቀርም።

የደጃዝማች ወንድወሰን ካሣ ጦር ወረሊሉ የደረሰ ፈብሯሪ 18 ሲሆን አንድ ወር ከሁለት ቀን በኋላ ነው። በደጃዝማች ከፈተው ጦር ወረሊሉ የደረሰው ፈብሯሪ 24፤ አንድ ወር ከ27 በኋላ ነው። ልጅ አባ ወዳጆ ወረሊሉ የደረሰው ግርች 15 ሲሆን ሁለት ወር ተኩል በኋላ መሆኑ ነው። ምሥራቅ ትግራይ ዋግ ጦር ግዳ የደረሰው ፈብሯሪ 5 ነው። አንድ ወር ከስምንት ቀን በኋላ ነው። ሰሜን እማራ ደጃዝማች እያሉው ብሩ ትእዛዝ የደረሰው ሴፕቴምበር 30 ቀን ሲሆን የፈብሯሪ 20 ላስታ ገብቶ ነበረ፤ 20 ቀን በኋላ። ራስ ጉግሳ ወሌ ትእዛዝ የደረሰው ሴፕቴምበር 17 ሲሆን አከቶበር 10 የጁ ደርሶ ነበር፤ ሃያ ቀን በኋላ።

1. Corrado Zoli ibd p.363

የወሎ ሥር በተለያዩ ተናት ወደ ሥር ጊዳ ተተላቅቷል። ይህም የተካሄደው የሰው ጋደል የመግሪያ ሰንጠረዥ ኮራዶ ዞሊ ዓመጣው መሠረት ያደረገው ጥናት ትክክልነቱ ስለጊዳዎች የጊዳው ስርዓት ከፍል እንዲ ወተዋበት ተግባራዊ ፕላን የተቀረበው ሽግግሩን የጊዳው ስርዓት ነው።

	ሰዎች	ክፍል	ገዢ	ወቅት	ሥራዎች	ሥራዎች	ሥራዎች
1	ደጃዝማች ሙሉጌታ አዲስ አበባ	2800	5			7	
	- ረዳት - -	300	0			0	
2	- ብሩ ደቡብ ምዕራብ ሲዳማ	12000	1			10	
3	- መኩሪያ - -	2000	0			4	
4	- መሸግ ወልደ ከምባታ	2500	0			1	
5	- ደቡብ ደቡብ ምዕራብ	600	0			?	
6	- አተፍርስ ነፍ	1000	0			0	
7	አዩ ረዳት ደቡብ ምዕራብ	150	0			0	
8	አድ አባ ወዳጆች - ምሥራቅ ሐረር	400	0			0	
9	- - ረዳት	300	0			1	
10	ተኝዝማች ፍቅረ ግርግሮ ሙሀል ወሎ	1500	0			4	
11	ደጃዝማች እያሩ ወሎ	2000	0			0	
12	- አበበ ዳምጠው -	300	0			2	
13	- ወንድሰን ካማ ሸጥና ላስታ	5000	0			4	
14	- ተስፋ ሎጋዋቦ	400	0			?	
15	- አድማሱ አግራ ሳይንት	2000	0			?	
16	ራስ ጉግሳ ወሎ ሙሀል አግራ	10000	2			10	
17	ደጃዝማች ከፈተው አፍራታ	300	0			3	
18	? አምባሰል	750	0			0	
19	ደጃዝማች እያሩ ብሩ ሰጌን አግራ	3500	0			5	
20	ራስ ጉግሳ አርአያ ምሥራቅ ትግራይ	5000	2			9	
21	- ሥዩዋ ምዕራብ -	600	3			7	
22	ጥገ ሽግግር ከወደ ጓጉል ጥገ	1600	0			1	
	ፊኖር	54900	13			67	

ከዚህ በላይ የተጠቀሱ በሙሉ በጦርነት አልተካረሉም፤ በመሃሉ የተበታተኑ ብዙ ናቸው፤ በጦርነት ከተካረሉ የተበታተኑ ይበልጣሉ።

ይህ ድምርና ጥናት ገን የሚያመለክተው የከፊል ምልክት ነው። ሙሉ ከተት በደረግም ከአውነት የግድርነት ስግግር አይሆንም። ሊትየድ የምታሰሩት የሰው ኃይል መቁጠር አስረላጊ አይሆንም፤ መቁጠር የሚያስፈልገው ሀገሪቷ ያላት የመሣሪያ ብዛት ነው። በስሜን ሊትየድ የሚገኘው የመሣሪያ ብዛት በሚገባ ይታወቃል፤ በቲ ግስረጽ አለ። በሌሎች ክፍላት ሀገርም ግምት መውሰድ አያስቸግርም ካለ በኋላ ኮራዶ ዞሊ ከተከዘ በስተምሥራቅ እና በስተምዕራብ ብሉ ለሁለት በመካፍል ለአያንዳንድ ቀጠና የድምሩ በስንጠረዥ በዝርዝር ይገልጻል። ስንጠረዥም እንደሚከተው ያጠቃልላል።

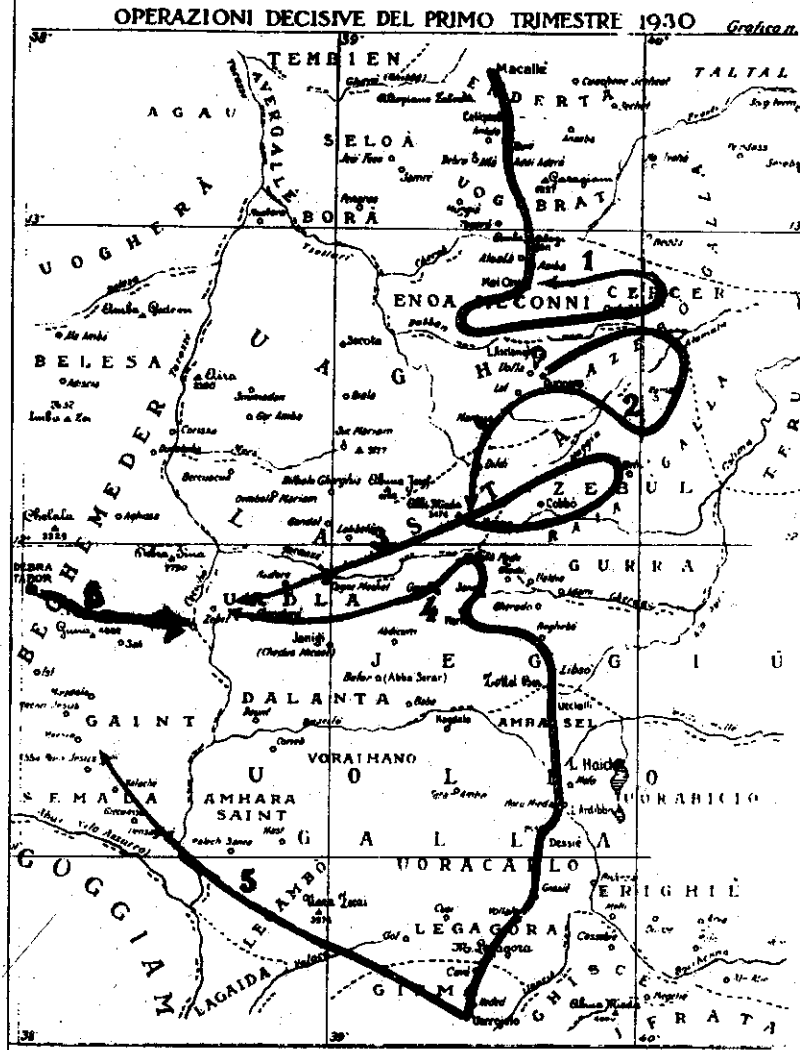
ክፍላት ሀገሮች	ጠብመንጃ	መድፍ	መትረፍ
1ኛ ከተከዘ በስተ ምሥራቅ	89.100	4	24
2ኛ ከተከዘ ግዶ	77.500	6	21
3ኛ ሸዋና ደቡብ ሊትየድ	100.000	6	30
4ኛ ግእዝላዊ መንግሥት	250.000	120	130
ድምር	<u>541.600</u>	<u>136</u>	<u>205</u>

ከዚህ ግምት በመነሳት ነው ሊጣሊያ በግድግዳ ጦርነት 500.000 ተዋጊዎች ያሰለፈችው።

ይህ ሁሉ ሊትየድ ብዙ ዓመት ከወረራ በፊት ለጠላት ተጋልጣ እንደነበረች የሚያስገነዝበን ነው። ጣሊያኖች በይፋ ባይገዙባትም እንቅስቃሴዋ በቁጥጥራቸው እንደነበረ ያሳያል። ራስ ጉጉላ ወሌ መጋቢት 22 ቀን 1922 ዓ.ም (ግርች 31 1930) በጦር ሚዳ ሲገደል ንግሥት ነገሥታት ዘውዲቱ የቀድሞ ባለቤት ሚያዚያ 24 (አፕሪል 22) በድንጋጤ አረፈች።

ንግሥቲቱ ከቀድሞ ባለቤትዋ ጋር የተፃፈችው ደብዳቤዎችና የተለዋወጠችው ሌሎች ሰነዶች በጠላት ሳይቀር አድናቆት አግኝተዋል። የንግሥቲቱ የቀድሞ ባለቤትዋ ከዋት ለግትረፍ ያደረገችው ጥረት ደግነትዋን ሃቅኛ ፍቅሯን በጥላህ አሳይቷል። ንጉሥ ተፈሪ ጋር በሥልጣን አለመጋታቷን የበላላነቷ ምልክት ተብሎ አድናቆት አግኝተዋል።

መጋቢት 25 (አፕሪል 3) የዘውድ አግባሪዎች ተሰብስበው ንጉሥ ተፈሪ መኩንን ንጉሠ ነገሥት እንዲሆን ወሰኑ። በግንባቱ ኃይል ሥላሴ በሚል ስም በይፋ የሊትየድ ንጉሠ ነገሥት ሆነ።

1. Operazioni del Ras Gugsa Araya.
2. Operazioni del Uaghaicum Chebbad Guanguil.
3. Operazioni del Degiacet Asteleu Burru.
4. Operazioni del Degiacet Mulughela (esercito imperiale).
5. Operazioni del Degiacet Burru.
6. Avanzata del Ras Gugsa Ozi.

COMBATTIMENTO DI ZEBIT (Si)

giacch Mulugheta (13.000 fuc., 5 cannoni, 24 mitragli.)

giacch Aialeu Burru (7.000 fuc., 1 canna, 6 mitragli.)

insieme tutte le forze della Spedizione imperiale.

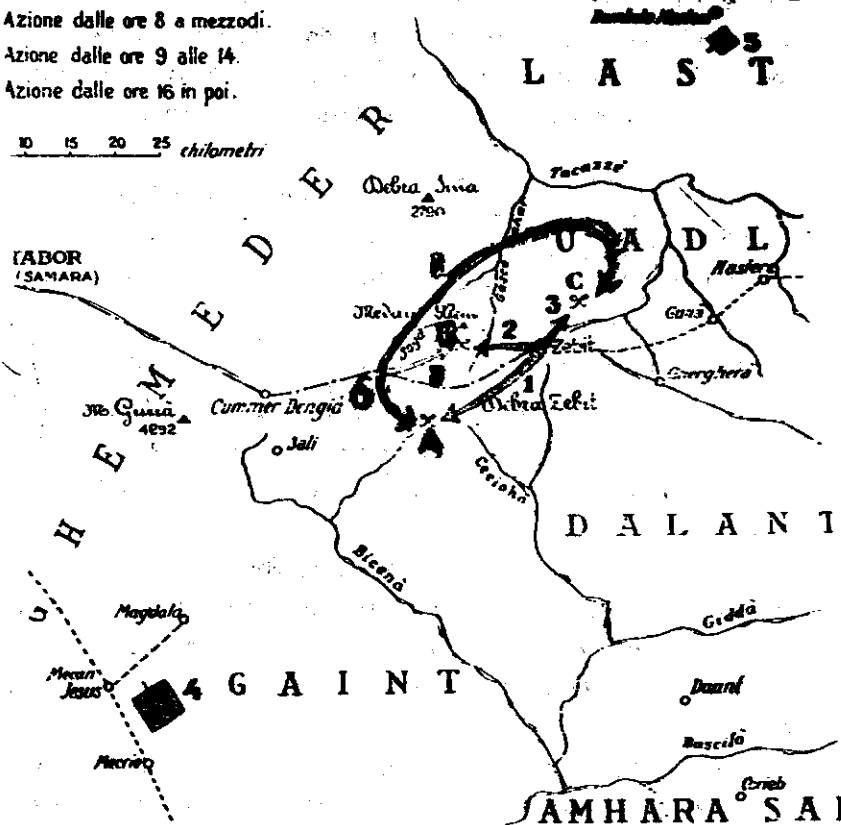
giacch Burru (14.000 fuc., 1 canna, 10 mitragli.)

Azione dalle ore 8 a mezzodì.

Azione dalle ore 9 alle 14.

Azione dalle ore 16 in poi.

10 15 20 25 chilometri

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

LA PRIMA AZIONE

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929
 La prima azione fu compiuta il 26 aprile 1929

በ1930 እንስት ወር በድንገት ደጃዝማች መሐመድ ያሲን 30 ተዋጊዎችን በመጥፋት ሄደረግ የተባለ በኢርትራ የጊገውን ጉዛ አጥቶ ብዙ የተገድ ከብተችን ዘር። በጥቂት ከኢጣሊያ ወገን እንድ ተዋጊ ሞተ፤ ሶስት ተሰሏል። የደጃዝማች ያሲን እህት እንደአጋጣሚ ሀሰብ ትገኝ ስለነበረ ለመያዣ በጣሊያኖች ታስሮ እንድ መልክተኛ ወደ ሱልጣን ተላኩ ስለረዘመው ሥራ ሲጠየቅ ደጃዝማች መሐመድ ያሲን ለኢርትራ ሀገረ ገዥ በሰጠው መልስ ለተፈፀመው ድርጊት ሁሉ በኃላፊነት ራሱ ተጠያቂ መሆኑን ገልጾ የፈፀመውን ወገኖቹ ወደ

ኢርትራ ግዛት በመሄዳቸው ባጠፉት ጥፋት ያደረገው ቅጣት መሆኑን የግሏ ሲሆን፤ ለወደፊትም መሬቱ ካልተመለሰለት ተመላሳይ ቅጣት ከግድረግ እንደግይመለስ ገለፀላቸው። ጣሊያኖች የቢሩ ሱልጣን የግራጽግቸው ድርጊቶች ብቻው እንዳልነበሩ የግሏ ገፃገግ ደርሰናል የግሏ ሰበብ ፈጠሩ። ለዚህም ግስረጃ የሆኖቸው ከዘራፊዎች ውስጥ የደጋ ሐበሻ ሰዎችና የታጁራ የፈረንሳይ እፋሮች ተተላቅለው በመገኘታቸው ነው። የኢርትራ ሀገረ ገዥ የሱልጣን መልስ እንደደረሰው በዚህ ዓመት ለፕቴምበር ወር እንደገና 500 የቢሩ ታጣቂዎች 15 ተዋጊች ብቻ የነበሩዋት ዋጂ የተባለችው የኢርትራ እፋር መንደር አጥቅተው ከወታደሮቹ ግግሮ ሲገደሉ ግግሮ ተግርክው ተወለዱ። ከወራሪዎችም እንዳንዶቹ እስከ በይሱል 50 ኪሎ ሂትር ከአሰብ ርታ የታገኘው የወደብ ከተማ በመድረስ ዘረፋ ፈጽመው ቤቶችንም እታገላው ወደ መጠባት የኢትዮጵያ ግዛት ለመመለስ ቸለው ነበር። ደጃዝማች መሐመድ ያሲን ባገኘው ድል ተኩራርቶ እንደገና በሌፕቴምበር ወር እጋማሽ 400 ታጣቂዎች በመጥፋት ሄደረግ የተባለ የኢርትራ እፋሮችን ጉሳ ለመዘረፍ ወሰን አቋርጦ መጥቶ ነበር። ዳሩ ግን ጣሊያኖች ተደራጅተው ይጠብቁ ስለነበረ 15 ሰዎችን ገድለውበት 20 በግብላ ከባድ ጉዳት ስለደረሰባት ወደ መጣበት እንዲመለስ እድርገውታል። እንደገና ጣሊያኖች መልሰው በግጥታት እንደ ሀገሩ ልግድ በግሏ ሰበብ ሰፊ ዘመቻ ለግድረግ ወሰነው አከባቢ 1930 የኢርትራውያን ተዋጊዎች የቢሩ ታጣቂዎችን በድንገት በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ገብተው ከዘረፉ በኋላ በሰዎች ላይም ከባድ ጉዳት በግድረስ የግሽቹትን እስከ ኪሮ (Chirif) የሱልጣኑ ድፍ ሰፈር ድረስ በግባረር ለግንታ የሱልጣኑ የፃዎሽግ በመድረስ ፤ በዚህ ጉዳት ልዩረው

ማድረግ እታገላው የግሽቹትን ፤ እታገላው ለወደጊጥው ሱልጣኑ 150 ታጣቂዎች ተገደሉ።

በዚህ ጦርነት ፊትም ተገደለዋል። ከጥቂትም መሀል ታጥቂት የሱልጣኑ እህት ለጥቢውና አደራፊው የነበረችው፤ እንዲሁም ሁለት ልት ልጆቹ ተገደለዋል፤ ከጣሊያኖቹ ወገን የጥቂት ሰዎችን የቀሱ አስር ክፍ። ከሱልጣኑ ልተሰቦች ጉሳ የሱልጣን ጅመት የጊገዛቸው እንደ የወገድም ልጅና እንደ ባላት የሱልጣኑ ሥራ የግደደገፍ የነበረ ባቻ ሳይሆን ተርተው ነበር። በጦርነቱ ጊዜ ደል ይገኝ የነበረ ሌላ የሱልጣኑ ምት ልጅ መሐመድ እየ የተባለም ሳይገደል በሕይወት ተረፈ፤ ሱልጣን የግሽቹው ከእነሱ ልተሰብ ስለሆነ ከእንድ ዓመት በኋላ የኢትዮጵያ መንግሥት መሐመድ እየን የቢሩ ሱልጣን ሳድርጉ ከጅም በተር በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ፤ በኢትዮጵያ ዜጎች ላይ፤ ደጃዝማች ግራጊ ያለው ከፍተኛ ባለሥልጣን ያሉበት ሰዎች ላይ የተደረገው ጥፍጨፋ በተፈፀመው የዘር ግጥፋት ወገኛል በጣሊያኖች ላይ ያሰጣው ተቃውሞ አልነበረም።

ፍራንኬቲ በግዝሊያ በ1929 ዓ.ም (1921 ዓ.ም) ስለደረገው ጉዞ በደረሰው መጽሐፍ ውስጥ በግልጽ ተጠቅሶ እናገኛለን። እንድ ዓመት ከዘቢጥ ጦርነት በፊት በባርነ ራይግንዶ ፍራንኬቲ የግጥፍ የኢጣሊያ ቡድን በኢጣሊያ መንግሥት መሐ ፍታድ በኢትዮጵያ ግዝሊያ ነደጅ ግዕድን ጥናት እድርጉ በኢትዮጵያ መንግሥት ለግብታዊት በግሏ ሰበብ ከአሰብ ልይሱል በኩል ግዝሊያን አቋርጦ፤ ግይጨው ደርሶ፤ ተመልሶም ወደ እሰብ በመሄድ ጉዞ እድርጉ ነበር። ዘመኑ በአካባቢው በሰግን ምሥራት ኢትዮጵያ ውጥረት የሰፋ ነበር፤ እርስ በርስ ጦርነት የግዝሃድበት፤ የደጋ ኢትዮጵያ ፤ ገን ዘራፊዎች ወደ እፋር ክልል እየሄዱ በእፋሮች ላይ በደል ደረጃግሎ እያሉ ጣሊያኖች ወራ የጊያናፍሱበት ነበር። በራስ ጉዝ ወደ ሳይም የነበረ ጦርነት የተካሄደበት ወቅት ነበር። ቡድኑ ጉዞውን ለመጀመር ኖቬምበር ወር 1928 እስከ ገባ። ከኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና ከገንሥ ተፈሪ ሙኩንን ወደ ግዝሊያ እንዲሄድ የተሰጣቸው ፍታድ ነበራቸው። የእውሳ ሱልጣን

ፍታድ የተሰጣቸው መሆኑን በመገለጽ ግዛቱ ብሎ የግራጣጠረው በጋሐፊ ምሽገና ጣር ሃዲድ መስፈጭቸውን በመቃወም የጻፈላቸውን ደብዳቤያ ይዟል። ቡድኑ ከአሰብ ወደ ጋሐፊ ሄዶ ሰፈረ። ቡድኑ የነበረው የሰው ብዛት 105 ነበር፤ 70 የትኝ ግዛቶቻቸው ወታደሮች ሲሆኑ የተሩት እስተርጓሚዎች የመንገድ መሬዎች ባለ ገመሱች ወዘተ ነበሩ። የያዙት መሃሪያ ብዛት ከመትረየስና ከሽጉጥ ሌላ 87 ጠብ-መንጃዎች ነበራቸው፤ ብዛት ያላቸው ገደቶችም ይዘዋል። የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የተሰጣቸው ፍታድ ገን 50 ጠብ-መንጃዎች ብቻ ነበር። ሁሉም ኖቬምበር 30 ገሐረ ተሰብስበው ነበር። ጣሊያኖች የግሏ ፍብት በደጃዝማች መሐመድ ያሲን ግዛት ሲሆን፤ 50 ዓመት በፊት በጣሊያኖች የተገደሉት በደጃዝማች መሐመድ ያሲን ሳባትና አጉት

የጊዜ ለፋርቅ መሆናቸውን ጣሊያኖች አረጋግጠዋል። በባርኔ ራይፕንዶ ፍሬንኬት የጊዜው ቡድን ዓላማው ሳይንሳዊ የገልጽ ምርምር ለማድረግ ቡድን ሳይሆን በአጠቃላይ የኢጣሊያ አውራጃ ገዥ፣ በኤርትራ ሀገር ገዥ የጊደገፍ በመሆኑ የቤሩ ሱልጣን የኢጣሊያኖች ዓላማ የገዳጅ ምርምር ለማድረግ ሳይሆን የፖለቲካ ዓላማ እንዳላቸው በትድጊያ ፕሮግራም ስላለበት ተቃውሞውን ግለግት ጀመረ።

የቡድኑ መሪ ከሱልጣኑ ጋር በገልጽ ለመነጋገር ያደረገው መከራ አልተቀነሰም። ሼክ ጀግል ኤዲን የተባለው በጣሊያን ዳክላያ ግዛት ታዲያ የነበረው ለደጃዝማች ያሊን የጊስቱ ወንድም በመሆኑ ወደ ደጃዝማች ቢላክም ከኢትዮጵያ መንግሥት ትእዛዝ ስላልደረሰው ጣሊያኖችን ሊተባበሩ እንደግደረገው፣ ሊያያቸው እንደግደረገው፣ በጋይል ለግለሰብ ቢጥክሩም እንደጊደገው ገለጠላቸው። ሸኩና የመንገድ መሪ የነበረው መሐመድ አሰጣን በሱልጣኑ የተባለው ከመንግሥት የተሰማቸው ፍቃድ ይዘው ለግላገት ቢሄዱም ሱልጣኑ ወረቀቀኛ የተቋቋመበት ይህኖሱ በግለት አልተቀበላቸውም። የደጃዝማች መሐመድ ያሊን ተቃውሞ ለጣሊያኖች ጉዞቸውን ከመጠቀል የጊያግዳቸው አልነበረም። ጣሊያኖች ለሰበት ወር ሳይንቀሳቀሱ ያገዳቸው ከአሥመራና ከአስብ በጊሄዱበት እካባቢ ዘራራዎች ስላሉ ጉዞቸውን እንዳይቀጥሉ ይሰማቸው የነበረ ትዕዛዝ ነበር። ለቡድኑ የደረሱ መረጃዎች ከተለመዱ እነሰተኛ ዝርፊያዎች በተር ልዩ ክስተት እንደሌለ በጊገባ ተገንዘበ፣ የጊነፍሱ ዜናዎች በጣም የተጋነኑ መሆናቸውን ስለተረዳ ጉዞውን እንዲቀጥል ከመጠየቅ አላጀረጠም።¹ ይኸውም የኢትዮጵያ መንግሥት እድም ነበር። በሌላ በኩል ደጃዝማች መሐመድ ያሊን ከቅርብ አለቃዬ ባደረጋቸው ግንኙነቶች አርገጥ የኢጣሊያኖች ቡድን እንደጊደገው ደብዳቤ ቢጻፍም አርዳታ እንዲሰጣቸው አይልም፤ እንዲያውም ክትትል እንዲደረግባቸውና አርዳታ እንዳይሰጣቸው ብለው አስረድተውት ነበር። ደጃዝማች ራሱ ነጭ ሰው ወደ ግዛትህ ከመጣ ትዋታለህ ብሎ እንድንጠገን አስጠንቅቆኛል አያለ ከመናገሩም በላይ ከጣሊያኖች ወደ እሱ የተላኩ የጊስቱ ወንድም ታዲያና መሐመድ አሰጣን በሱልጣኑ ጣሊያኖችን ለማስረገፍት የሌለው የወር ጋይል አለኝ በግለት እንዲጽፉ አድርጓቸዋል። ከዚህ ሌላ ደጃዝማች መሐመድ ያሊን ጣሊያኖች ጉዞቸውን ከመቀጠላቸው በፊት አስብ ሳይ ብዙ ሰው የተገኘበት ባለሥልጣናት ባሉበት ስብሰባ አድርገው ባባቱ የተገደሉ ጣሊያኖች እንደጊደገው የቀሩ ተግምለው እሱንም ሊገድሉት የግሉ ስለሆነ እንዳይጠጋቸው ምክርና ግስጠንቀቂያ ይደርሰው ነበር።

1. Raimondo Franchetti : Nella Dancalia Etiopica p.72

2. Raimondo Franchetti ibid p.74

ጣሊያኖች በሰራረብት በጋሐረ ሥራ ረተው አልተቀመጡም በየቦታው እየተዘጋጁ ሀገሩን እያጠኑ በጊገጥቦት ወትት የአሰብ አውራጃ ገዥ ደሊምበር 29 ከቦታው እንዳይ ገባቀሱ ጥበት ትዕዛዝ ያስተላልፋል፤ የተሰጡ ምክንያቶች ከዚህ በፊት ተደጋግመው የተነገሩዋቸው አስደንጋጭ ሐሰተኛ የረጠፈ ወረዎች ከዘራራዎችና ነፍስ ገዳዮች እንዲጠነቀቁ ለማድረግ ነበር።¹ ለዚህ አስደንጋጭ ዜና ምክንያት የሆነው ከገራፍ ሼክ ጀግል ኤዲን አልፎ ይገኝ የነበረው ሐበሾች የደጋ ብዙ ሰዎች የቤሩ ሱልጣን ግዛት ብዙ ከብተችን ዘርፏል ብሎ ያስላስተላል ሊሆን፤ የቡድኑ መሪ ገን ሩት ቦታዎች ድረስ ደጋፊ የሆኑ አፋሮች አግኝተው ስለነበር የጊያስረፈው ነገር እንደሌለ ለማረጋገጥ ችሎ ነበር። የአሰብ ገዥ ግን ባገኘቸውን ወረዎች መሠረት በግድረግ የኢጣሊያ ግዛት ወሰኖችን በወታደሮች አጠናክሮ ነበር። ተዘረፋ የተባሉ ከብተች የደጃዝማች መሐመድ ያሊን ገብረት ስለነበሩበት ደጃዝማች ተከታትለው በግጥታት የተዘረፉትን ከብተች ግስጠላክ ችሎ ነበር። በዝርፈያ የተደረጉ ውጊያዎች 6 ደንከሉች 17 ዘራራዎች ጥተዋል ተብሎ የተወራም የጥቂት ሰዎች ቁጥር 3 ብቻ እንደነበረ ተረጋገጠ። ዘራራዎችን ይመራ የነበረው በአንድ አፋር በነፍስ ገዳይነት ወደ ደጋ ወጀራት ሀገር ሄዶ ይኖር የነበረ መሆኑ ታወቀ (አንዳንድ የተባለው)። በዚህ ጊዜ የቡድኑ መሪ ግመሉችን ለመግዛት ከኤርትራ ወረዎች ለመገናኘት እንዲያመቸው የኤርትራ ባለሥልጣናት ጣልቃ ሳይገቡበት በራሱ የላብ እንዲገባቀሱ እንዲፈቀድላት በመጠየቅ ወደ አሰብ ሄዶ ነበር፤ ነገር ግን የግድታረት የአስተሳሰብ ልዩነት ስለነበራቸው የጉዞው አስረገዘነት ግድረግ የጥራል፤ የኢኮኖሚ ውድቀት እንደጊያስከትል ባለሥልጣናቱ ሊረዱ ባለመቻላቸው ጋዘን እየተሰጣው፤ ግን ተስፋ ባለመቆረጥ በገና የዜግ ዲሊምበር 22 ወደ ደረገሐረ መጥቶ በዓሉን ከጥፍሮች የቡድኑ አባላት ጋር በደስታ አላለፈ ሁሉም ጉዞውን ለመጠቀል አስፈቅዶ ይመጣል ብለው ይጠባበቁ ነበር። ሆኖም ተስፋቸው ከገንቀሀን። ደጃዝማች መሐመድ ያሊን ስላደረገው ዘመቻ የመጨረሻ ወረዎች እንዳስረዱ በግጥቱ የተተኩሱ ጥይቶች ለሰት ብቻ ነበሩ፤ አንድ ጥይት ከዘራራዎች ፤ ሁለት ከደጃዝማች፤ ሌላ ውጊያ የተነሣው በወደባ ነበር። ደጃዝማች 800 ግመሉች ከዘራራዎች ነጥተው እንዲሸጥላቸው ጣሊያኖች በወደቁት ግመሉቹ ለብዛኛው አነስታይ ጾታ፤ ወተት የጊስጡ ስለሆነ ለመጀገን እንደግደረገው ነገራቸው። ፍሬንኬት በተመሳሳይ ጥያቄ ዲሊምበር 27 እንደገና ወደ አሰብ ሄደው መሐመድ አሰጣን በሱልጣኑ የጊባለው ወደ ሱልጣኑ ተልኮ የነበረው የመንገድ መሪ ታስሮ ተይዟል ተብሎ ሲታሰብ እሱ ገን የነበረው ወደ ገሐፊ ተመልሶ መጣ። ሱልጣኑ ከገራፍ በተር በግዛት ጣሊያኖች እንዳያልፉ ፈትደል ብሎ ነገራቸው፤ በሌላ ቦታም ለመገናኘት ግዢ መሆኑን ነገራቸው።

1 Raimondo Franchetti ibid p.82

ዘራፊዎች ገና በዓላቸውን ለማከበር ወደ ሀገራቸው ተመልሰው ስለነበረ ባርኔ ፍራንኬት ወደ ኦርትዶ ገዥ ቴሌግራም ልኮ «እኔ የላኳቸው መረጃ የሚለጡኝ ሰዎች በቤሩ ግዛት ውስጥ ሁለት ቡድኖች 500 እና 300 አባላት ያሉባቸው ዘራፊዎች በስተቀር ሌሎች ወደ ሀገራቸው ተመልሰዋል። ከወደጥና ከደሴ የሚተላለፉ ወራሾች የተጋነኑ ናቸው የቤሩ ሥልጣንም በግዛት ለማለፍ ፈትዶልኛል ስለዚህ በአሰብ አውራጃ ገዥ በኩል ያስተላለፉት እንዲሁም እንዲነሳልኝ፤ ከዚህ በላይ መዘግየት ለጉዟችን እንትፋት ሊሆን ይችላል። ብሉ ነበር። ተጓዦቹ እንደልባቸው እንዳይንቀሳቀሱ ይከለከሉ የነበሩት 1ኛ በአካባቢው ፀጥታ የለም 2ኛ የቤሩ ሥልጣን ፍቃድ አልሰጠም በግለት ነበር። እሁን ሁለት ምክንያቶች የተወገዱ ይመስላሉ። ይሁን እንጂ የቡድኑ መሪ በቴሌግራም በጠየቀው መሠረት ሁኔታዎች አስኪጣሩ ድረስ እንዲጠብቁ የሚል ነበር።

ጥናው ችግር ሆኖ የተገኘው ተጓዦቹ ለነበራቸው የከብቶች የመኖ እጥረት ነበር። ብዙ ግመሎች ይሞቱባቸው ስለነበር ላር ወደ ሚንሽት ቦታ እንኳን ለመንቀሳቀስ ሊያስቡ ነበር።

በዚህ ጊዜ የምሥራቅ ትግራይ ገዥ ራስ ጉግሳ አርአያ ወደ አዲስ አበባ ተጠርቶ በምፅዋ በመርከብ ተሳፍሮ ፈብሯሪ 21 አሰብ ደርሶ ነበር። የቡድኑ መሪ ፍራንኬት ወደ አሰብ ሄዶ ራስ ጉግሳን በማገገር በአርሱ ሥር የሚተሳደረው ለቤሩ ሱልጣን ደብዳቤ እንዲፀናለት ቢጠይቀው ተዘቃሳ አተባበል ነበር ያገኘው። አሰብ ሆኖ ለበታች ሾሞች ትዕዛዝ መስጠት እንደሚችረው ሊያስረዳ ቢሞክርም ባርኔ ፍራንኬት ለዚህ ሁሉ ችግር መፍትሄው የኦርትዶ ሀገረ ገዥ መሆኑን ግወት ስለተሳነው ወይም ደፍሮ መናገር ስላቃተው በጣሊያኖች የተፈጠረው ችግር የመስዋዕትነት ተማሽ በነበረው ራስ ጉግሳ ላይ ቁጣውን አወረደበት። በሥነ ሥርዓት አነጋገር ትቶ በዛቻ አነጋገር ደብዳቤ ለሱልጣኑ ካልሰጠሽኝ ተጓዦቹ ያለ ፈቃድ ጉዞአቸው የሚቀጥሉ ስለሆነ ለሚደርሰው ሁሉ በጋላሬነት የሚጠየቅ መሆኑን ብሎ እየዛተ ሌላ አስተርጓሚ ሊያስተረጎሙ ያልፈለገ ከሥነ ሥርዓት ውጪ የሆኑ ቃላቶች በሚስቱ ፊት ንቀት የተሞላበት ሲያወርድበት ራስ ጉግሳ ደብዳቤ ለመጻፍ ተገደደ። ገን ከአዲስ አበባ ግረጋገጫ ካልተላከ ለባርኔ ፍራንኬት እንዳይሰጠው ለጊዜው ለባራምባራስ በየገን መርሻ እጅ እንዲቀመጥ ተደርጎ ነበር። ግረጋገጫ ገን ስላልተላከ ደብዳቤው ሳይሰጠው ቀረ።

ከአሥመራ የሚጠጡ መመሪያዎች ሁኔታዎች አስኪጣሩ ድረስ ጠብቆ የሚል የተለመደ አነጋገር ነበር፤ ተጓዦቹ ገን ከዚህ በላይ ከጠብቆ ከብቶቻቸው እንደሚያልቁባቸው ተረዱ። ባርኔ ፍራንኬት ከሊጣሊያ ባለሥልጣኖች ተገናኝቶ ጉዞውን እንዲጀምር እንዲፈቀድለት ግርች ወደ አሰብ እንደገና ሄደ። ዳሩ ገን ሳይቀናው ቀረ። ስለሆነም ትዕግስቱ ስላለቀ አሰብ ሆኖ ለግርች 2 ሁሉም ግመሎች ጋህሬ እንዲሰበሰቡ

ግርች 3 ጉዞውን እንደምራለን (የሚል ቴሌግራም ላኩ) 3 ወር በከንቱ ከጠብቆ በኋላ ከጋራረ ጉዞውን የሚጀምሩበት ጊዜ የቡድኑ የለው ብዛት ጣሊያኖች ከ12 ሁለት በው ሊቀነስባቸው ጨምሮ ነበር። ሌሎቹ ገን ወታደሮች 111 ፣ ግመሎች 100፣ ግመሎችን የሚነዱ 33፣ በትሎች 16፣ መሪዎች 7፣ ድምር 151። ጣሊያኖች 10፣ ድምር 161። ጠብመንጃዎች 115፣ መትረየስ 1። እገረ መንገዳቸው ባለቤት የሌለው ግመል አግኝተው ወስደው ተጠትመውበታል።

ግርች 3 ጥለረ ይደርሳሉ። ግርች 4 ሊደሐ ሌላ፣ ግርች 5 ግብሬ፣ ግርች 6 አሹላ፣ ግርች 12 ደራብ፣ ግርች 16 አውራ 20 ኦራኩር አፍራራ ሐይቅ ጉን የሚገኙ ጣሊያኖች ሐይቅ ጁሊየቲ ብለው የሰየሙት ይደርሳሉ።

ከአፍራራ ሐይቅ ወደ ጉርብሉ በሚጓዙበት ጊዜ የሚጠጣ ውሃ ችግር ነበር። በየቀኑ ውሃ ተለክቶ ለጣሊያኖች 10 ሊትር፣ በተን ለኢንዲጀኖች 5 ሊትር በተን ይሰጣቸው ነበር። ለተወሰኑ ቀናት ገን ለኢንዲጀኖች 2 ሊትር በተን ብቻ ታደላቸው። ሁለት ኢንዲጀኖች በውሃ ጥም ሊሞቱባቸው በመንገድ ደክመው ሊቀሩ አስከፈናቸውን ፍለጋ ለመሄድ አልሞከሩም። አፕሪል 15 ኤረርቲ የዘራፊዎች መገናኛ የተባለው ቦታ ደረሱ። ከዚህ ጊዜ ባርኔ ፍራንኬት ከጥቂት ወታደሮች ጋር ወደ ግይጫው ሲያመራ የቀሩት ሁሉ ወደ አሥመራ ለመመለስ በመቀሌ በኩል ጉዞአቸውን ቀጠሉ 8 ቀን በኋላ ሊጣሊያዊ የግይጫው ስልክኛ ደጃዝማች አበበ ዳምጠው አተባበል አድርገውለት ግይጫው ገባ። የፍራንኬት ዓላግ አሁንም ዳንካሊያን አዳርጦ በመጣበት ወደ አሰብ መመላለስ ሲሆን ከኢትዮጵያ ባለሥልጣናትና ከኦርትዶ ሀገረ ገዥ ገን ከዓላግው እንዲታቀብ ምክር ይጉርፍበት ነበር። ሚይ 3 የላክለት ደብዳቤ በደንካሊያ ላይ ያለው ሁኔታ የተባባሰ ስለሆነ ደጃዝማች ሥዩም (በወሉ የገንሡ እንደራሊ) ደጃች አበበ በዘመቻ ግይጫው የሚገኘው ባንድ ታል ወደ ተሩና ዳንካሊያ እንዳይሄድ የሚቃወሙ በመሆናቸው በሊጣሊያ መንግሥት ስም በመቀሌ በኩል ወደ ኦርትዶ ቅኝ ግዛት እንዲመለሱ ትእዛዝ ለመስጠት እንደዳለሁ የሚል ነበር። ፍራንኬት ገን እንዲህ ያለ ቴሌግራም ክቡር ሀገረ ገዥ ያረቀቀው አይመስለኝም ቢር ቁጭ ብለው ያሉት ቢርከራቶችና በሰፍራው ከሕዝቡና ከተፈጥሮ ተቀላቅሎ የሚውል ሰው ያላቸው አስተያየቶች የተለያዩ ናቸው። በዚህ መንገድ በመነሳት ክቡርነትም የላኩልኝ ቴሌግራም አስገርጦኛል። ምክንያቱም እኔ ከግደርገው የሚጣጣም አይደለም። ደጃች ሥዩምና ደጃች አበበ መቃወማቸው አዲስ ነገር አይደለም። ለሰድስት ወር ነው እንዲህ ያለ ንግግር የማያምጠው። ደጃች ሥዩም ከቻለ ወደ ቆላ ክፍል ይውረድ ከሁለት ወር በፊት ጀምሮ ደጃዝማች ወታደራዊ እርምጃ ለመውሰድ እትድ ነበራቸው። ደጃች አበበ በድንገት እዚህ መጥቶ በሕዝቡ ላይ እርምጃ በመውሰዱ በሕዝቡ የተጠላ ሆነዋል። ከሩት ሆኖ የዚህ ሀገር ሁኔታ መፍረድ አስቸጋሪ ነው ትክክለኛ ያልሆኑ የሚደርሱ መረጃዎች

መሠረት በግድረግ ድንጋጌ እንደሚረገጥ ይገኛል። እኔ ምኞት የጀመርኩት ጉዞ እንዲደርስ ሲሆን ከሁሉም ሰው በምገንት ለመፍጠር እየከራለሁ። ፊታወራሪ ይገዛው የደጃዝማች አበራ ልጅ በግንባር ምንም ችግር እንደማይገጥሙኝ አረጋግጦልኛል። እሱ ወይም አጉት ፊታወራሪ ገብረ እስከ ተሩ ይሸኙኛል። በቀረበታ ከልዩ ልዩ ኃላፊዎች በተገታ ተገናኝቼ ለመስግግት እትድ እለኝ። ይህ ጉዞ በርግ ለግደራጀት ሊታቀድ በዓገሳሊያ ብዙ ዘራፊዎች እንዳሉ ይታወቅ ነበር። እኔ የዚህ ሀገር ሕዝብ መንፈስ በሚገባ አውቀዋለሁ፤ ሆኖ ብሉ በነሱ ላይ የተደራጀ ጥታት ይፈጠራል ብሉ ግሰብ አይቻልም፤ ለጥታትን ግጥሞች የኔ እጃቢ ወታደሮች በቂ ናቸው የሚል መልስ ልኩ ነበር። ጊዜ 7 ቀን ድንገት ለሚደርስብኝ ግንኛውም ጉዳት በኃላፊነት የምጠየቀው ራሴ መሆኔን ዛሬ ፈርገዋለሁ፤ ለሁለተኛ ጊዜ ነው ያሰረሰውኝ። ይህ የግደርገው ብዙ ከፍተኛ ሥልጣን ያላቸው ሰዎች ምንም ጉዳት በግደርገው ጉዳይ እንደማይደርሱብኝ ስላረጋገጡልኝ ነው። በቀረቢታ ተገናኝቼ የግንጋግራቸው ሰዎች የመጨረሻ ግረጋገጫ ይሰጡኛል። እስከ ተሩ ከእነሱ ግረጋገጫ ካለገኘሁ አልተጥልም። ከእነሱ ውስጥ እስከ ተሩ ድረስ የሚሸኙኝ ካለገኘሁ ስለ ሁኔታው ያልተሃረፈቀው አንዳንድ ዘራፊዎች በደጋጋሚ ምንም አደጋ ላያደርሱብኝ ራሴ መከላከል እችላለሁ።

ጊዜ 9 300 ፊታወራሪ ይገዛውና ገብረ ሰዎች እያጀቡኝ ከግደጫው ተነስተው ወደ ቆርቦታ ገቡ። አሁንም ከአስመራና ከርም ጉዞውን እንዳይሞክር ቲሉገራሞች ደጉ ርፍለት ነበር። ይህ ሁሉ በጣም ያላዘነው ነበር፤ ዘራፊዎች ረላቸው ይሸን ያህል አሰራሪ መሆናቸውን አይገምቱም። ቅኝ ግዛታችን ሥንመሠርት ፍርሃት ስለነበረብን ሽንፈት የደረሱብን በግለት የቀድሞ ቀኝ ግዛት ምሥረታቸው (አመሰራረታቸው) ይተቻል። በፊታወራሪ ገብረ አማካይነት ከአንድ አባይ ውቤ የተባለ ታዋቂ የዘራፊዎች መሪ የሆነ ተዋወቁ። ፍራንኪቲ ፍላጎቱን ከገለፀለት በኋላ አባይ ውቤ ከአንድ ፈረንጅ ላይቀር ጀግንነቱ በመታወቁ ተደሰቶ ከሱ ጋር ከሄደ ምንም አደጋ እንደ ግያጋጥመው ግለት፡ እለከፈለንበት ቦታ ድረስ እንደሚሸኙኝ ገለጸለት። ጊዜ 12 ጉዞ ተጀመረ ፊታወራሪ ገብረ 50 ታዋቂዎች አስከትሎ ደሸኝ ነበር። ከ30ሰዓት ጉዞ በኋላ ፊታወራሪ ይገዛው ተሰናብቶን ተመለሰ። ቀጥሎም ቀጠረውን አከብሮ አባይ ውቤ ከዘራፊዎች ጋር ሆኖ ምርጥ ምርጥ ፈረሶች በመንገድ ላይ ይጠብቀን ነበር። 6ሰዓት ፅረፍት ሆነ። ፊት አውራሪ ገብረና አባይ ውቤን ከኛከ ጋበዝላቸው። ትንሽ እንደተያዙ ፊታወራሪ ገብረና ሌሎች አብረው ይጓዙ የነበሩ ወደ ሀገራቸው እንዲመለሱ አደረጋቸው። አባይ ውቤ ብቻ ቀረ። ቀጥሎም አባይ ውቤም ተመለሰ። ወደፊት ካሰረለን በ24ሰዓት ውስጥ 3000 ዘራፊዎች ፈረሶች ሰበሰቡ ሊያቀርብ እንደሚችል ነገረው። ከዚህ በኋላ የሚያጋጥሙት አደጋዎች ወጂሬት ዘራፊዎች ላይሆኑ በአየሩ የመቀት ሁኔታና የሚጠጣ የውሀ አጥረት

ብቻ ነበር። ከአፋሮች ጋር አነስተኛ ጥቂቶች ሊያጋጥሙ ይችላሉ ለዚህ ግን ረላችን ለመቋቋም ተዘጋጅተናል በግለት ተሰናግቶ ጉዞውን ቀጥሏል። ጊዜ 22 ኤፕሪል የሚባል ቦታ ሲደርሱ ጣሊያኖች የተገደሉበትና የተቀበሩበት ቦታ መሆኑን አፋሮች ነገሩት ቦታውን ሊያገኙት የቻሉት ኢብራሂም የተባለው የመንገድ መሪ በአካባቢው ያገኘው አፋሮች በመጠየቅ ነበር። ኢብራሂም ለሕይወቱ ስለፈራ ተሰናብቶ ወደ ሀገሩ ለመሄድ ጠይቆ ተፈተደለት፤ 30ብር ተሰጠው፤ ከሰጋት ለላመለጠም፤ በግንኙነት ተገደለ። አስከፊዎች ተቆረረው ተገኙ ሆኖም አድርገው ነው የተገኙት፤ የቻሉትን ለትመው ወሰዱ በኢጣሊያ ባንዲራ ጠቀለሉት። አስታው ከነበሩት የብረት ሰላምታና ፍጆታዊ ሰላምታ ተደርጉላቸው አፋሮች እንዲወጡ ከዚህ ቦታ 4-5 ሰዓት መንገድ የአገር ጉዞ በሚያገኙ ደሙ የነበሩት ሌሎች ጣሊያኖች የተገደሉበት ፍራንኪቲ ጌዶ ለግዛት ፈልጉ ነበር። ከመቀሌ ወደ ግደጫው ተመልሰው የመልስ ጉዞ ከፍራንኪቲ ለግድረግ ጠይቀው ከተፈቀደላቸው ሁለት ጣሊያኖች እንዲታዩ ስለነበር ፍላጎቱ ሊሳካለት አልቻለም። በቤትሉ ለመሄድ ስለልቻለ በአራት ወታደሮች ሽክም ነበር የተጓዘው። አስከፊን እንሸከመም ብሎ እቅቢ ለግለት የጥኩ ወታደሮች በፋላ ተገርፈው እንዲሸከሙ ተደርገዋል። ጁን 1 ቀን በአሰብ የኢጣሊያ ኮሚሳሪዋ (አውራጃ ገዥ) የሚመራ ሕዚም ያለበት የኢጣሊያ የአንድጀኒ ወታደሮች አስቀድመው መልክተኛ መሠረት አሰረላጊ ነገር ይዘው ደረሱ ለትግሉ ፈንጠቱ በግንኙነት ባደረገው ዋጋ የሚባል ቦታ ሲደርሱ የመኪና መንገድ ተሰርቶ አንድ ከሚያን መኪና ተዘጋጅቶ ስለነበር ተሳፋሪውን በግታ አሰብ አደረገላቸው። ጁን 10 በአሰብ የሚኖሩ ጣሊያኖች በተገኙበት ጠቅላላ ቤተክርስቲያን አጥንታቸው ተለትዋ ከዛሬ 40 ዓመት በላይ በዓገሳሊያ ለተገድሉ ጣሊያኖች ዑሎች ፍትህ ተደረገላቸው።

በዚህ ቀን ክቡር የኤርትራ ሀገረ ገዥ ኮራዶ ዩሊ የሚባለው ቲሉገራም ልዑል በዓገሳሊያ ያለምንም አደጋ ሰላደረጉት ጉዞ በተለይ አጥንታቸው የሚያከራውን በደንካሊያ የጥቂ ጣሊያኖች በመጥፋታቸው ደስታዬን እገልጽለታለሁ። የጅሊየቲ ቡድን ዘግቶች አጥንት በኩብር በምጽዋ ቤተክርስቲያን ለጊዜው እንዲያርፍ አደርጋለሁ፤ እርሰዎ ወደ እናት ሀገራችን ይዘውት እንዲሄዱ ከመንግሥት ትዕዛዝ እጠባብቃለሁ።

የማይጨው ጦርነት

በመጨረሻ ጊዜ ጣሊያኖች መላው ኢትዮጵያን ወረው በያዙበት ጊዜ ያካሄዱት ጦርነት በኢትዮጵያ ሕዝብ ዘንድ የሰጧት ብቻ የማይጨው ጦርነት ተብሎ ይታወቃል። የኢጣሊያ የመጨረሻ ወረራ እንደ ዓድዋ በአንድ ቀን፤ በአንድ ጦር ገንባር በአንድ ሰው መሪነት አልተካሄደም። በአራት ጦር ገንባሮች በተለያዩ ቀናትና ወራት፤ በተለያዩ የጦር መሪዎች ነበር የተካሄደው። በተካሄደበት ጊዜ ቅደም ተከተል ብንሄድ ግርሻል ባዶሊዮ የኢጣሊያ ጦር የሰጧን ጦር ገንባር ዋና አዛዥና የደቡብ ጦር ገንባርም የበላይ አዛዥ የነበረው በደረሰው መጽሐፍ፤ እንዲሁም አቶ ተክለዓዲት መኩሪያ በደረሰው መጽሐፍ ጦርነት ስለተደረገበት ቀኖች ልዩነቶች ይታያሉ።

1ኛ/ የመጀመሪያ ጦርነት በራስ ካግና በራስ ስዩም የጦር አዝማችነት የተመራው የተካሄደው በቲንቤን፤ አንደኛው የቲንቤን ጦርነት ተብሎ የሚጠራው፤ የተካሄደበትም ጥር 11/12/13 ቀን 1928 ዓ/ም በአቶ ተክለዓዲት ግን ጥር 14 ቀን፤ በአውሮጳውያን ጃንዋሪ 20/21/22 ቀን 1936 ዓ/ም ነበር።

2ኛ/ ጦርነት የተካሄደው ጣሊያኖች የእንደርታ ጦርነት ብለው የሚጠሩት አቶ ተክለዓዲት የአንባ አራዳም ጦርነት ብሎ የሚጠራው በራስ መሐጺታ የጦር ሚ/ሩ አዝማችነት የሚመራው በእንደርታ እምባ አራዳም ተራራ ሲሆን የተካሄደበትም ከየካቲት 2 እስከ የካቲት 11/1928 ዓ/ም በአውሮጳውያን ክራብሯሪ 10 ቀን -19 ቀን 1936 ዓ/ም ነበር።

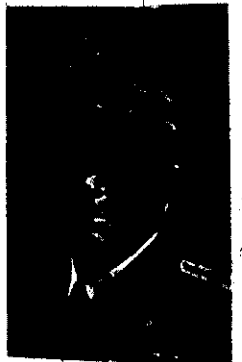
3ኛ/ ጦርነት የተካሄደው በራስ ካግና በራስ ስዩም የጦር አዝማችነት ነው፤ የተካሄደው በተምቤን፤ ሁለተኛው የተምቤን ጦርነት ተብሎ የሚጠራው፤ የተካሄደበትም የካቲት 19/20 እና 21 ቀን 1928 ዓ/ም በአውሮጳውያን ፈብሯሪ 27/28/29 ቀን 1936 ዓ/ም ነበር።

4ኛ/ ጦርነት የተካሄደው በራስ እምሩ መሪነት በቨሬ የካቲት 21/22/23/24 ቀን 1928 በአውሮጳውያን ፈብሯሪ 29 ግርች 1/2/3 ቀን 1936 ዓ/ም ነበር።

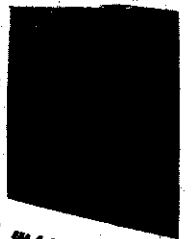
5ኛ/ አምስተኛውና የመጨረሻው ጦርነት የተካሄደው በአፄ ኃይለሥላሴ መሪነት በማይጨው፤ ጣሊያኖች የአሸንጊ ሐይት ጦርነት ብለው የሚጠሩት፤ የተካሄደበትም በመጋቢት 23/24/25 እና 26 ቀን 1928 ዓ/ም በአውሮጳውያን አፕሪል 1/2/3/4 ቀን 1936 ነበር።

ግርማዊ ንጉሠ ነገሥት ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ንጉሠ ነገሥት የማይጨው ጦርነት ጀግና

ግርሻል ባዶሊዮ ወደ ምሥራቅ አፍሪካ ዘግቶ የኢጣሊያ ሠራዊት ጥና አዣዥ

ራስ መሐጺታ የመከላከያ ሚኒስትር የእንደርታ ጦርነት የኢትዮጵያ ሠራዊት ጥና አዣዥ የእንደርታው ጀግና ራስ መሐጺታ

የኢጣሊያ መንግሥት አስተዳደር በወጣው እቅድ መሠረት ጦርነቱ መጀመር የነበረበት ሙስኒያ ጦር 1929 ዓ/ም በአውሮጳውያን ለሌፕቲንበር 1936 ዓ/ም ነበረ። ነገር ግን የኢጣሊያ መንግሥትና የኢጣሊያ ፋሽዝም መሪ ዱፔ መሶሊኒ ጦርነቱ በአክቶቨር 1935 ዓ/ም ተጀምሮ 1928 ዓ/ም እንዲጀመር ትእዛዝ ስለተሰጠ በትእዛዙ መሠረት ጊዜው ጥፋጩን ግድ ሆነ፤ ምናልባት የኢጣሊያኖች መሪ ጊዜው እንዲቀድም ያደረገበት ከዓድዋ ጦርነት 40ኛው ዓመት እንዲገኝም በግለብ ይሆናል። በስው ኃይል ኢጣሊያ 10 ዲቪዝኖች የጣሊያን ወታደር በኤርትራ፤ 1 የሶማሊያ 5 ዲቪዝኖች የኢጣሊያ ወታደር በተጠባባሪ በኢጣሊያ ሀገር ዝግጁ እንዲሆን ተደርጎ 100.000 የተለምዶ ወታደሮች 50.000 ክሊርትራ 50.000 ከሶማሊያ እንዲመለሱ ተደርጓል።¹

ዱፔ አክቶቨር 3/1935 የመረብ ወሰን እንዲጣስ ትእዛዝ ሰጠ። በግርሻል ባዶሊዮ ወታደራዊ ገምት በዲሌንበር ጦር መጀመሪያ ላይ ብቻ ከአዲግራት መቀሌ ለመዝለቅ ታሰቦ ነበር። ነገር ግን ከላይ የመጣ ትእዛዝ እሁንም ጊዜው እንዲፋጠን ስለታዘዘ ወደ መቀሌ ዘልቆ ለመጣት ከኖቬንበር 3 እስከ 8 እንዲሆን ተወሰነው ወረራው እንዲፋጠን ያስቻሉበት ያክንያቶች ሀ) የኢትዮጵያ ጦር ተሰብስቦ ከደሴ በስተደቡብ ይገኝ ስለነበረ ለ) ከሃዲው ደጃዝማች ኃይለሥላሴ ጉግሳ የኢጣሊያኖች እገዛ ተቀብሎ ትግራይ ከጣሊያኖች ጋራ ተባብራለች ሕዝቡ ልዩ ድጋፍ ባይሰጥም ገለልተኛ እንዲሆን እደርጋለሁ ብሎ ተሰፋ ስለሰማቸው ነበር። ሁኔታው በዚህ ዓይነት እንዳለ ነው ግርሻል ባዶሊዮ የጦር አዛዥነቱ ስልጣን ከግርሻል ደቦና የተረከበው። መቀሌ የሰረረው 100.000 የኢጣሊያ ወታደር ለሰረሰ ለልገባሪ ለልገባሪም ብቻውን የተገለለ ሆኗል። ለገቅና ትጥቅም ለማመላለስ ችግር ፈጥሮ ነበር።

የመጀመሪያ ግጭቶች

ዲሌንበር 15 ተን 1935 ዓ/ም 1000 የግሪክ የኢጣሊያ ባንዳዎች ለሰላላ ብቻ ወደ ደንደትና የተባለው ቦታ ደርሰው እስከ ተከዜ ለመዝለቅ ተልከው የነበሩ፤ ተልእኳቸውን ስተው በራስ እምሩ ወታደሮች በድንገት ስለተከበቡ፤ ጥሰው ለመውጣት ባደረጉት ውጊያ 9 የኢጣሊያ ሙኮገኖች፤ 22 የኢጣሊያ ወታደሮች፤ 370 ኤርትውያን ሞተው ወይም ቆሰሰው ከሞት ያመለሱ ወደ እንዳሥላሴ ግታውን ገብተዋል።² እቶ ተከለፃዲቅ 400 የኢጣሊያ ወታደሮች ሞተው ተገኝተዋል ብለዋል።³

1. Badoglio : La Guerra d'Etiopia p. 14
 2. Badoglio : La Guerra d'Etiopia p. 45
 3. ተከለፃዲቅ ሙረያ የኢትዮጵያ ታሪክ ክፍል 1፤ ታሪክ ክፍል 1፤ ታሪክ ክፍል 1፤ 174/

ራስ ካሃ የተቃብን ጦርነት ደግሞ ራስ መቆ የተቃብን ጦርነት ደግሞ

Max Schum

ላዕላ ራስ ካሃ እና ላዕላ ራስ ሥዊያ የተቃብን ጦርነት የኢትዮጵያ ጦር የጣም ራስ ካሃ

Capit. ottoplet non fortunati.

Has Cassa.

ዲሴምበር 20 በአምባላላ ዓቢይ ዓዲ እጠገብ በተደረገው ጦርነት 13 የኢጣሊያኖች ከአባባ ፀላረ ግረግረግ ግድ ሆኖባቸው ነበር።

በምዕራብ ጦር ገንባር በሽራ 12.000 የሚደርስ የኢጣሊያ ጦር ወደፊት እያጠቃ እንዲገባለት ታዩ፤ ዲሴምበር 25 ተን 1935 ዓ/ም ሰለቅሐቃ አልፎ እፍጋጋ ሊደርስ ከራሰ እምሩ ጦር ተዋግቶ ጉዳት አድርሰውበት ሊከታተላቸው ሰላክልቻስ 10 ቀን እቦታው ከቀየ በኋላ ተመልሷል። የተሰሉና የጥቱ 79 ጦር መኮንኖች 14 የኢጣሊያ ወታደሮች 122 ኤርትራውያን ነበሩ።

የመጀመሪያዎቹ ግጥቶች በኢትዮጵያ አሸናፊነት ተደመደሙ።

ሀ) የመጀመሪያ የቴምቤን ጦርነት

የመጀመሪያ ተን ጥር ወር ግደ መረታ ወንዝ እጠገብ ከባድ ጦርነት ተደርጎ፤ በጨበጣ ውጊያ ሳይቀር ተካሄደ፤ ገዥ ቦታዎች አንዱ ወገን ሊነጥቅ ሌላው ወገን ሊመልስ ከዋሉ በኋላ በተኑ መጨረሻ ጣሊያኖች እንደቀናቸው ነው የገመገሙት። የሁለተኛው ቀን የሪየው በሚባለው ቦታ በመሸገው የኢጣሊያ ጦር ኃይሉን ሰግሳየት ያህል ከምስራቅ በመገሰገስ ላይ የነበረው ሌላ የኢጣሊያ ጦር በተላሉ የሚገናኝ መስሎት ከሰፈሩ ራቅ ብሎ በመሄዱና ደብረ እምባ ደርሶ በመሰፈሩ ኃይለኛ ውጊያ ከኢትዮጵያ ጦር ስለገጠመው ወደ ኋላ እያፈገፈገ ሄዶ እስከ ጦር ሰፈሩ የራሱ ሲደርስ፤ እያሸነፈ በመሄድ የተደሰተ የኢትዮጵያ ሠራዊት እየተከታተለው ነበር።

በዚሁ ጊዜ የራሱው ያለው የኢጣሊያ የ... ሰፈር ዙሪያው በእደገኛ ሁኔታ ስለተገኘና የያዘውን መሪት ለቀ ወደ መሀል ጦር ሰፈሩ ለመሰባሰብ ተገዶ ነበር። ይኼም የኢትዮጵያ ጦር ወደ ገባን ደስና፤ ደንበላ የሚባሉ ሰዎች ለመዝለት ከኢጣሊያኖች ይዞታ በስተጀርባ ሆኖ ለመዋጋት አስችሎት ነበር። የኢትዮጵያ ጦር የዋሪው ጦር ሰፈር ዙሪያ አልፎ ወደ ሐውዜን በመዝለት መቀሌ ከሰሜን የሚገኝ መስመር ለመቆረጥ ያስችለው ነበር። ይህ ቢላካ ደገጥ ጦርነቱ ሌላ መልክ ይይዝ ነበር። ቀኑን መላ ይህ የዋሪው ይዞታ መከበር በቀር ድል የኢጣሊያኖች እንደነበረ በመገመት ግርሻል ባዶልዮ እንደሚቀናው ተስፋ ቢያደርግም የባሰም ሊመጣ ይችላል ብሎ በግሰብ ዕድል ካልቀናው ገን በመቀሌ የሰፈረው 70.000 የኢጣሊያ ጦር ወደ ኋላ ለመመለስ እስከ ነበር። ነገር ግን በ3ኛ ቀን፤ ጥር 3ቀን የኢትዮጵያ ጦር ጥቃቱ አልገፋበትም። መንተላተሉም ሰላቆው ተፈጥሮ የነበረው እደጋ ሊወገድ ችሏል።

አት ተከለየላት በኢትዮጵያ ወገን የደረሰው ጉዳት 1000 የጥተው 2000 የቀሰለው ሲገኝተው በኢጣሊያ ወገን 1500 የጥተው የተግረኩም እንደነበሩ ጽፏል። ግርሻል ባዶልዮ

ራስ እምሩ የሽራ ጦር ገንባር አሣኝ

Ras Immeru.

የተገኘ ኃይለማህሌ ወደ ግደው ጦር ገንባር ከላኒስ አባባ ሲነሱ

(The Associated Press - London)
Haile Selassie in collective sportive party per il fronte

የመጀመሪያ የቴሌቪዥን ሮቢንት ያበቃው በኢትዮጵያ የጣሊያኒት ነበር።

L'ora del tè alla Società delle Nazioni. Da sin. a destra:
Thad. Hovard, l'avvocato Gaston Jans e Madame Jans

ለ) የእንደርታ ጦርነት

ግርግራ ባዶሊዮ ባወጣው እቅድ መሠረት የተካሄደው ጦርነት ነው። እቅዱ ምንም እንቅፋት ላይገጥመው ተፈጽሟል። ለሁሉ ራስ ካሣና ለሁሉ ራስ ሥዊድን የነበራቸው የወታደር ብዛት ራስ መሰረታ ከነበረው 80.000 ወታደር ግጥሞ ብቻ ነበረ፤ የሰጠው ውጤት ግን ከሁሉ ዝቅተኛ ነው። የኢጣሊያ ጦር ወደ አንባ አራዳም በሚገባገብበት በአንደኛ ሁለተኛ ሦስተኛ ቀን ምንም ተኩስ ላያጋጥመው ነበር የተጓዘው። በአራተኛው ቀን ፈብራሪ 13 ቀን ተራራውን በግራና በቀኝ ለመከበብ ይገባገብ የነበረው የኢጣሊያ ጦር በቀኝ በኩል በጠመንጃና በመትረፍስ ከፍተኛ ተኩስ ገጠመው ነገር ግን ጣሊያኖች አጠፋውን በመመለስ የመጣባቸውን ጥቃት ሊመለሱ ችለዋል።

ሌላ ተቃውሞ በያጋጠማቸውም ለቀኑ የታቀደው ግባቸውን ሊያከናውኑ ችለዋል። ፈብራሪ 13 እና 14 ቀን ዝግጅት ለማድረግ ዕረፍት ሆነ። ስድስተኛው ቀን ፈብራሪ 15 ቀን አንደኛና ሦስተኛ የኢጣሊያ የኮር ወታደሮች ከተራራው በስተደቡብ ተገናኝተው ከበባውን የሚያከናውኑበት ቀን ነበረ። ፈብራሪ 13፣ 14፣ 15 ከባድ ጦርነቶች እየተካሄዱ ከቆዩ በኋላ አንደኛው ኮር ተራራውን ያመከበብ የተወሰነለት ቦታ ለላደረሰ የኢትዮጵያ ጦር ሚዳውን በመልቀቅ ሸሽቶ ወደ አንባ አላጀ፤ ሰሎሞን ሊያመልጥ ችሏል።

ፈብራሪ 16 የኢጣሊያ ጦር እየተከታተለ እያጠቃቸው ነበር። 17፣ 18፣ 19 ጣሊያኖች በጦር አደርገዋል፤ እየተከታተሉ ይወጓቸው ነበር። ጣሊያኖች በኢትዮጵያ የነበራቸው የጦር አደርገዋል፤ ብዛት 300 ይደርሱ ነበረ። 546 በረራቸው አድርገው 396 ቀን ፈንጂዎች ጥለዋል። 30.000 መትረፍት ተኩስዋል። በእንደርታ ጦርነት ጣሊያኖች የደረሰባቸውን ጉዳት 36 የጦር መኮንኖች 821 የኢጣሊያ ወታደሮች 145 ኤርትራውያን ነበረ። በኢትዮጵያ በኩል የደረሰው ጉዳት በኢጣሊያኖች ግምት 20.000 ወታደሮች ነበር። ራስ መሰረታ ፈብራሪ 15 ቀን ከጦር ሚዳ ተደብቆ ወጣ፤ ወታደሩም የራስ መሰረታ መጥፋት ሲሰማ ሁሉም መሸሽ ጀመረ። ራስ መሰረታ በራያና አዘብ ተገድሏል። ራስ ካላና ራስ እምሩ ስለ እንደርታ ጦርነት አልተወሰነቱም። በግርግራ ባዶሊዮ ሂስታሪስግራፊ፣ በአንደኛው የቲምቤን ጦርነት ጊዜ ራስ ካላ እርዳታ ስላደረሰው ሰጥታ ሰንጉሡ ግት አልተቀጠበም። የደረሰበት ሽንፈትም በራስ መሰረታ ያሳብብ ነበር። አንድ መድፍ አንኳን ቢላክለት የራዩውን ያለው የኢጣሊያ ጦር በግድግዳ ለሚቀጥለው ሁሉ መንገድ ከፋች ይሆን ነበር ብሏል።²

1. Badoglio: ibd p. 112

2. Badoglio: ibd p. 118

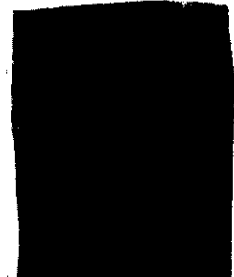
ከሌሊቶች ራስ ጉጉን እርዳታ ደጃዝማች ኃይለማህለ ጉጉ

(Associated Press) Degiac Hallé Selselâ Guegn (grosso del Negus) fu uito di restituzione alla autorità italiana in Adigrat (12 ottobre 1935.XIII)

ራስ ኃይለ ተክለገራግሮ

(as Gugsa Arma discendente diretto di Re Giovanni

Il Console d'Italia e il cap. mod. del Consolato ricevuti solennemente nella tenda reale di Ras Hallâ. Al centro il Ras (1935).

Ras Hallâ, ex signore del Goggiam, tenuto per molti anni prigioniero dal Negus

ሐ) ሁለተኛ የቴምፕሌን ጦርነት

ጦርነት የተካሄደው በወርቅ እምባ እካባቢ የኢጣሊያ ጦር ከሰሜንና ከደቡብ እየገለገለ በመከሰቱ ከዓቢይ ዓዲ በስተምዕራብ ከበባው እንዲጠናቀቅ ነበር። ፈብረሪ 27 ሌሊት የሁለቱ ተራራዎች ጫሮች ከብዙ ትንትንት ውጊያ በኋላ በኢጣሊያ ወታደሮች ቁጥጥር ሆነ በዚሁ ቀን ልዩ ጀብድ የሰሩ ኦርትራውያን ነበሩ። ፈብረሪ 28 እቅዱ በኢትዮጵያ ጦር ተይዞ ወደ ሚገኘው ወደ ደብረ እምባ መገስገልና መቆጣጠር ነበር። የኢትዮጵያ ጦር ባለፈው ቀን በደረሰበት ጉዳት የተዳከመ ቢሆንም የተፋፋሙ ውጊያ በግድረግ'ጦር አራዮጥላን በመታገዝ በደቡብም ወደ ምዕራብ ከበባው ባይደረግበት ለግምለጥ ችሎ ነበር። በ29 ከበባውን የሚያካሄዱ የኢጣሊያ ወታደሮች ሦስት ኪሎ ሜትር ከዓቢይ ዓዲ ቢገናኙም የተከበሱ የራስ ካሣና የራስ ስጭም ወታደሮች በግይዳቱ በታዎችና ጉድጓዶች እየተደበቁ ከሞትና ከመታሰር እያመለጡ ውጊያውን ተጠሉ። ግሊሱ እየተዋጋ ወደ ደቡብ መገንድ ይከፍት ነበር። ግሊሱም ከመታሰር ሞት እየመረጠ ይዋጋ ነበረ።በዚሁ ጊዜም ባዶሊዮ የኢትዮጵያ ሕዝብ በዘር የወረሰው ጀግንነት እንዳለው በግለት በአድናቀት መስከርለታል።¹ ከግርች 1 እስከ ግርች 6 ቀን ጣሊያኖች የግዕዳት ዘመቻ ቀጥለውበት ውሏል። ብዙ ሰውያን ገደሉ ብዙ ሰውያን ግርክዋል አራዮጥላኖችም ያለግዳረጥ ፈንጂዎች ይጥሉ ነበረ።

በኢጣሊያ በኩል የደረሰው ጉዳት 34 የጦር መኮንኖች 359 የኢጣሊያ ወታደሮች 188 ኤርትራውያን ነበሩ። በኢትዮጵያውያን በኩል 8000 ወታደሮች እንደ ሞቱና እንደቆሰሉ ተገምቷል።

ራስ ካሣና ራስ ስፎም ከጦርነቱ እምልጠው ከንጉሡ ጦር ተቀላቅለው እንደገና ተዋገተዋል።

መ) የሽራ ጦርነት

በራስ እምሩ በግጦራ ጦር ላይ የዘመቱ ሁለት ሙሉ የኢጣሊያ ቡር ወታደሮች ነበሩ፤ ሁለተኛና አራተኛ የግጥሉ የብራስ እምሩ ጦር በመጀመሪያ ከጣሊያኖች ጋራ ያደረገው ግጭት በእንዳጣኝ ላይታስብ የኢጣሊያ ጦርን ከበው ጉዳት ካደረሱ በኋላ ወደፊት ገፍተው 25 ኪሎ ሜትር ከአከሱም ደርሰው ነበር። በወቅቱ ጣሊያኖች ሙቀሌን ሊይዙ ራስ እምሩም ወደ እስመራ ይገባሃል ተብሎ ተፈርቶ ነበር። ምናልባት ጦርነቱ ከመጀመሩ በፊት ይኸ እቅድ ሊኖር ይችላል። በኋላ ግን ራስ እምሩ አብዛኛው በሙከላከል ነበረ ያንበላው። ጣጥታቱም በድንገት ላይታስብ ነበር ያካሄድ የነበረው።

1. Badoglio : ibd p. 133

Olof Biule, Sultano di Chelcheli
Medaglia d'argento

የአጋደን ከሐፋ ለሰላ ዲጋለ የገለፋ ሰልጣን ከጣለዮች የብር ኒገን የተሸለመ

Il Duca e il Conte Alibi Ughit Abdulla del Giama

የገጽ ፩ ከፊት ላይ ያለውን ደብዳቤ ተከታታይ

ራስ እምሩ የነበረው ችግር ለብዙ ዓመታት በጉንደርና በጎጃም የነበሩ የኢጣሊያ ቀንሊላዎች ብዙ ሰበካ እካሄደው ነበር¹። በዚሁ ምክንያት ለምሳሌ ጎጃም የነበረው ውጭ እንዲሁም በማለት እድሙ እንደነበረ ራስ እምሩ ስንጉሡ የረው እንደ ደብዳቤ ያስረዳል።² የኢጣሊያ አንባገን መሪ ዱቺ ጦርነቱ እንዲጣደፍ ያዘዘው በዓድዋ 40ኛው ዓመት የበቀል ድል ለኢጣሊያ ሕዝብ ለማስማት ጓጉቱ ስለነበረ ነው። የሽራ ጦርነት እንቅስቃሴ የተጀመረው የሁለተኛ ኮር እንደ እካል የሆነው ወደ ስለትለቃ በሚጓዝበት ጊዜ ማርች 1 ቀን የዓድዋ ድል ነበር (በእኛ የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ/ም)።

ሳይታሰብ ኃይለኛ ጥቃት ከኢትዮጵያ ጦር ተሰንዝሮበት ከፍተኛ ጉዳት ሰላደሪስ፤ በዚሁ ቀን የዓድዋ መታሰቢያ ቀን የመታሰቢያ የኢጣሊያ ነጭ ወታደሮች በሌሎች ጦር ግንባሮች በአንድ ቀን ከተገደሉት ወታደሮች ብዛት ነበረው። በዚሁ ምክንያት ራስ እምሩ የነበረው ጦር ጣሊያኖች ከፍ አድርገው በመገመት ስጋት ሰላደሪባቸው የኢጣሊያ የኮር እካሄ ጦሩ የመከላከል እድም ይዞ በተጠገቀት እንዲታም ሰላደሪባቸው ጦሩ በቀኑ የተመደበለት ጉብ ሳያደርስ ተረ።

ለሚቀጥለው ቀን የሚደረገው ግስጋሴ እንደ ቀን እንዲዘገይ ከጠቅላይ ጦር እካሄ ፋቃድ ጠይቆ ተረቀቀለት። የኢትዮጵያ ጦር ግን ከጦርነቱ በኋላ ግንኙነቱን ከጣሊያኖች ጋራ እድርጦ ወደኋላ ተመልሶ ነበረ። ማርች 2 ቀን ሦስት የኢጣሊያ ዲቪዚዮኖች ጉዞቻቸውን ወደፊት ቀጠሉ። ከ7 ሰዓት እስከ11 ሰዓት ከባድ ተቃውሞ አጋጥሟቸው ነበረ። ሆኖም ጣሊያኖች በእረዋጥታቸው እየታገዙ መልሶ በግጥቃት መሰረቸው። በዚሁ ቀንም የኢጣሊያ ጦር የተመደበለት ጉብ ሳያደርስ ቀርቷል። ማርች 3 የኢትዮጵያ ጦር ወደ ኋላ ማረገፈጉን ቀጠለ። ተከዜ ወገዝ በሚደርስበት ጊዜ የኢጣሊያ ጦር አራዋጥነት የሰጠው ፍጻሜ ወርዶበት ነበር። የኢጣሊያ ጦር ችግር ሳይጋጥመው በጓዝም የኢትዮጵያ ጦር በፍጥነት በመሸጥ ለመገናኘት ሳይችል ተረ። በዚሁ ዓይነት የሽራ ጦርነት ፍፃሜ ሆነ። በጣሊያኖች የደረሰው ጉዳት 63 የጦር መኮንኖች 894 የኢጣሊያ ወታደሮች 12 ኤርትራውያን ነበሩ። በእረዋጥነት የደረሰው ጉዳትም የሞቱና የቀሰሉ 300 የሚመቱ ነበር። በማርችላ ባዶሊዮ ግምት ራስ እምሩ አመጽ ወደሰረዘበት ወደ ጎጃም ሸሽቶ ገብቷል ብሏል። እኩ ተከለ የዲታ ግን ራስ እምሩ ወደ አሸንጌ ሄዶ ከንጉሡ ጦር ጋራ ተደባቢ ተግጥሟል ብሏል። የራስ እምሩ ጦር ጣሊያኖችን ለጦር ነት በማስገደድ እንጂ ሳይገደድ፤ ራሱ ጥቃት በመረጸም እንጂ ሳያስበው ጥቃት ሳይደርስበት በነበረው በትክክል የማይታወቅ ከ25000 እስከ 50000 የተገመተው እነስተኛ የሰው ኃይል የጦር ስልት በተሞላበት ጀግንነት ተዋግቶ ግዳጁን ረድሟል።

1. Lessona: ibd p. 113

2. Badoglio: ibd p. 173

ሰ) የአሸንጌ ሐይቅ ጦርነት የማይጨው ጦርነት

ያለቱ ጦርነቶች ለካሄዱ የንጉሡ ጦር ከደብረ ሊናና ከቀባ ማላ ይገኝ ነበር። የንጉሡ ጦር ከ30.000 እስከ50.000 የሚገመት ማርች 21 ከአሸንጌ ሐይቅ በስተሰሜን ሰፍሯል። ንጉሡ የግሸነፍ ዕድል እንደሌለው እያወቀ የተዋጋው የፍ ጦርነት በንጉሡ የሚመራው ነው የሚል የቀየ የኢትዮጵያ ባሕል ሰላላ በሹማንተኛና በአቴጌ ጭምር ምክር ተገፋፍቶ ነው።

ጣሊያኖች በንጉሡ ጦር ሰረር ማርች 28 ሰበሰባ ተደርጎ አንዳንድ ሹማንቶች ግን የጦርነት መገጠም ደጋፊዎች እስከ አሁን ለራሱ ዘወድ በተደረገ ጦርነቶች እጁን አጣምሮ መቆተመጡን እያጋለጡ ስለሳቀሱት፤ በወላጅ ጉዳዮች ገልጽ እድም መውሰድ የማይወድ ኃይለሥላሴ የግጥቃት ጦርነት ለመረጸም ተገድዶ እንደነበረ መረጃ ደርሷል። ነበረ። ጣርቫል ባዶሊዮ ትልቁ የግጥቃት አርምጃ የሚወስድበት ቀን ለአፕሪል 6 እንዲሆኑ ወሰኖ ነበረ። ንጉሡ ለራስ እምሩ ማርች 23 ቀን በሃገሩ ደብዳቤ ራስ መሰረታን በማመልከት ከት፡ሰሙን ሳይጠቅስ፤ በሚገባ ሳይዋጋ ብዙ ጉዳት ሳይደርስበት ተሸነፈ። ይኼውም የኢትዮጵያ ሠራዊት በመላው አውሮጳ ያለው የጀግንነት ዝና እንዲጠፋ አድርጎታል በማለት ጽፏል። ኤፕሪል 1 ቀን በ11 ሰዓት ከ45 ደረቃ ከኢትዮጵያ ተዋጊዎች የኢጣሊያ ወታደሮች ወደ አሉበት ተጠግተው መጡ፤ በዚሁም ተኩስ ተጀመረ። ንጉሡ በመከገንና በሆራ ተራራ ቅዳሜ 28 ማርችና ሰኞ 30 ማርች የግጥቃት አርምጃ እንደሚጀምሩ ለአቴጌ አስታውቆ ነበር። እንደተለመደውም ቲሊግራሙ ተጠልሮ ለኢጣሊያኖች ይደርስ ነበር። አፕሪል 1 ቀን ጠዋት የተጀመረው የኢትዮጵያ ግጥቃት የተከረው ኤርትራውያን ወደአሉበት ምሥራቃዊ መካን ጦር ግንባር ነበረ። ምናልባት ደካማ ጉን ይሆናል ብሎ በማስ ብ፤ የበለጠ ወደ ምሥራቅ በመዞር የጨበጣ ውጊያ ሳይቀር ኃይለኛ ጦርነት ተካሄዷል። ከቀኑ በ10 ሰዓት እንደገና በምስራቅና በምዕራብ አቅጣጫ ጥቃት ሞከረዋል። በ11 ሰዓት የኢትዮጵያ ጦር በሁሉም አቅጣጫ ማረገፈግ ሲጀምር ጣሊያኖች በመድፍና በመትረፍ ለራዋጥነት ይደበድቡት ነበር። በቀኝ በኩል ጣሊያኖች ያስታጠቁት ራያና አዘባ ይውጉት ነበረ። ጣሊያኖች እንደሚሉት በሸዋ ገዢዎች በነበራቸው ጥላቻ ለኢጣሊያኖች ከፍ ያለ አርጓታ አድርጓል ብሏል። ሐቁ ግን ራያ ጣሊያኖችን ለመርዳት ያነሳላቸው በዘር ጥላቻ ወይም በድር ገዢዎቻቸው ጥላቻ ወይም ጣሊያኖችን በመውደድ ሳይሆን በኋላ ቀር ሰውን መሰለብ ባሕላቸው ፍላጎታቸውን ለማርካት አመቺ ሁኔታ ስለረጠረላቸው ብቻ ነው። ጣሊያኖች ባዘዙባቸው መሠረት በንጉሥ ሳይም ተገኩል መከረው ነበር።

ነገር ገን በንጉሡ ከቡር ዘብ ከሸፈሉ። ጣሊያኖች ያቡ። ጠቂቅው 3000 ጠብመነጃዎች ብቻ ነበረ ራሳቸው በዘረፉት መሣሪያ ገን አስከፈው 7000 ደርሰው ነበር። ግርሻል ባዶሊዮ አንዳለፉት ጦርነቶች የኢትዮጵያ ወታደር የክቡር ዘበኛዎች ጭምር ቢታላት ወኔ እንደተዋጋ በአድናቀት መስከራል። የኢትዮጵያ ጦር ሸቆኑ አንዳይታወቅበት ዝናብ እየጠላ በነበረበት ወቅት አፕሪል አንድ ቀን ይተኩስ ነበረ። ከአፕሪል አንድ ቀን ጀምሮ በተከታታይ ቀናት ኤፕሪል 2-4 ጣሊያኖች በወታደሮች፤ በራያ አዘቦችም በጦር አራዊጥላኖችም እያላደጁ የንጉሡ ጦርን ይወጉት ነበር። በጣሊያኖች የደረሰው ጉዳት 68 የጦር መኮንኖች 332 የኢጣሊያ ወታደሮችና 873 ኤርትራውያን ሲሆን፤ ከኢትዮጵያ ወገን የተረጋገጠው 8000 ወታደሮች ነበር።

ማጠቃለያ

በኢጣሊያ ወረራ በተደረጉ ጦርነቶች በዘረን ለሕዝብ እንደሚነገረው ከዚህ በላይ አንደተገለፀው የግድግዳው ጦርነት ተብሎ መጠራት የለበትም። በአራት ጦር ገንባር የተደረጉ ጦርነቶች ናቸው። ለአያንዳንዱ ለሠራው ጥያቄ ያገባል እንጂ ሌሎች የሰሩት ጥያቄ ሁሉ ለንጉሡ መስጠት የለበትም። ንጉሡ በዘረው መሣሪያ ብልጫ የበለጠ መስራት ይገባው ነበር ወይንም ውጤት በግንዛቤ በሁኔታ ይገኝ ስለነበረ ለይሉኝታ ጦርነት ከመገጠም ተቆጥቦ ወደውጭ ሀገር ሄዶ አንዳደረገው ለውጭ ወላጅ መገንጠታት አይታወቅ ግብግብ ቢተጥል በተመረጠ ነበር። ግድግዳው የተዋጋ ጦርም ጉዳት ሳይደርስበት ለደረግ ውጊያ የሚዋጋ አንድ የተደራጀ ኃይል በአርበኝነት የሚዋጋ ጥንሰስ ተዋጊ ኃይል፤ አደራ በግለት ትቶ ቢሄድ የሚመረጥ ነበር።

በሰህንም በደረጃ ሲገመገም በጦርነት የበለጠ የተዋጋ የጦር ገንባር በድጥፋ 1982 የኢጣሊያ ወታደሮችን በመገደል ወይም በማቆሰል የተገቢን ጦር ገንባር ሲሆን የአንደኛ ደረጃ ጀግኖች ልዑል ራስ ካጣና ራስ ሰጥ፤ በእነሱ የሚመራ ጦርም ሲሆን፤ ሁለተኛ ደረጃ ጀግኖች በድጥፋ 1513 የኢጣሊያ ወታደሮችን በመገደል ወይንም በማቆሰል የሽራ ጦር ገንባር ስለሆነ ሁለተኛ ደረጃ ጀግኖች ራስ እዋፋ እና በሰሩ የተዋጉ ወታደሮች ይሆናሉ።

የሰተኛ ደረጃ በድጥፋ 1273 የኢጣሊያ ወታደሮችን በመገደል ወይንም በማቆሰል የግድግዳው ጦር ገንባር ለሆነው የሰተኛው ደረጃ ብቻ ለንጉሡና በሕገ የተዋጉ ወታደሮች ይደርሳቸዋል። የመጨረሻ 4ኛ ደረጃ ጀግኖች በድጥፋ 802 የኢጣሊያ ወታደሮችን በመገደል ወይንም በማቆሰል የአንድርታ ጦር ገንባር ስለሆነ 4ኛ ደረጃ ራስ መሰረታና በእሱ የሚመራ ወታደሮች ያገኛሉ።

በእነዚህ ዘፈኖች ሲሆን በጎድግግ በቴምቢንግ በሸረ፤ በግድግዳ፤ በአንድርታ ወዘተ ተብሎ ቢባሉት ከዘላቂ ትክክለኛ ፍርድ ይሆናል። ከነዚህም ሌላ በጉራሪ ተብሎ ከጎድግግ በፊት ቢጨመርም ለሀገሩ ትልቅ የሽግግር መቶ ለሰራው ሌላ ንጉሥም ግለታውስ ተገቢ ይሆናል። በጣሊያኖች ላይ የተጎናፀፍነው የመጀመሪያ የደግፋ ጀግኖች ጦርነትም መቅረት ያለበት ጉዳይ ይመስለኛል። የሌላ መብት የሚቀንስ ነው። ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ላይ የረፀ ፀመችው የመጨረሻ ወረራ ግብንፍጥ ሊያገላት ነው እንጂ አይበዛባትም። ከነበርጥት የወታደሮች ብዛት የመሣሪያ ብዛትና ዓይነት ብልጫ ኢትዮጵያ የጦር አራዊጥላን ስላልዘበራት ኢጣሊያ አንደኛ ታሪክ ፐርፐር አልነበረም።

15. የደቡብና የምሥራቅ የጦር ግንባሮች

በአደቡብ ጦርነት ገንባር ገራዚያን እንዲሁም አቶ ተክለዓቂት መኩሪያ የደረሰዋቸው የጽሐፎች ጥቢ በግድረግ አቀርባለሁ። ገራዚያን በአክራሪ ፋሽስትነትና በጥካኔው የታወቀው ነው። የጦርነት ግብደያ በኋላ በኢጣሊያ ግርሻል፤ የገሌ መስፍን የሚል ግዕረግ አገኘት ነበር። ግርሻል ገራዚያን የደቡብ ጦር ዋና አሳዥ ነበር። በአዲስ አበባ ገራዚያንን ለመግደል መከራ በተደረገበት ጊዜ 30,000 ኢትዮጵያውያን የአዲስ አበባ ነጥሪዎችን እንዲገደሉ ትእዛዝ ሰጥቶ ያስፈጸመው ነው።

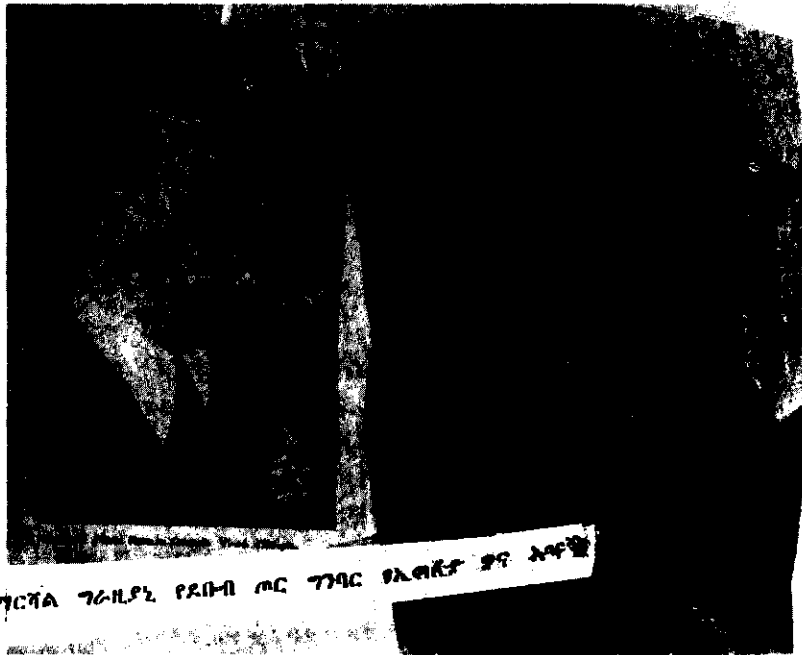
የኢትዮጵያ ጦር ሠራዊት ስህለት ጦር ገንባር ተከፍሎ ነበር።

1ኛ) የደቡብ ምዕራብ በሲዳሞና በቦረና የተሰለፈው በራስ ደስታ ዳምጠው የሚመራው 45,000 ወታደሮች ብዛት የነበረው እንዲሁም በባሌ የሰረፈው የደጃዝማች በየገ መርዕድ ድጋፍ ነበረው፤ 8000 ወታደር ብዛት የነበረው የሚያጠቃልል ነበር።

2ኛ) የምሥራቅ ክፍል በሐረርና በኦጋዴን የሰረፈው በደጃዝማች ነሊቡ ዛግኑኤል የሚመራው 30,000 ወታደር ብዛት የነበረው ከጎሱ የተሰለፉም ሀ) ደጃዝማች መኮንን እንዳልካቸው ለ) ደጃዝማች ሀብተሚካኤል በሳላበኔ የሰረፉ ሐ) ደጃዝማች አበበ ዳምጠው በይጋሚያ ሰፍረው የነበሩ የሚያጠቃልል ነበር።

ጣሊያኖች አስልፏቸው የነበረ ወታደር ብዛት 100,000 ይደርሱ እንደነበር የኢትዮጵያ ወታደር በስው ብዛትም ከኢጣሊያኖች ከጎጥሽ የሚያገስ ነበር። ከኢጣሊያ በኩልም ምንም እንኳን ምሥራቅ መሃልና ምስራቅ ብለው ቢጠሩም የሚጓዙበት አትጣጧ በምሥራቅ ወደ ጅጅጋ ሐረር ድራዳዋ አዲስ አበባ አትጣጧዎች በደቡብ ከደሉ ነገሉ ድርጋታለም፤ ሞጂ አዲስ አበባ አትጣጧ በመቻዝ በመውረር ነበር።

የሰሜንና የደቡብ ጦር ገንባሮች ሊገመገሙ የኢትዮጵያ በሜን ጦር ገንባር

ግርዛል ገራዚያኒ የደቡብ ጦር ግንባር የኢጣሊያ ምክር ቤቱ

Ros Destà Damù

የአርበኞች ቋንቋ ራስ ደስታ ዳመጠው በግራፊኮች ጣሊያኖች በጭካኔ ተገድለዋል።

ሀ) 400,000 የኢጣሊያ ወታደሮች የተላተፉበት ሲሆን በኢትዮጵያ በኩል የነበረው የወታደር ብዛት የኢጣሊያኖች ግጥሥ ከመሆኑም በላይ ለአራት የተለያዩ የጦር አዛዦች የተከፋፈሉ ነበር።

ለ) ሰግን ኢትዮጵያ በሌላ አርአስት እንደገለጽኩት ለብዙ ዓመታት ኢጣሊያኖች ቀንስላዎች አጣኝነት የፐርፓጋንዳ ዲላማ ሆኖ ሰንብታለች።

ኢትዮጵያም የቀንስላዎች ሥራ አትቆጣጠርም ነበር።

ሐ) የደጃዝማች ኃይለሥላሴ ከሕይወት በኢትዮጵያ ላይ ጉዳት ላያደርስ አልቀረም።

መ) ጣሊያኖች በያዝዋቸው መሪዎች ሁሉ ወዲያውኑ ባንዳዎችን ለመመልመል ችግር አላጋጠማቸውም።

ሰ) ትግራይ ለጣሊያኖች ወረራ ክፍት በመሆኗ በብዛት ከኢጣሊያ ለመከዳት ፍላጎት የነበራቸው ኤርትራውያን የኢጣሊያ ወታደሮች ዕድል ሊያገኙ አልቻሉም።

ረ) የጦር መሣሪያ እጥረት ነበረ። የውጭ ሀገር የወታደራዊ አጣጥሮች አልነበሩም። የዚህ ተቃራኒ በደቡብ ጦር ግንባር ሀ) የኢትዮጵያና የኢጣሊያ ወታደሮች ብዛት ተመጣጣኝ ነበር።

ለ) የደቡብ ኢትዮጵያ ክፍላተ ሀገሮች ለኢጣሊያ ፐርፓጋንዳ የተጋለጡ አልነበሩም።

ሐ) ከገዳ ግለሰቦች አልተከሰቱም። መ) ጣሊያኖች በደቡብና ምሥራቅ ባንዳዎች ለመመልመል ጥቅ ሁኔታ አልተፈጠረላቸውም። ለ) በደቡብ ኢትዮጵያውያን ይዞታቸውን የለቀቁ ጠላት ቢላያላቸው ካልሆነ በስተቀር ወደው የለቀቁበት ጊዜ የለም። ኢትዮጵያውያን ከወሰኖቸው ጀምሮ በግንባር ጣሊያኖችን ተቋቁመው ተዋገተዋቸዋል። ጣሊያኖች አስቀደመው ስለነቀባቸው ነው እንጂ ኢትዮጵያውያን በሁለት ጦር ግንባሮች በምሳራቅና በደቡብ ጥቃት ከመፈፀም ወደ ሰግሊያ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ለመግባት አቅድ ነበራቸው። በደቡብ አቶ ተክለዓፄት ዝርዝር ስግግር አንዳወጣው ብዙ ከኢጣሊያ የጠዳ ኤርትራውያን ነበሩ። ብዙ ሰግሊዎችም ከኢጣሊያኖች የጠዳ ነበሩ። ረ) በደቡብና ምሥራቅ ጦር ግንባር የኢትዮጵያ መሪዊት በቂ የጦር መሣሪያ ነበረው፤ የውጭ ሀገር የጦር አጣጥሮችም ነበሩት።

በደቡብ ሆነ በሰግን ኢትዮጵያውያን ይጎድላቸው የነበረ የጦር አሪዮፕላኖች ብቻ ነው። ለጦር አሪዮፕላኖችም መቋቋም አያዳግታቸውም ነበር። ሊቋቋሙት ያልቻሉት በዓለም የተከለከለ መርዛማ ጋዝ ብቻ ነበር። እሱንም ጠቅላይ የጦር መሪ ቢኖራቸውም ለመቋቋም አያዳግታቸውም ነበር። በዚሁ የተነሳ ለሽንፈት ተዳረጉ። በጦርነት ያላጩ ጀግንነት ግን ከጎድኖ ጦርነት ጊዜ የበለጠ ነበር። ጠላትም በጦርነት ጊዜ በኢትዮጵያውያን ግንኙነት እርስ በእርስ መከፋፈል ሊፈጥር አልቻለም፤ ትብብራቸው በጣም ጥሩ ነበር። ከ100,000 ለጦርነት ከተሰለፉ የኢጣሊያ ወታደሮች ገራዚያኒ አንደኛው 3239 ብቻ ጉዳት

ገሊጽ ጽግና የኢትዮጵያ የፍ ለሃኝ ደክሞች ክብር

ደርሰባዮቹ የጥቅም 1299፣ የቀሰሉት 1910። ከእነዚህ ውስጥ ስንት ጣሊያኖች እንደ ነበሩ እና ስንት ባለቤቶች ወታደሮች እንደነበሩ አልገለፀም። ሆኖም ግንባር ቀደም ይበልጥ የነበሩ ባለቤቶች ወታደሮች ስለነበሩ ከሞቱና ከቀሰሉት አብዛኛው ባለቤቶች ወታደሮች እንደ ነበሩ ይገመታል። በምሥራቅና በደቡብ ጦር ግንባር የተካሄዱት ጦርነቶች በአራት ደረጃ የተከፈሉ ነበሩ።

ሀ) ጣሊያኖች የጠረፍች ግስተካከያ ብለው የሚጠሯቸው ጦርነቶች ለ) የቀራሽ ጦርነት ሐ) የገናሌ ጦርነት መ) የአጋደን ጦርነት።

ሀ) የግስተካከያ ውጊያዎች

የግስተካከያ ውጊያዎች ጣሊያኖች በታላቋ ከተማቸው (ሚላኖ ፕላን) ብለው ነበረ የጠሩት። ለሦስት ክፍል የተከፈሉ ነበሩ። ምዕራብ መሃልና ምሥራቅ። የምዕራብ ጦር ግን ባር የኢትዮጵያ ጠረፍ ከተማ ዶሎንና አካባቢያን ለመያዝ ነበረ። የኢጣሊያ ጦር ኮሎኔል ሚኬሊ (Micheli) የሚመራ ነበር። በጦርነቱ የተከፈሉ 1ኛ አንደኛ ጉሩፕ (ቡድን) የወሰን ጠባቂ የነበሩት ባንዳ ዱባት 2ኛ) ሦስተኛ ጉሩፕ የዐረብና የሶማሌ ወታደሮች ሦስት ባታሊያንና በግመል ጀርባ የተጓዙ አንድ መድፍ። 3ኛ አምስተኛ የሃረብና ሶማሌዎች ጉሩፕ፤ ወታደሮች ሦስት ባታሊያኖች በደጀን ነበሩ። ከ/ሚኬሊ አክቶር 4 ተን ጦርነቱን ሲከፍት የአንደኛውን ጉሩፕ አካል የሆነውን በኮሎኔል ፕራጂቲ የሚመራ ጠዋት በ11:15

ነበረ ተኩስ የተጀመረው። የኢትዮጵያ ሁለት የጠረፍ ከተሞች ዶሎና አዶ ተይዘው ተቃጠሉ። 50 የኢትዮጵያ ወታደሮች ተግረኩ፤ አጥባቂ ግራዝማች ሙከራና ተሰማ እየተዋጋ በጀግንነት ዐረፈ። ግራዚያን በወታደራዊ ክብር እንዲቀበሉ አደረገ፤ አካባቢውም በሙሉ ጣሊያኖች ተቆጣጠሩት።

በሙሉ ግንባር የጥቢ ሸባሌ ሚላኖ መሪት ለመያዝ ነበረ። የጣሊያኖች ዓላማ ተላፎና ሺላቦ ለመያዝ ነበር የኢጣሊያ አሃዥ ጀነራል ፍሩሺ ነበር። በጦርነቱ የተከፈሉ 1ኛ የሙስታሂል ሁለተኛ ጉሩፕ ዱባት። 2ኛ የፈርፈር 4ኛ ጉሩፕ ዱባት። 3ኛ የሁለተኛ የዐረብና ሶማሌዎች ጉሩፕ 3 ባታሊያኖች። 4ኛ የሱልጣን አሉል ዲባሊ መደበኛ ያልሆነ 500 ተጥሪዎች 7ኛ የደጀን በሶማሌ የነበሩ ኤርትራ ወታደሮች በሙሉ 4 ባታሊያኖች የሚያታልል ነበር። የጣሊያኖች እትድ ከሺላቦና ተላሮ ሌላ ደገፊድ ወደገም በኢትዮጵያ አጠራር ተፈሪ በር ለመቆጣጠር ነበር።

አክቶር 14 የአራተኛ (4ኛ) ጉሩፕ ዱባት ከፈርፈር ወደ ሸላቦ በመምራት ተኩስ ከፈተ፤ ሸላቦ ደርሶ ተመለሰ። አክቶር 17 ተን ግራዚያን ጥፈሪ ለመያዝ ተእዛዝ ስለሰጠ ከሰሜንና ምሥራቅ በሻለቤቶች የሚመራ ዱባት ጦር፤ ከደቡብና ምሥራቅ የሱልጣን

አሉል ተዋጊዎች፤ እንደዚሁም በከባድ መሣሪያ የታጠቁ በሻለታ ፔርኒ የሚመሩ ኢጣሊያኖች።

ሌላ በመቶ አለቃ ግሪዮ የሚመራ ንዑስ ገሩፕልጅንገት ቀላርን እንዲይዝ ትዕዛዝ ተሰጥቶት ነበር። ጣሊያኖች በአቶ በሻህ የሚመሩ 500 የኢትዮጵያ ወታደሮች እንዲሉ የሚል መረጃ ደርሷቸው ነበር። ከከተማዋ ምሽግ አጠገብ የሱልጣን አሉል ዳዊል ተቃራኒ የሆኑ በመሐመድ ባዲል የሚመሩ የኢትዮጵያ ሶማሌዎች ሰፍረው ነበር። ጀነራል ፍሩሺ አክብሮ 18 ከተማዋ እንድትያዝ ወሰነ። ጣሊያኖች በጦር አውሮፕላኖች እየተረዱ ሁለተኛ ገሩፕ ባንዳና የሱልጣን አሉል 500 ታጣቂዎች በውጊያው ሊሳተፍ ኢትዮጵያውያን ወደ ቀላር እየሸጉ ስለነበረ ጣሊያኖች የመሐመድ ባዲልን ንሳ የሚኖሩበት ገላጂ ድረስ እየተከታተሉዋቸው ሄደው ሱልጣን አሉል ገላጂ ገብቶ መሐመድ ባዲልን ገደለው፤ ወደ ቀላር ሄዱም ከመቶ አለቃ ግሪዮ ጋራ ተቀላቀለ። ጣሊያኖች ቀላርን በመያዛቸው የውሂብ ፓሻ (የደጃዝማች ነገሱ አማካሪ) ጥላን በኢጣሊያ ሶማሌ ገዛት ውስጥ ለመግባት የኢትዮጵያ ጦር የነበረው ጥላን አክሽኗል በማለት ተደሰተውበታል። ይህ ጥላን ጣሊያኖች ባንጃቸው ማስረጃዎችና የሰው ምስክሮች የተረጋገጠ ነው ብለዋል። በምስራቅ ሶማሊያ ጦር ገንባር መረሐን ጉሳ የሚኖሩበት ነው። የኢጣሊያ ተዋጊዎች በኩሪል ግሊቲ Malliti የሚመሩ። 1ኛ የዓረብና የሶማሌ ገሩፕ 3 ባታሊያኖች። 2ኛ ሦስተኛና አምስተኛ ባንዳ ገሩፕ፤ ሌሎችም ባንዳዎች የተካፈሉበት ነበሩ። በኢትዮጵያ በኩል በግራዝማች አፈወርቅ የሚታዘዙ ጦር ነበሩ። የኢጣሊያኖች እቅድ የገርሱ ጉቢ የኢትዮጵያን ጦር ሰፈርን ለመያዝ ነበር። የኢትዮጵያ ወታደሮች ወደ ቀረብ አንዲመለሱ ተወስኗል። ዳሩ ገን ጣሊያኖች በድንገት ስለደረሱባቸው ወደ ጫካ በተበታተኑበት ጊዜ ብዙ ጉዳት ደረሰባቸው። ከሞቱትም መሃል የጦር ሰፈሩ አዛዥ የነበረው ግራዝማች በላቸው ነበር። በገርሱ ጉቢ የ(ሚላኖ ጥላን) ያበቃል። በጦርነቱ የተካፈሉ በሙሉ ሶማሊያዎችና ዓረቦች ነበሩ። ከሱልጣን አሉል ጉን የሚቀመጥ አንድ ኢጣሊያዊ የጦር መኮንን ኢጣሊያኖች አስቀመጡበት፤ ምክንያቱም በሥልጣኑ ተጠቅሞ ከባለአገጣጥሞ ሶማሊያዎች ጋራ ከመዋጋት ተቆጥበው በኢትዮጵያ ወታደሮች ብቻ ውጊያው አንዲቀጥል ለማድረግ ነበር።

ለ) የቆራኼይ ጦርነት፤

የቆራኼይ ጦርነት (የጎሪትስያ ጥላን) የሚል ስም የተሰጠው በምስራቅ በኩል በኩሪል ግሊቲ የሚመራ ከገድሉ-ጉቢ ተነስቶ ነበር። በደቡብ በኩል በጀኔራል ፍሩሺ የሚመራ ከፈርፈር የሚነሳ ሊሆን በኢትዮጵያ በኩል ግራዝማች አፈወርቅ ተጨማሪ ወታደሮች ስለተላኩለት ሦስት ሺህ ወታደሮች ነበሩት። ከነሱ ውስጥም 100 ወታደሮች

ከጣሊያኖች ከድቆ የመጣ የቡመር ላማንተር ወታደሮች ነበሩ። ይህ የተጠናከረ ጦር ቀድሞ ወደ ደጋሐቡር እንዲያረገፍግ እፈወርቅ የተሰጠውን ትእዛዝ በመለወጥ ተጨማሪ ሌላ ጦርም ስለሚላኩለት እዚያው እንዲቆይና እንዲከላከል ትእዛዝ ደርሶት ነበር። ህ ክፍል የሚባለው በጀኔራል ፍሩሺ የሚመራው 2ኛ ሁለተኛ የዓረብና የሶማሌ ገሩፕ 2ኛ የባንዳ ገሩፕ (ቡድን) 5ኛ አንድ ባታሊያን የኢጣልያ ሦስተኛ አግረኛ 4ኛ ሌላ ገሩፕ ከፕሉሪታና ጂኒዝዮን (5ኛ የታንዝያን የኢጣልያን ቡድን ለ ቡድን ክፍል የሚባለው በኩሪል ግሊቲ የሚመራው ፊት እጥቂ ጦር ሁለትም አግረኛ 6ኛ አንድኛ የዓረቦችና የሶማሌዎች ቡድን ለ) 3ኛ የባንዳ ቡድን በኢጣሊያ ታንዝያን የሚረዱ የጦር ሰፈር ኖቬንበር 7 ቀን 1935 ዓ/ም በጦር አውሮፕላኖች በምብ ድብደባ ምክንያት የኢትዮጵያ ወታደሮች ሰፈሩን ለቀው ውጥተዋል። የደረሰባቸው ጉዳት ሊታወቅ አልተቻለም። ጀግናው ግራዝማች አፈወርቅ እገሩ ላይ ስለቆሰል ወደ ደጋሐቡር በሚጓዙበት ጊዜ በመንገድ ዓረፈ። የኢትዮጵያ ጦር ከጦር ሰፈሩ ለቆ የመጣበት ምክንያትም አገዛዩ ግራዝማች አፈወርቅ ስለቆሰል ነው ብለው ኢጣሊያኖች ተርጉመውታል።

ሐ) የጋናሌ ጦርነት

ግራዝማች እንደሃደው የኢጣሊያ ጦር ግንባር በተቋቋመበት ጊዜ አክቶቦር 3 ቀን 1935 ዓ/ም ጣሊያኖች የራስ ደስታ ጸምገው ጦር በሊጸዋ በረና፤ የደጃዝማች በየን መርዕድ ጦር በባሌ ሰፍረው እንደሚገኝ መረጃ ደርሷቸው እንደነበረ ገልጧል። ነገር ግን ወደት አቅጣጫ እንደሚያመሩ የታወቀ ነገር አልነበረም። በአዲስ አበባ የነበረው የኢጣሊያ ኤምባሲ ግን በገናሌ ወይንም በዋቢ ሸባሌ በኩል የኢትዮጵያ ወታደሮች ሶማሊያን ሊውሩ እንደሚችሉ ሴፕተምበር አጋማሽ ላይ አስጠንቅቆ አክቶቦር አጋማሽ ላይ በልዩ የሰላላ ድርጅት በኩል የሁለቱ ጦሮች እንቅስቃሴ መረጃ ቢደርስም ወደት አቅጣጫ እንደሚያመሩ አልታወቀም ነበር። ራስ ደስታ አክቶቦር 25 አዶላ ደርሶ ነበር። በ28 የደራ ደርሶ ስለዶሮና ሉባ ከአንድ ከኢጣሊያ የከዳ ግለሰብ መረጃ ያሰባሰብ እንደነበረ ጣሊያኖች አወቁ። ራስ ደስታ በምስራቅ በደጃዝማች ነገሱም ጥምር በደቡብም በአንድ ጊዜ ማጥቃት እንዲጀመር ለንጉሠ ነገሥቱ ሃሳብ አቅርቦ ነበር። ራስ ደስታ አርናንድ ፍረር የተባለው ከቤልጅግ ጦር ሠራዊት አንድ አማካሪ ነበረው። በዚሁ ወቅት የወሰን ማስተካከያ ግጥሞች ተካሄደው የዲባት የኢጣሊያ ጦር የፔጋ ጉዳ በተባለው የቦረና መሬት ለሰላላ ዓላማ ገብቶ መደበኛ ያልሆኑ የኢትዮጵያ ጦር ጸዋ ወንዝ አካባቢ እንዳገኘ አመልክቶ ተመልሶ ነበር። ቀጥሎም የሰላላ አውሮፕላኖችም በነገሉ አካባቢ የኢትዮጵያ ወታደሮች ድንኳኖች አይተው ተመልሰው ነበር። ጣሊያኖች ከደሉ በስተ ምዕራብ ከዶሎና መልካ ሪዮ መሃል በኩል የጸዋ ወንዝ አዳርጠው ለግላፍ ምቹ ስለሆነ የራስ ደስታ ጦር በዚህ በኩል አልፎ የዶሎ በስተጀርባ ወደሉግ ብቻ ግይሆን ወደ

ባይዳዋና ባርደራ ዘልቀ ዓብቶ ወረራ መረፀም እንደሚችል ተፈርቶ ነበር። በዚህ በኩል በኢጣሊያ በኩል ቦታው መከላከያ እልነበረውም።

በሌላ በኩል ኢትዮጵያውያን ከኪንያ የእንግሊዝ ባለሥልጣናት ልዩ ልዩ እርዳታ ግጥሞች እንደሚችሉ ጣሊያኖች ግምት ነበራቸው። ይህ ካልሆነም ከዶሎ በስተምሥራቅ በኩል ወደ ሉግ አምርቶ ከመቋቋሙ ያለፉት መዝናኛዎች ግዳሪጥ እንደሚችሉ የት የተባሉ ችው ትንሿ ከተማ ስመያዝ ወደ ወጄትና ባይዳዋ የኢትዮጵያ ጦር ማምረት እንደሚችል ወይንም ወደቀላፎ ማምረት እንደሚችል ተፈርቶ ነበር። ጣሊያኖች በቆረቢይ ጦርነት ማገስ ት ጀምረው ማንኛውም የጦር መሣሪያና ወታደር ወደ ምዕራብ ጦር ግንባር አካማችተው መከላከያ እበቅተው ነበር። ኖቬንበር 10 ጣሊያኖች ሙሉ ዝግጅት አጠናቀው 28.000 ወታደሮች በቦታው እስፍረው ነበር። ከእነሱም ውስጥ ግማሹ ጣሊያኖች ስለሆኑ ስምግባቸው፡ ለግጥጣ ውኃ፡ ለነጻጅ፡ ለሕክምና፡ መጓጓዣ በየብስ ብቻ ሣይሆን በጀልባዎችም ለብዙ ቀን የሚበቃ ተዘጋጅቶ ነበረ።

የኦርትዶዶክስ ጦርም ወደ እዚህ እንዲዛወር ተደርጎ ነበር። በሶማሊያ የኢጣሊያ ዋና አዝ ሰፈር ወደ ባይዳዋ ተዘዋውሮ ነበር። ሁለት የእዙ ወረዳዎች ኩ/ላ ሚኒሌ ዶሎ ላይ ኮሎኔል ማርቲኒ እዱር ላይ እንዲሆኑ ተደርጎ ነበር። ኖቬንበር 14 ራስ ደስታ የኢትዮጵያ ጦር ነገሌ ላይ እንደተሰበሰበ ወይንም በመሰባሰብ ላይ እንዳለ ጣሊያኖች መረጃዎች ደርሷቸው ነበር። ራስ ደስታ በዳዋ ወንዝ በኩል በፈታውራሪ አደመና በፈታውራሪ ታደመ በፈት አጥቂ ጦር እየተረዳ ዲሴንበር 8 ወደ ሶማሊያ ጠረፍ በኢጣሊያ ግራ ክንፍ በኩል እንደሚደረስ ተገምቶ ነበር። የባሌ ጦርም በዋቢ ወንዝ በኩል እንደሚደርስ ተገምቶ ነበር። ዳሩ ግን ራስ ደስታ የደጃዝማች ነሲቡ ጦርም አንድ ላይ ሆኖ እንዲያጠቃ ብሎ ለገጥሡ የጠየቀው በሰራ ላይ ሊውል አልቻለም። ኢትዮጵያውያን ሌሊት ብቻ ይጓዙ ሰላንበረ በልብሰቸውም ቀለም እየተቀቡ እንዳይታዩ ያደርጉ ስለነበረ፤ የያዙዋቸው ክበቶች በጫካ እየደበቁ እንዳይታዩ ያደርጓቸው ስለነበረ የሰላይ ጦር አሪዮፕላኖች ሊያዩዋቸው አልቻሉም ነበር። መረጃዎች ሊገኙ የቻሉት በሰዎች ሰላለና ለራስ ደስታ ራዲዮ መልእክቶች ጠሰፋ ብቻ ነበር። ኖቬንበር 20 ብቻ የኢትዮጵያ ጦር አመጣጥ አትሚኒ ለማወቅ ጣሊያኖች ችሉ ነበር ይኸውም ፊልቲ በጎልማሽ ዶሎ ሲሆን ለ4 ፊት አጥቂ ጦር የተከፋፈሉ ነበር። 2 ክፍሎች በገናሌ 3ኛው በዋቢ ወንዝ፤ 4ኛ በባሌ ወንዝ ዋና ጦር ኖቬንበር 11-12 ከነገሌ ተነስቶ አትሚኒው በፊልቲ በጎል ግሽ በኩል ወደ ዶሎ እንደሚያመራ ታወቀ። የዳዋ ወንዝ ገን ጣሊያኖች ምንም እንቅስቃሴ አልነበረውም ብለው ገምተውት ነበር። ቀጥሎ ገን ጣሊያኖች 2000 የኢትዮጵያ ወታደሮች እንደሰፈሩበት አረጋግጧል። በዚህ መሰረት ዲሴንበር 4 የኢትዮጵያ ለፋየተከፈሉ የፊት አጥቂው 1000 ወታደር የግንጦት በዋቢ ወንዝ ወደ ወደ ላግ ሼግዳ የሚያመራ 2ኛ 2000 ወታደር ያሉበት በገናሌ ወንዝ ወደ ሙላካ ዲዳ

የሚያመራ 3ኛ ከገናሌ ፊልቲ ዋና መንገድ ይዞ 2000 ወታደር ብዛት የነበረው ጦር ወደ ባተል ግሽ የሚያመራ 4ኛ) 1000 ወታደር የነበረው በዳዋ ወንዝ በኩል ወደ ሰደይ የሚያመራ በአጠቃላይ የራስ ደስታ ጦር 35.000 ወታደሮች ነበሩት።

ስለደጃዝማች በየገን ጦርዕድ ጦር ምንም የታወቀ ነገር አልነበረም። በዚህ ቀን ዲሴንበር 4 ግራዚያኒ «ኡዲኒ ፕላን» የተባለው የጦርነት አቀድ ያወጣል። ግራዚያኒ ሰላዮች የሰጡት ማስረጃ ብሎ ያመነበት ከዚህ በፊት እንግሊዞች ለኢጣሊያኖች ወደው የሰጧቸው ከጃባ ምላሽ መሪት መልሰው እንዲወስዱት ከሐበቦች ጋራ ተስማምተዋል የሚል ወረ ስለሰማ የዳዋ ወንዝ ውኃም ቀንሶ ስለነበረ የኢትዮጵያ ጦር ዳዋን ተሻግሮ በምእራብ ዳዋ በኩል ወረራ ይፈጽማል የሚል ስጋት ሰላደረቦት መከላከያ ግጠናክር ጀመረ።

ዲሴንበር 12 ራስ ደስታ በፊልቲ እንደነበረና ጦር በሦስት አትሚኒዎች ከፋፍሎ እንደነበረ ተዘግቧል። 1) በግሪኩ ሙላ ላባ የሚመራ 3000 ወታደሮች የነበረው ዳዋን ወንዝ ተከትሎ የሚጓዝ 2) አዶ በሚወስደው መንገድ የሚጓዝ 3) ገናሌ ተከትሎ የሚጓዝ። ከሁለተኛና ሦስተኛ ቀደም በፈታውራሪ አደመ የሚመራ የፊት አጥቂ ጦር ተሰልፎ ነበር። ጣሊያኖች አገኘን ባሏቸው መረጃዎች መሠረት ሦስቱ የራስ ደስታ ጦር ክፍሎች ዓላማቸው ዲሴንበር 24-25 ከዶሎ በስተ ምዕራብ ተጓዥተው የዳዋ ወንዙን ሰብረው ለመግባት ዓላማ እንደነበራቸው ጣሊያኖች ይገምቷቸው ነበር። በዚህ ጊዜም የኢጣሊያ የሰው ሰላለና የራዲዮ ጠላት አገልግሎት የሐረርጌ በደጃዝማች ነሲቡ የሚመራ ጦርም በግጥቃቱ ተከፋይ እንደሚሆን ራስ ደስታና ደጃዝማች ነሲቡ በራዲዮ መገኘት ተለዋውጠበት ቴሌግራምም ጣሊያኖች ለመጥለፍ በመቻላቸው መረጃ አግኝተው ነበር። ዲሴንበር 14 ቀን የኢጣሊያ የፊት አጥቂ ጦር በአረሪ ገናሌ መስመር ለመውረር ያደረገው ሙከራ ከኢትዮጵያውያን ጋይሌኖ ተቃውሞ ስለገጠመው ወደ ጓላ ለመመለስ ግድ ሆኖበትነበር። የጦር አሪዮፕላኖች በነገሌ በምብ ለመጣል ያደረጉት ሙከራ የፀረ አሪዮፕላን ፕይቶች ተከፍቶባቸው ነበረ። ግራዚያኒ የኢትዮጵያ ጦር ከኪንያ መሪት አልፎ ጥቃት ይፈጽማል የሚል ስጋት ስለነበረው ለኪንያ እንግሊዛዊ ሀገረ ገዥ ቴሌግራም ልዩ የዚህ ዓይነት አድራጎት እንዳይኖክር በናይሮ ቢ የኢጣሊያ ቀንሰል በኩል እንዳይነረው ጠይቋል። ዲሴንበር 19 ዋናው የኢትዮጵያ ጦር አረራ ደርሷል። ሙላ ላባ ከሙላካ ራዩ ሁለት ቀን የአገር መንገድ ደርሷል። በሁለቱም መስመሮች መካከል በየብስ ገንኙነት ነበራቸው። በዚህ ወትትም ጣሊያኖች የመከላከያ ሰራ እያጠናከሩ ነበር፤ 54 ኪሎ ሜትር በሽቦ አጥረዋል።

በ150 ሰዓራዎች መድረፍና መትረየሶች ተጠያይቋል። ይህ በእንዲህ እንዳለ ደጃዝማ በየገን ጦርዕድ ወደ ደቡብ ያመራ ስለነበረ፤ ጣሊያኖች ራዲዮ መጥለፍ መረጃ ለማግኘት ስለተዋገዱ፤ ምክንያቱም ደጃዝማች በየገን የራዲዮ መገናኛ ስላልነበረው፤ ግራዚያኒ ዋና የኢጣሊያ ትጥረኛ በነበረው በኦሎል ዲግሌ በመጠቀም ደጃዝማች በየገን ጦርዕድ ጦር

በጦርነት ለመካረፍ እንዳይችሉ አድርገውታል። ጣሊያኖች ደረሰው የመጀመሪያ ዓለማቸው የደጃዝማች በየነ ጦር ዋቢ ወንዝ፣ ወይም ዋቢ ሸበሌ ይሁን ለማወቅ መረጃ ለማግኘት ነበር። ግርሻል ግራዚያኒ በመጀመሪያ ጊዜ በምስጢር ኖቬንበር 19 ከሉልላ ለሉል ጋራ ተነጋግረው ለሉል አስከሌላ ድረስ ሰላላ እንዲያደርግ ሃሳቡን ገልጾት ነበር። እንደገና ኖቬንበር 25 ተገናኝተው ተነጋግረዋል። ለሉል 1000 ተዋጊዎች ነበሩት። ዴሴንበር 2 ለሉል ከተላሮ ተነሳ፤ ዴሴንበር 17 ለሉል 300 ኪ/ሜ ከተላሮ በሮ ካላጌ በተባለው ቦታ ደረሰ፤ ስለ በየነ መርዕድ ጦር መረጃ ለማግኘትም ችለዋል። ዴሴንበር 23 ከኢትዮጵያ ተዋጊዎች ጋራ ውጊያ ፈጥረው ጥቂት ሰዎች ግርኮ የደጃዝማች በየነ የወታደር ብዛት 5000 ይደርስ እንደነበረና ወደዚህ እየገሰገሱ መሆናቸውን የሚል መረጃ ያገኛል። ለሉልም ውጊያ እንዳይገጥም በትድግሪያ የተነገረው ወደ ጎን በመተው የጦር አሪዮፕላኖች ብቻ እርዳታ ጠይቆ ለጦርነት ይዘጋጃል። ዴሴንበር 26 ተኩስ በኢትዮጵያውያን ላይ ይከፍታል፤ እስከ ጠዋቱ ይቀጥላል፤ አውሮፕላኖቻቸው በጦርነት ተካፋይ ነበሩ። ሲጪልም ኢትዮጵያውያን ግጥቃት ያቆማሉ። ከተካረሉት 19 በአውሮፕላኖች/አንዱ በወረ አውሮፕላን ጥይት በጋይል ስለተመታ በድንገተኛ ግራፊያ እንዲያርፍ ሲገደድ ሌሎችም አውሮፕላኖች ተመትተው ከባድ ጉዳት ስለደረሰባቸው ለወደቀው አውሮፕላን በኢትዮጵያ ጦር ዳግም እንዳይተኮስበት ይጠብቁት ነበር። ለሉልም ከባድ ጉዳት ደረሰበት። ከነበሩት 1000 ተዋጊዎች 300 ከዱት፣ ስለሞቱት አልተገለፀም። በኢትዮጵያ በካል የደረሰው በኢጣሊያኖች ግምት 1000 ወታደሮች ነበር። ግታ ሁለቱ ተፋላጊዎች ወደ የሰፈራቸው ተመለሱ። ደጃዝማች በየነ መርዕድ ቀስሎ ስለነበረ እስከ ኢሚ ተመልሶ በጦርነት መካረፍ ለማቆም ተገዷል። እንደዚሁም ለሉል የደካሙ ውጤት የማየት እድል ሳይችል ቀርቷል።

የተገኘው ጥቅም ለሁለቱ ወገኖች አኩል ሊሆን ይችላል። ጣሊያኖች ግን የተመለከቱት ስለራሳቸው ባስገኘላቸው ጥቅም ብቻ ነበር። በመደበኛ በዱባት ወታደር ሳይጠቀሙ በአሉል መደበኛ ያልሆነ ተዋጊዎች ብቻ ብዙ የተነረሱት የባሌ የኢትዮጵያ ጦር በጦርነት ውጪ ለማረፈ ለመብቃታቸው ብቻ ተደስተዋል።

በምሥራቅ ጦር ግንባር

ከሳላባዊ ቡልባህና ደገሐቡር መሃከል 6000 የኢትዮጵያ ጦር ሰፍሮ ነበር፤ 1000 ወታደርም በዱክን ሰፍረው ነበር። ወደፊት የዘለቀ እነስተኛ ጦርም በቢርኩት ሐግንስይ እና ሐረር ዲገር ይገኝ ነበር። ይህ ሁሉ ወደ መሃል አጋደነ ገብቶ ወረራ እንዳያካሄድ ለኢጣሊያኖች ስጋት ጥፈጥረው ነበር። የቃር አይሬፕላኖች በግብ መጣላቸውን አሳደረጉም ነበር በገላ አንድ አውሮፕላን ወድቆ ተከሰከሰ አንድ የኢጣሊያ መቶ አለቃ ያቡቹ የተባለው ሕይወቱን አጥቷል። በጅጅጋ አንድ አውሮፕላን ወድቆ ውስጡ የነበሩ ጣሊያኖች ነጅዎች አንድ መቶ አለቃ ሚኒቲ የተባለውና ረዳቱ የሃም አለቃ ዛርኒ ጉዳት

በደረሰባቸው በተናደዱት ሶግሊያዎች ተገድለዋል። ከዚህ በኋላ ጣሊያኖች «የእኛ የጦር አሪዮፕላን ነጂዎችን እንገታቸውን ቀርጧችንል በምትኩ የግንባታው ታገኛላችሁ» የሚል ወረቀት ከሰማይ ከጠተኑ በኋላ መርዋግ ጋዝ በመጣላቸው ከባድ ድንጋጤ በሕዝቡ ላይ አስከትለዋል።

ዋናው ጦርነት ከመጀመሩ በፊት የነበረው ሁኔታ

የኢትዮጵያ ጦር ምንም እንትስታሴ አያላይም ነበር። ወደ ኋላ ለመመለስም አዝማሚያ ነበረው። የቤልጂኮ ወታደራዊ አግባብም ላቀረበው ሪፖርት የኢትዮጵያ ጦር ከግጥቃት ቀጥቦ ወደ መከላከል እንዲወስን ካስጠነቀቀ በኋላ ጣሊያኖች በአግባቡ የጋዝ ሞቶ ምክር ሲሰጡ፡-

- 1ኛ) ከ1ሰዓት በፊት በምብ ወደ ተጣለበት ጾታ አለመጠጋት
 - 2ኛ) በምብ የተጣለበት ቦታ በአረር መሸፈን
 - 3ኛ) በበምብ የተታጠለ አረር በእጅ አለመንካት፤ ግሽተትም እንደግና ስረገጠ፤ ግሽተቱም ሞት እንደግና ስከትል አስጠንቅቀዋል።
- ለግጥቃት የተዘጋጁ የኢጣሊያ ወታደሮች 14 ሺህ ነበሩ፤ ከእነሱም አንድ ሦስተኛ ጣሊያኖች ነበሩ፤ የቀሩት ኤርትራውያንና ሶግሊዎች ነበሩ።

ራስ ደስታ ዴሴንበር 29 መላካ ዲዳ፤ ከሥሉ 60 ኪ/ሜ ርቀት ሰፍሮ ነበር። ድንኳኑ ከሰሜን-ንቀይ መስተዳድር ድንኳን አጠገብ ነበር። የኢጣሊያ አውሮፕላኖች በምብ በሚጥሉበት ጊዜ በቀይ መስተዳድር ድንኳን ይጠሰል ነበር። በስሕተት የኢጣሊያ ጦር አይሬፕላኖች የኮሚዲን ቀይ መስተዳድር ሆስፒታል ሲመኩ በግራዚያኒ አባባል የኢትዮጵያ መንግሥት የዓለም ሕዝብ ሰሚት ለመቀስቀስ መከራ ያደርግ ነበር። ግራዚያኒ በራስ ደስታ ጦር ላይ የግጥቃት እርምጃ ለመውሰድ ለበላይ አለቆቹ በሚጠይቅበት ጊዜ ዱቺ በሐሳቡ ከመስማማቱም በላይ በግንኙነትም ዓይነት መሣሪያ ተጠቀሙ ብሎታል፤ በመርዘኛ የጋዝ በምብ ግለት ነው። ለዘመቻው ዋናው አካዝ ለባዶሊዩም ግራዚያኒ ያቀደውን እንዲፈቀድለት «ከሀገራም አስተላልፈዋል፤ የቀኝ ግዛቶች ዋና ፀሐፊም ሲግራዚያኒ ስምምነቱን ገልጾታል። በገናሴ ጦርነት ዋዜግ የኢጣሊያ ወታደሮች ብዛት 85 ሺህ ደርሰው ነበር፤ ከእነሱም 49.378 ጣሊያኖች 35.713 እንዲጂኒ ወታደሮች የግጥቃት መጀመር አለባቸው ካለ በኋላ ወላኝ ግና የሚጠይቀው የበርገንጦሊ ጦር (የኢንዲጂኒ ጦር) ነው ብሏል። ኤርትራውያን በደጅን ደቀግላ ብሏል። ቀጥሎም በዳግ ወንዝ ከተሰለፈው ከጀኔራል አንስቲኒ ጋራ እንዲቀላቀሉ አድርገዋል። በበርገንጦሊ ጦር ውስጥ የአንደኛ ቡድን ባንዶች ሁለተኛ ሦስተኛ የሶግሊና የግራብ ቡድኖች የሚያጠቃልሉ ነው።

ጃንዋሪ 14 ራስደስታ በተሸርካሪ በሚሸጡት ጊዜ የኢጣሊያ የጦር አውሮፕላኖች በምብ ሊጥሉበት የከረው ተሸርካሪው ደመደበቁ ሊያገኙት አልቻሉም። በኤርትራ ወታደሮች ውስጥ ከገደቡ ሁኔታዎች ተፈጥረዋል። በአገደ ተገዝተው ፕሮፓጋንዳ ከጠላት የተላኩ ሰዎች ተቃላቱ ከራሳቸው ውስጥም በክርስትና ሃይማኖት ሰበብ ተሰብከው 80 አስከሮች ሌሊት ጃንዋሪ 16 ከድተው ወደ ኪኒያ እንዲገቡ አድርገዋቸዋል። ሌሎች ከዳተኞች እንዳይሰሩ አየተረፈ ነው። ጄኔራል አገሰቲኒ ወዲያው ኤርትራውያን በጃርቦ በኩል ወደ ጓላ እንዲመለሱና ከኪኒያ ጠረፍ ከጓደኞቻቸው ከዳተኞች እንዳይታሉ ያደርጋል። በሚመለሱበት ጊዜ ግን ሌሎች 700 አስከሮች ወታደሮች ሁሉም ኮፕቶች ከክርስቲያኖች ከጣሊያኖች ጠፍተው ወደ ኪኒያ ይገባሉ። በኤርትራውያን ላይ ከእንግዲህ ምንም መተግበርን እያሰራለግን፤ በሰላይ አይርጥላኝ አግኝነት የኖው የኢትዮጵያ ጦር ሰራር በገሌ የተሰጠው መሆኑን ሰላውቁ ጣሊያኖች ወደፊት እየገሰገሱ እገራ መገንገላቸው የሚያገኛቸውን አካላትና ተዋጊዎችን እያባረሩ በሚጓዙበት ጊዜ በመልካ ገርሊ 600 ኢትዮጵያውያን እና 50 አስከሮች ኤርትራውያን የተቀላቀሉባቸው መኖራቸው አወቁ።

ጣሊያኖች በድንገት ደረሰባቸው፤ በታተኑባቸው ከባድ ውጊያ በጨበጣው ጊያ ጭምር ተካሂዶ ጉዳት አደረሰባቸው። ከሁለት ሰዓት ውጊያ በኋላ ጭግሪያ ማርከው ወታደሮችንም ግርክዋል። ጃንዋሪ 18 ጣሊያኖች ከገሌ 100 ኪሎ ሜትር ርቀት ደረሰው ነበር። ጃንዋሪ 19 ኢትዮጵያውያን ገሌን ለቀው እየወጡ መሆናቸውን አወቁ። ወደፊት በሚገሰገቡበት ወቅት ረረሰች፤ የቀንድ ከብቶችና ወታደሮችን ግረኩ። ከመልካ ገርሊ በስተምሥራቅ ዳባት ተዋጊዎች ኤርትራውያን ከዳተኞች ካሉባቸው የኢትዮጵያ ወታደሮች ውጊያ ይገጥማሉ። የጦር አርዮፕላኖች ያለግጥሞ በገሌና በሌሎች ቦታዎች በምብ እየጣሉ ነበሩ። «ዳቸ» በየቀኑ የደስታ ቴሌግራም ለግራዚያኒ ይልክ ነበር። ጃንዋሪ 20 ጣሊያኖች አስተድመው ገሌ እንዲገቡ የጠሉበት ተን ነበር። በአውሮፕላን ስለላ አድርገው ገሌ ሰው አልባ ሆኖ ነበር። የኢትዮጵያ ወታደሮች ለቀው ወደ የደራ ሄደዋል።

24 አራተኛው በምብ በሚጥሉበት ጊዜ አገደ አራዮፕላን ተመቶ ይወድቃል። ኢትዮጵያውያን በጣቱ ተደብተው የጣሊያኖችን ምምጣት ይጠባበቁ ነበር። ጣሊያኖች ገሌ አካባቢ እንደደረሱ ተከስ ከፈቀዋቸው። የ10ኛ ቦታሊዮን አስከሮች ወደ ዛሬ ጫካ ሂደው ውጊያ ይገጥማሉ። ጣሊያኖች ወደ ከተማ መላል ይገባሉ። የኖው የኢትዮጵያ ጦር ሰራር ተቃውሞ ነፃነት። ዓለሳለጌ ተዋጊዎች ብቻ በጫካ ሆነው ተከስ ይከፍቱ ነበር። የኖው የኢትዮጵያ ጦር ምናልባትም ራስ ደስታ ጨምሮ ከገሌ 70 ኪሎ ሜትር የምትርቀው የደራ ተሰጣኝነቱን ያሳያል።

ጄኔራል በርገንዋሊ ተከታትሎ ግጥታት ይወስናል። ገሌ በመያዝ ጣሊያኖች የገናሉ ጦርነት እንዳይቃ ቀጥረውታል። መገንድ ሁሉ በኢትዮጵያ ወታደሮች አስከሬን የተሞላ ነበር።

1000 ገደማ አስከሬን ተቀጥሯል። ከምትት መላክል የራስ ደስታ ለፍፁሙ የነበረው ምኞት ረታ የተባለው ይገኝበት ነበር።

በጄኔራል አገሰቲኒ ጦር ግንባር በኩል መላ ላባ እና ሐሰን ገባላ ከራስ ደስታ ጋራ ተሳለፈው ሲጥኑ የነበሩ ወደ መጋ እየገኙ ናቸው። የጦሩ ግጥሞ እንግሊዞች መልካም አቀጣጫ እያደረጉላቸው ወደ ኪኒያ ገብተዋል። ራስ ደስታም ይርጋለም ገብቷል። ጣሊያኖች ወደ መጋና ምያሌ አላጣ በሚያደርጉበት ጊዜ ጃንዋሪ 29 የኢትዮጵያ ወታደሮች በኤርትራውያን ከላተኞች የተደራጁ አግኝተዋል። እንዲሁም ፈብሄረ 2 መልካ ጉባ በተባለው ቦታ ጣሊያኖች ከኢትዮጵያ ወታደሮችና ኤርትራውያን ከላተኞች ውጊያ ግዝጂ ላቸውን ገልፀዋል። ጄኔራል አገሰቲኒ በመልካ መራ ዘራፊዎችና ኤርትራውያን ከኪኒያ መራት እየተነሱ ጉዳት እያደረሱ መሆናቸውን ግራዚያኒ በመጽሐት ላይ ገልጿል።

መ) የአጋዴን ጦርነት

ጣሊያኖች የአጋዴን ጦርነት ባለው የግጥሙት የምሥራቅ ጦር ግንባር ጦርነት በመባል ነበረ፤ የከፍተኛ ተቃውሞ፤ ከአጋዴን ጀምረው ሐረርና ድሬደዋን ለመቆጣጠር የሚያጠቃልሉ ነው። የገናሉ ጦርነት የተባለውም የደቡብ ጦር ግንባር መባል ነበረ። የአጋዴን ጦርነት ለመጀመር ከጦር መግሪያ ሌላ፤ የሊቢያ ዲሚዲያን ወደ ሶግሊያ እንዲላክ በተለይ የኤርትራ ወታደሮች እየከፈ ከኢትዮጵያ ወታደሮች ጋር በመሰለፋቸው አስፈላጊ ሆኖ ስለተገኘ የቅኝ ጥፋት ግንኙነት ጋራ በመጓጓዣ እንዲላኩ አድርጓል።

የሊቢያ ዲሚዲያን በፋብሪካ ጦር ሶግሊያ ገባ። 270 የኢጣሊያ ጦር ሙከራዎች 600 የኢጣሊያ ወታደሮችና 8000 የሊቢያ አስከሮች ወታደሮች የሚያጠቃልሉ ነው።

በዚሁ ጊዜ የኢትዮጵያ ወታደሮች ኩራ እስከ ተባለው ከተባሪ ደሐር 100 ኪ/ሜትር ርቀት ወደሚገኘው የኢጣሊያ ጦር ሰራር ዘላቀው ገብተው ከባድ ጦርነት አካሄደው 40 ዳዓት ተገደለዋል። ጣሊያኖች ግን የምትት ዳዓት በመሆናቸው ከወደት አልሰጡትም።

ጄኔራል ወጪቶች በኢትዮጵያ ጦር አጥኞች ስም የኢጣሊያ አውሮፕላን ስለሚመጡት የምብ ድብደባ ስምታ ለግትረብ አገደ የኢጣሊያ ሶግሊያዊ ተወላጅ የነበረ አሁን ግን የኢትዮጵያ መራት ባልደረገ በሆነው አግኝነት መልክት ለኩ ነበር። ግራዚያኒ ግን 15 የኢጣሊያ ቀኝ ጥፋት ተወላጅ በመሆኑና ረርግው የደረጁት ገሌና የግጥሙ ጦር መረዳት መልክት የው ወደ ግጥሙ ሰራር እንዲገባ በግድረገ ሰጥቶው መልስ አለው።

ያሞርጣል። ቀይቶ ግን ገራዚያኒ ለጃኔራ ውረብ ሙሉአከተኛው ተመልሶ ያልተላከበት ያከንያት ለግብረዓት በቴሌግራም አስታውቀዋል።

ከርግና ከባድላይ የአጋደን ጦርነት ሩሎ አንዲጀመር ለገራዚያኒ ጥያቄ ሊቀርብለት ስለነበረ የጠየቀው ሁሉ ሰላተግላለት ለአፕሪል ወር ታሰቦ የነበረው ገራዚያኒ ለግርኝ 15 በአውሮፕላን ጂጂጋን በመደብደብ አንዲጀመር ወሰነዋል። የሊቢያ ዲሺዚያን በሙሉ ሙስታሂል ሰፈረ፤ አንድ ባታሊዮን ግን የባንዳ ሰማሌዎች ቦታ ለመሸፈን ተላሮ ሰፈረ። 4 ባታሊዮን ኤርትራውያን የነበሩት ፈርሰው በአሰላጦች ብቻ የተዋቀረ አዲስ የኤርትራውያን ባታሊዮን ከሊቢያ ዲሺዚያን ጋር ይጠቃሉላል።

ግርኝ 5 በሰማሊያ የኢጣሊያ ወታደር ብዛት 96.000 ደርሶ ነበር። ከእነሱ ውስጥም 55.000 ጣሊያኖች 41.000 ኢንዲጂኒ ነበሩ። የቀሰሰ ውጊያ የሚጀመርበት ገራዚያኒ ለአፕሪል 10 አንዲሆን ወሰነ። በዚህ መሠረት የሊቢያ ዲሺዚያን በጃኔራል ናሊ ስር ሆኖ ከሙስታሂል ወደ ዳናን ተዛውረው ለውጊያ አንዲበጋጁ ተደርገዋል። ከዳናን የሚነሳ ጦር ጂኔራል አንስቲኒ የግመሬ ሊሆን ነው፤ የመሐል ጦር ከተብሪ ደሐር የሚነሳ በጃኔራል ፋሩሺ የሚመራ ነበር። በዚሁ ጊዜ ግርኝ 10 ቀን በሰማሊያ የኢጣሊያ ጦር ብዛት 100.000 ደርሶ ነበር። የጦር አውሮፕላኖች 67 የነበሩ 89 ደርሰው ነበር፤ ከእነሱም ውስጥ 60 በቀረሽያ ሰፍረው ነበር። በቀሰሰ ግጥም ቦታ የሚጀመረበት ገራዚያኒ አንደኛ ለአፕሪል 15 አንዲሆን ወሰነ። በመጨረሻ ጥቂት ሰ 4-5 ቀን እንኳን ተደጥ አንዲጀመር ብሎ በጠየቀው መሠረት የቀሰሰ ጦርነት ሁለት ቀን በመቅደም ገራዚያኒ ለአፕሪል 13 ቀን አንዲጀመር ይወስናል።

በጃኔራል ናሊ የሚመራ ጦር ሀ) ናሻራ የተባለው መደበኛ ባንዳዎችና የአሉል ዲንላ ባንዳዎች እንዲሁም የሀላን አይላ ጎሳዎች የሚያጠቃሉ ነበር ለ) የሊቢያ የጦር ዲሺዚያን በሁለት አትጣጫ ደንና ግለደቱ ሰጋግ ደጋመዶ 2) ቢርጎት ጻኩን-ሲጋግ-ደጋግዶ አትጣጫዎች የሚጓዙ።

የጃኔራል ፋሩሺ የመሀል ጦር 7 ባታሊዮን አንዲጂኒ ያቀፈ ነው የተብሪ ዳህር ጥራን ጻብ-ሐማንላይ-ላላግዝ-ደንሐቡር መስመር የሚጓዙ።

የጃኔራል የጎሐቲኒ ጦር የተኝ ከንፍ የፖሊሳና የሚጀርቲኒያ ባንዳዎች ያቀፈ ነበር፤ ከጥርዳር እያ-ኩራቲ-ጋንት ጋድ-ቡላህ ደንሐቡር ደንዝ የነበረ።

የኢጣሊያ አገረኛ ጦር ዲሺዚያኖች ተሸረ (Tevere) በውጭ ሀገር የሚኖሩ ጣሊያኖች የተገባ ለኖ ፔሎሪታና በተጠባባቂ ሆነው መጓዣ መኪኖች ከተገኙ የሚገባቸው።

በኢትዮጵያ በኩል ለ100.000 የኢጣሊያ ወታደሮች በፖሊራት ጦር ግንዛቤ በደጃዝማች ነሲብ የሚመሩ ወታደሮች ብዛት 30.000 ብቻ ነበሩ። ህጥም የኢትዮጵያ

ሠራዊት በነበረው አቅም ለመከላከል ሞከረዋል፤ ተፋልመዋል ጂያና ጉብ፤ ሐማንላይ ቢርጎት፤ ጉኑጋዳ የመጀመሪያ መከላከለያ ተሰርተው ነበረ፤ መንገዶች በሙሉ ጋይላኖ መከላከያዎች ጦር ሰፈሮች ተሰርተዋቸው ነበር።

በዳጃዝማች አበበ ዳምጠውና በመኩንን እንዳልካቸው የሚመራ የኢትዮጵያ ጦር ከዳናን 40 ኪሎ ሜትር የሚርቀው ጂያና ጉብ በተባለው ቦታ ላይ ደርሰው ነበር። በጃኔራል ናሊ የሚመሩ የሊቢያ ተዋጊዎች አፕሪል 13 በኢትዮጵያ ጦር ላይ ግጥም ጀመሩ። አፕሪል 14 በሊሎች ጂኔራሎች የሚመሩ የኢጣሊያ ጦርም የግጥም አንቅስቃሴ ጀመሩ። ሁለት ቀን ከባድ ጦርነት ከተካሄደ በኋላ ጣሊያኖች ሊያሸንፉ ችለዋል። 2000 የኢትዮጵያ ወታደሮች ሞተዋል ብዙ የጦር መሣሪያ ተግርክዋል። የተግረከው ወታደር ጥቂት ነበር ምክንያቱም አንድ ሊቢያ ወታደሮች ልማድ በግሉት ብቻ ገራዚያኒ በመገለፅ ፅፎ ላሊቢያ ወታደሮች መግደል እንጂ ግመረከ አያውቁም ግለት ነው።

በዚሁም ነበር በተደጋጋሚ ለበላይ አካል ሊቢያውያን ወታደሮች እንዲላኩት የጠየቀው። ገራዚያኒ እንደመሰከረው የኢትዮጵያ ተዋጊዎች ቀኑን ሙሉ በአሰጊ ሁኔታ ሊዋኑ ውለው ሊጨልም ብቻ ግራግ ጀምረዋል። ብዙ አውሮፕላኖች ተመትቷል ሁለት ተቃጥሏል ግን የወደቀው በኢጣሊያ ይዞታ በነበረ መሪት ነው ገራዚያኒ የኢትዮጵያ ወታደሮች የተመሩት በታወቁ ጀግኖች ነው ብሏል። «ጻፍ» የደሰታ መገለጫ የሊቢያ ወታደሮች በተቀዳጁት ድል ለገራዚያኒ ቴሌግራም ልኳል።

የቢርጎት ጦርነት

አፕሪል 19 በጀናርቦ የተሸነፉ የኢትዮጵያ ወታደሮች አስከ ቢርጎት ድረስ ጉን ለጎን ከኢጣሊያ ወታደሮች ጋር ከተጓዙ በኋላ ቢርጎት ላይ የውሃ ጉድጓድ ተቆጣጥረው ይጠፉ ከነበሩ በጃኔራል ናሊ ከሚመሩ የኢጣሊያ ወታደሮች ላይ ተኩስ ከፍተው ከጠዋቱ 10 ሰዓት ከ45 ደቂቃ አስከ ግታ 12:00 ሰዓት ሲዋጉ ውለው በመጨረሻ የኢትዮጵያ ወታደሮች ሊበታተኑ ችለዋል። በዚሁ ቀን ጂኔራል ሸርመ (Verme) ሙሉ ቀን ተጉዞ ግታ ደርሶ ቢርጎት ላይ ሰሚገኘው የጃኔራል ናሊ ጦር እርዳታ አድርገዋል። ገራዚያኒ እንደተለመደው የሞቱና የቀሰሉ ወታደሮች ሳይጠቅሱ በግሉት ለኢጣሊያኖች ግን ብዙ አንዳልተናገሩ ያሳያል። አፕሪል 20 የሊቢያ ዲሺዚያን ከበርካት አስከ ጻኩን ደርሰዋል።

ጂኔራል ገራዚያኒ ጂኔራል ሸርመን ከሰጋግ ወደ ደጋመዶ እንዲተል ትእዛዝ ይሰጠዋል። ከዚያም ውደ ደንሀቡር ጉዞውን እንዲተል ዝግጁ እንዲሆን ይነገረዋል።

ጀኒራል ፍሩሺና አጉስቲን ገንባብት እንዲቆይ ትእዛዝ ይሰጣቸዋል። አፕሪል 24 ከደንብር የመጣ 2000 የወታደር ብዛት ያለው የኢትዮጵያ ጦር በደጋ መጻ ጉድጓድ የሰፈረው የኢጣሊያ ወታደሮች ላይ ጥቃት ለመፈፀም ሞክረው ገንዳባትና የኤርትራ ባታሊዮን ወደ መግባት እንዲመለስ አድርገውታል።

በቤርጉት ውጊያ አፕሪል 25 የኢጣሊያ የመሐል ክንፍ አዋሽ ጀኒራል ፍሩሺ በቤርጉት ያለው የሀበሻ ጦር ይዞታ በሚገባ ሰልፎ አጥንቷል። መንካራ ምሽግ እንደሆነ በሚገባ ተረድተ ነበረ ይሁን እንጂ የሀበሻ መከላከያ ምሽግ ለመደምሰስ በቂ ኃይል እንዳለው ይተግመን ነበር።

የኢትዮጵያ ጦር አዋሽ ፈታውራሪ ሚሊዮን በምስራቅ ከነበሩት የኢትዮጵያ የጦር መሪዎች ታጥቂነት አልነበረውም፤ እሁንም በቤርጉት የሰፈረው ጀብድ የሚያስታውሰው ሰው የለም። ግራዚያኒ መንካራ የጦር መሪ ተሰሚነት ያለው መሆኑን በደረሰው መቃላቱ መስከርለታል። በቤርጉት የሰፈረው የኢትዮጵያ ጦር ኢጣሊያ ከነበሩት መሣሪያ የሚጠቃደር ባይሆንም ብዙ መሣሪያ ነበረው የተሰሩት ምሽጎች በአይርፕላን ሊያቆሙት እንዳይችሉ የተሰሩ ነበሩ፤ በከባድ መሣሪያም እንዳይመቱ የተሰሩ ነበሩ። ጦርነቱ የተጀመረው አፕሪል 24 ጠዋት በ1:00 ሰዓት ከኢጣሊያ ውጪ የሚኖሩ ጣሊያኖች የተውጣጡ ወታደሮች ሁለት ባታሊዮን ነበረ። የተጀመረውም ከቤርጉት በምሥራቅ ነበር፤ ዓላማውም ጉግር የተባለው ተራራ ለመቆጣጠር ነበር። ከኢጣሊያ ውጪ የሚኖሩ የኢጣሊያ ወታደሮች የተራራ ዝቅተኛ ቦታዎች ለመያዝ በቅተው ነበር፤ ሆኖም በደረሰባቸው ከባድ ጉዳት የሆኑን መቀትም ለመቋቋም ስላታታቸው ውጊያውን አቆሙ፤ የእንዲጀኒ ወታደሮች በቦታው ተተክተው ውጊያውን እንዲቀጥሉ ተደረገ። ከ4:00 ሰዓት ጦርነት በኋላ የእንዲጀኒ ወታደሮች ከምሽት ሆነው እያነጣጠሩ ስለፈጀቸው ወደ ፊት ሊገሰገሱ አልቻሉም የኢጣሊያ መድሮችም በብዙ ትግል በኋላ መከላከያውን ለመስበር ችሉ ነበር።

ከሰዓት በኋላ ውጊያው ቀጥሎ ውሃል የጨበጣ ውጊያም ይደረግ ነበር፤ እውርፕላኖች እርዳታ ለማድረግ አልቻሉም ምክንያቱም ሁለቱ ወገኖች ይዋጉ የነበሩት ተቀፍርበው ስለሆነ ወገን ለይተው በምብ ለመጣል ችግር ነበረባቸው፤ በምብ ቢጥሉም የኢትዮጵያ ተከላካዮች በጉግድ ሆነው ይተኩሱ ስለነበር ሊያገገገቸው አልቻሉም።

በቀኝ በኩልም የእንዲጀኒ ወታደሮች መጀመሪያ 6ኛ ባታሊዮን በጣሊያኖች ተተካ ቀጥሎም ሶስተኛ ባታሊዮን ለድስተኛን ተካ ከባድ ግጥቃት ቢሞክሩም የኢትዮጵያ ተከላካዮች ወጥረው ስለያዝዋቸው ወደ ፊት መግፋት ላይችሉ ቀሩ። በ11 ሰዓት 6ኛ ባታሊዮን እንዲጀኒ እንዲሁም 2ኛ ቡድን ባንዳ በውጊያ ቢካፈሉም ኢትዮጵያውያን አልተበገሩም። ጀኒራል ፍሩሺ በዚሁ ጊዜ ወታደሮቹ ካሉበት እንዳይለቁ በማድረግ

የጀኒራል አጉስቲን እርዳታ ይጠይቃል። ግታ ውጊያው የቀመ መስሎ ነበር ለሊቀ ገን እንደገና በማገርሸት ቀጠለ።

የኢትዮጵያውያን ፊት የነበሩት 4000 ወታደሮች ሌላ 1000 ጨመረላቸው፤ ከጦር ሰፈር እየወጡም ጣሊያኖችን ለማባረር ሞክረው ነበር። ጣሊያኖች ገን የአጅ በምብ በመመርመር ሊያከሸፉ ችለዋል። ግራዚያኒ ጀኒራል ፍሩሺ ጀኒራል አገንኒ እንዲረዳው ያቀረበው ጥያቄ አልተቀበለውም ምክንያቱም በጎኑ ጋዱ ሌላ ውጊያ ለማድረግ እየተዘጋጀ ስለነበረ ነው።

ግራዚያኒ የፍሩሺ የመሐል ክንፍ ጦር ብቻው ካሰረለንም ዕረፍት ካደረገ በኋላ የኢትዮጵያ ተከላካዮችን ለመደምሰስ መቻል እንዳለበት ነገረው። ለማግስቱ አፕሪል 25 ቀን 1936 ዓ/ም በመድሮች ኃይለኛ ድብደባ በኋላ ሁሉም ባታሊዮኖች ግጥቃት ቢጀምሩ የኢትዮጵያ ጦር ከዋና ምሽጉ ለቆ ሲወጣ ጣሊያኖች ተከታትለው በሚሸሸው የኢትዮጵያ ጦር ላይ ጉዳት እንዳያደርሱበት በመከላከል የተመደቡት ወታደሮች ስለነበሩ በሥራ ሥርዓት በእርጋታ ከጦር ሰፈሩ ሊወጣ ችለዋል። በዚሁ ጊዜ የሚሸሹ ኢትዮጵያውያንን ለማሳደድ የጀኒራል ፍሩሺ የግራ ክንፍ ጦር ተካፋይ ሆኖ ከቤርጉት እስከ ሐማንላይ ድረስ ተከታትለው ግጥቃት ቀጠለ።

ባልተለመደ ሁኔታ ግራዚያኒ በመጽሐፉ በሁለቱ ወገኖች የደረሰ ጉዳት ገልጸዋል¹ በኢትዮጵያ በኩል ከ600 ወታደሮች የሚበልጡ ሞተዋል ወይንም ቆሰለዋል። በኢጣሊያ በኩል በሁለቱ ቀኖች የሞቱት አስር የኢጣሊያ መኩንኖች የእንዲጀኒ ወታደሮች ይመሩ የነበሩ፤ እንደዚሁም ሁለት በውጭ ሀገር የሚኖሩ ጣሊያኖች ሲሞቱ የቆሰሉት ዘመኝ፤ የኢጣሊያ እንደጁኒን የሚመሩ መኩንኖች አንዱ ከኢጣሊያ ወጭ የሚኖሩ ጣሊያኖች 9 የኢጣሊያ ወታደሮች፤ የእንዲጀኒ ወታደሮች የቆሰሉና የሞቱ በትክክል ቁጥራቸው አይታወቅም መሰለኝ ከ600 መቶ የሚበልጡ ነበሩ ብዏል። በድምሩ 31 ጣሊያኖች የሞቱና የቆሰሉ ከ600 የሚበልጡ እንዲጀኒ አብዛኛው ከሶማሊያ ዓረቅብ ድብልቅ የነበሩ ባታሊያኖች ስለዚህ 5% ያነሱ ብቻ ጣሊያኖች ሲሆኑ የቀሩት እንዲጀኒ ነበሩ ከሰሜን ጦር ገንባር የባለ ጦርነት የተከሄደው በእንዲጀኒ ወታደሮች ብቻ ነበረ። የተግረኩት የኢትዮጵያ ወታደሮች ጥቂት ነበሩ፤ እነሱም ቆሰለው ወድቀው የተገኙ ብቻ ነበሩ።

የጉት ጋዱ ጦርነት

የጉት ጋዱ ጦርነት በኢትዮጵያ በኩል ግን አንደኛው የጦር መሪ ግራዚያኒ በመሆኑ አልጠቀሰውም፤ የወታደሩ ብዛት ግን በግምት ከ1000 እስከ 1500 ነበረ። በኢጣሊያ በኩል በሁለት ኩሎኔሎች በአራት ሻለቶች በ2 ሻንበሎች የሚመሩ አብዛኛው ተዋጊዎች ባንዳዎች ነበሩ። ጣሊያኖች በሰሜንና በደቡብ መውረር ጀመሩ። በታው በእንደ ወንዝ አካባቢ ጥቅጥቅ ያሉ ዛፎች የተሸረኑ ነበር። ጦርነቱ በመድፍ ድብደባ በ1:30 ሰዓት ተጀመረ በሁለት ሰዓት እስከ 2:30 የጦር አውሮፕላኖች በምብ ይጥሉ ነበረ። ከዚህ በኋላ ጣሊያኖች በ2 ጄኔራሎች እየተመሩ ወደ ምሽት እየተጠጉ መጡ። ኢትዮጵያውያን የማይታዩ እርስ በእርሳቸው ውስጥ ለውስጥ የሚገናኝ በጥበብ የተሰሩ ጉድጓዶች ተደብቀው በቅርብ ርቀት በሚመጡባቸው የኢጣሊያ ባንዳዎች ከፍተኛ ተኩስ ያወርዱባቸው ነበር። በሰሜን በኩል አጥቂ የነበረ ሌ/ኮሎኔል ሼስተርኒ (Cisterni) የባንዳ ተዋጊ ወደ ፊት መግፋት ስለታተው ጄኔራል እንስቲን የሻለቃ ሻዳላ የባንዳ ጦር በተጨማሪ ተቀላቅሎ እንዲያጠቃ አዘዘው። ሆኖም ወደ ፊት ገፍተው ምሽትን መከበብ አልቻሉም። ከባድ ውጊያ ቀጥሎ ጣሊያኖች ከ5 ሰዓት በጃረር ወንዝ ጉዳጓዶች ብቅ አሉ። ቀኑን መላኩ ከጉድጓዶች አንድ በአንድ ለማስለቀቅ ጦርነት ሲያካሂዱ ሰሊት የተከላከሉት አብዛኛዎቹ በወንዙ ተሻግረው ወጡ ሌሎች ወደ ቡላህ አቅጣጫ ወጡ። ጠዋት አፕሪል 25 ቀን ጣሊያኖች አሰላ ቀጠሉ። ግራዚያኒ እንደተረከው የኢትዮጵያ የጦር አለቆች ተዋጊዎችን በቦታው እየተዋጉ እንዲሞቱ እንጂ ከቦታው ለቀው ወደ ቡላህ እንዳይሸጉ ትእዛዝ ሰጥተዋቸው ነበር። ከሸጉ እንደሚገደሉ ተነግሯቸው ነበር፤ ወይም ደግሞ እንዳይሸጉ በብረት እግራቸውን ይታሰሩ ነበር።

ጣሊያኖች በሌላ ከባድ መሣሪያ ሲያቅታቸው በእጅ በምብና ቤንዚን እየረጩ ጉድጓድ ውስጥ ቀርተው በሚጥጉ ኢትዮጵያውያን በእሳት ፈጅተዋቸው። በጣሊያኖች ግምት በጉድጓዶች በቤንዚን የተቃጠሉ ኢትዮጵያውያን ከምሽት ውስጥ ሊወጡ ጣሊያኖች እንዲያቆሙ መገንዘብ ለቀው ወደ ጫካ ገቡ። ቀደተው ግን እንዳንደፍ በውሃ ጥምና በረሀብ ደክመው በዚህ ጫካ ውስጥ በኢጣሊያኖች እጅ ገቡ። አፕሪል 25 በዚህ ግንባር ተሰለፈው የተዋጉ የኢጣሊያ ተዋጊዎች ብዛት 38.000 ደደርሰ ነበረ፤ ከእነሱ ውስጥም 15.000 ጣሊያኖች ነበሩ።

ተደም ብሎ ግራዚያኒ በላከው ቴሌግራም ባለተግላ ግስረሻ የደረሰው ጉዳት በግራ ዲጋ ሚዳ የሞቱና የቆሰሉ 50 ወታደር ያህል 15 የኢጣሊያ የጦር መኩንኖችና 4 ተራ ወታደሮች 200 እንዲጀኒ ብሎ ነበረ። በጉት ጋዱ የሞቱና የቆሰሉ 1 ሻምበል የሞተ እና 5 ተራ ወታደሮች የተዋሉ የቆሰሉ ሶስት የኢጣሊያ መኩንኖች 4 ባለ ሌላ ግዕርነት 30

የኢጣሊያ ወታደሮች እና 20 ዱባት ብሎ ነበር። ነገር ግን አፕሪል 26 እስከ 3:00 ሰዓት ድረስ በተገኙ የመጨረሻ መረጃዎች መሠረት ባጠቃላይ በኢጣሊያ በኩል 1ኛ በጄናግቦ 2ኛ ጉት ጋዱ 3ኛ በዚርጉት ጦርነቶች ባለ ሌላ ግዕርነትና ተራ ወታደሮች ጣሊያኖች የሞቱት 27 የቆሰሉት 47 ነበሩ። እንዲጀኒ የሞቱና የቆሰሉ 1387 ነበሩ። ስለዚህ ከሰሜን ጦር ግንባር በባለ ሁኔታ ጦርነት የተካሄደው አፍሪካውያን እርስ በእርሳቸው ነበረ፤ ጣሊያኖች የሞቱም ሆነ የቆሰሉት ቁጥር 5% የሚጠጋ ነበር።

አፕሪል 29 ሳላባክህና ቡላህ በጣሊያኖች እጅ ወደቁ። ጣሊያኖች ሳላባክህን ቡላህንና ደጋሐቡር ጠንካራ የኢትዮጵያ ምሽትን የተገመተ በጦርነት ለመያዝ በሚዘጋ ጁባት ጊዜ አፕሪል 28-29 ሌሊት በተገኙ ግስረሻዎች የኢትዮጵያ ጦር ሰራተኛ ለቀ መውጣትን ጣሊያኖች ሰላወቁ ግራዚያኒ ጄኔራል ናሊ ደገሐቡርን እንዲያዝ ጄኔራል ፍሩሺ ሳላባክህን ጄኔራል አንስቲኒያም ቡላህን እንዲያዝ አዘዛቸው።

ከደጋሐቡር መያዝ በኋላ ግራዚያኒ አፕሪል 30 ባደረገው ቴሌግራም በኢጣሊያ የደረሰው ጉዳት 50 የኢጣሊያ ጦር መኩንኖች የሞቱና የቆሰሉ 2000 (ሁለት ሺ) የኢጣሊያና የኢንዲጀኒ የሞቱና የቆሰሉ አድርሶታል። የደጃዝማች ነጌቡ ጦር የሰለጠነ የሰው ኃይል፤ ዘመናዊ የጦር መሣሪያ የነበረው የአውሮጳውያን አመጣጠኖች የነበሩት በሚገባ የሰለጠነ ጦር በሚገባ የተመገበ የቅንጦት መጠጣትን እንደ ኮኖክ ይቅርብላት የነበረ እስከ መጨረሻ አቅሙ ተዋግቶ 5000 ሰው ጉዳት ደርሶበታል። ጣሊያኖች በኢትዮጵያ የወታደራዊ ምሽትን ፀረ ፋሽዝም ጋዜጦች ደብዳቤዎች አግኝተዋል። ደጃዝማች ነጌቡና የቅርቡ ጄኔራል ውሂብ ጋሻ ሸሸተው ወደ ጅጅጋ አያመሩ ሄዱ።

ጅጅጋ ሚይ 6፤ ሐረር ሚይ 8፤ ድራደዋ ሚይ 9፤ በጣሊያኖች ተያቡ። ሚይ 5 የሰሜን የኢጣሊያ ጦር አዲስ አበባ የገባበት ቀን ግራዚያኒ ጄኔራል ናሊን ወደ ሐርህ እንዲያመራ ያዘዋል። ድራደዋ ሲገቡ መጀመሪያ ለመግባት ዕድል አንዳሰጣቸው ከኢጣሊያ ውጭ የሚኖሩ ጣሊያኖች ነበር፤ ከአዲስ አበባ የመጣ የሰሜን ጦርም ከእነሱ ቀጥሎ ገባ።

ግራዚያኒ ጦሩን በመምራት ድራደዋ ለመግባት ፈልጎ ነበረ። ነገር ግን የጅጅጋ የአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንን ጉብኝት በሚያደርግበት ጊዜ ሕይወቱን ለግጥፋት በጣሉበት ለደጋ በጉድጓድ በመግባቱ በመላ ገላው ቅጥቅጥና ቅስል ስለደረሰበት በሥነ ስርዓት ሳይካሄድ ተርፏል። በዚህ በግራዚያኒ ላይ የተረፈው የመገደል መከራ፤ አዲስ አበባ ላይ እንዳደረጉት ሁሉ አካባቢው በነበረው ሕዝባዊና በኢትዮጵያ ወታደሮች ላይ ጣሊያኖች ምን አጠፋ እርምጃ እንደወሰዱ ግራዚያኒ በመጽሐፉ የገለጸው ነገር የለም።

በአጠቃላይ በሰሜን ጦር ግንባር የሞቱና የቆሰሉ ኤርትራውያን 2005 ጣሊያኖች 3103 ፣ 270 የጦር መኩንኖች 2833 ተራ ወታደሮች፤ በድሙሩ 5108 ነበሩ።

በደቡብ ጦር ግንባር ግርዛል ገራዚያኒ በደረሰው መጽሐፍ የጥቅና የቀሰሉ በደረሰው 2150 ብሉ ጽፈዋል። ጀኔራል ፍሩሺ ግን በዝርዝር በግፁሞች ያነሰ ቁጥር ነው የመዘገበው። የጥቅና የቀሰሉ ጣሊያኖች የስዎ ዝርዝራቸው ሳይቀር በግፁሞች የጥቅ 61 የቀሰሉ 81 ብሉ አውጥቷል።

የኢንዲጀኒ ዝርዝር በግዕርጋቸው እንደሚከተለው አውጥቷል።

	የጥቅ	የቀሰሉ
ሹምባሽ	5	7
ቡሉቅባሽ	19	66
መንጣዝ	34	111
ኢስካሪ መደበኛወታደር	118	454
ዛጉቅዩ(ፖሊስ)	21	1
ሹሞች (አዛዦች)	42	1
የባንዳ ሹሞች	10	38
ምክትል ሹሞች	41	61
ዱባት (ባንዳ መደበኛ ያልሆኑ)	2	32
ያልተመደቡ	38	54
ድምር	432	1055
ጣሊያኖች	81	81
	513	1136

ድምር 1649

በሰሜንና የደቡብ ጦር ግንባር የጥቅና የቀሰሉ 3492 ኢንዲጀኒ 3265 ጣሊያኖች በድምሩ 6757 ነበሩ። ይኸውም በግርዛል ገራዚያኒ የተሰጠው ቁጥር ሳይሆን በጀኔራል ፍሩሺ የተሰጠው ቁጥር በመውሰድ ነው።

ምዕራፍ 13 የኢጣሊያ ቂም በቀል

40 ዓመት ከዐድዋ ጦርነት በኋላ ጣሊያኖች የሸንፈታቸውን ቂም በቀል የተጥጡት በልዩ ልዩ ሥነ ሥርዓተች አፈጻጸም፤ በተለያዩ የኢትዮጵያ የቀድሞ የጦር እውድግሞች በግክናውን ነው።

ግሪኩ አፓቶስ Mario Appellus የተባለው ኢጣሊያዊ በደረሰው መጽሐፍ፤ (የኢጣሊያ ቂም በቀል እውጣጥ በግንባር አብራርተ ጽፏል።

እክቶበር 3 1935 ከጧቱ 11 ሰዓት የኢጣሊያ ጦር ሠራዊት ለብዙ ጊዜ ዝግጅቱን አጠናቀው በመረብ የኢትዮጵያ ወሰን ጥሰው በመግባት ጦርነቱን ጀመሩ። የመጀመሪያ ጥሰው የገቡት ወታደሮች ኤርትራውያንና ባሉ ጥቁር ሽግግር Camicce Nere የግብሉ ፍሺሰቶች ነበሩ። ኤርትራውያን መዋጋት ስለሚወዱ ጦርነቱን ይፈልጋሉ፤ ጥቁር ሽግግሮች ኢጣሊያን ስለሚወዱ ጦርነቱን ይፈልጋሉ። የመጀመሪያ የተገኙ የትግራይ ነዋሪዎች ሮግዊ ሰላምታ እየሰጡ የኢጣሊያ ወታደሮችን ተተበሏቸዋል። የትገሽ መንደር ነዋሪዎች ግር፤ ዶርዎች፤ እንቁላሎችና ወተት ያቀርባሉ፤ ትልቅ መንደሮች ፍየሎችና በፈረዎች ያቀርባሉ።

1ኛ በአድዋ ጦርነት ምክትል መቶ አለቃ የነበረው፤ በዓዲገራት ተከበው የነበረው፤ የኢጣሊያ ጦር አባል የነበረው፤ አሁን ጀኔራል የሆነው ሳንቲኒ በግራው የኢጣሊያ ጦር ምንም ተኩስ ሳይሰጥ አዲገራት በጣሊያኖች እጅ ወደቀች።

2ኛ አምባ አውገር የነበሩ የኢትዮጵያ ወታደሮች እነሱት ተኩስ ከፍተው ወደ ጓላቸው ሸሹ። ጀኔራል ፒሪዚዮ-ቢሮሊ (Pirzio -Biroli) የአካባቢው የኢጣሊያ ሠራዊት ዋና አዛዥ የነበረው ከፍ በግድረግ መፈክር በግሰግት እክቶበር 5 ቀን 1935 ዓ.ም የአንባ አውገር በኢጣሊያ መያዝ በሚከተለው ያከብረዋል።

ጀኔራሉ (Saluto Al Re) ለንጉሡ ሠላምታ ሲል፤

ወታደሮቹ (Viva Il Re) ንጉሡ ለዘላለም ይኑር ብለው ይመላለሱ

ጀኔራሉ (Saluto al Duce) ለዱቄ ሠላምታ ሲል፤

ወታደሮች 'A Nobለኛ ይላሉ

3ኛ ዐድዋ በተኝ በኩል መረብ የተሻገሩ በጀኔራል ግራሺኛ የግራው የኢጣሊያ ሠራዊት ግን እክቶበር 3 መረብ እንደተሻገረ ተኩስ ነጠመው።